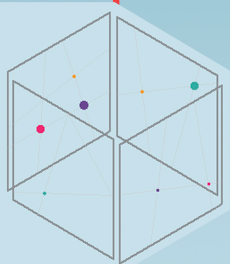

Ukrainian Association of Educational and Developmental Psychology

SOCIALIZATION & HUMAN DEVELOPMENT

International Scientific Journal

e ISSN 2706-8706

ISSUE 1/2026

Socialization and Human Development

Згідно наказу № 928
Міністерства освіти і науки України
від 11 червня 2026 р.
журнал “Socialization and Human Development”
внесено до
Переліку Б
наукових фахових видань України з психології
строком на три роки
з 01 червня 2026 року по 31 травня 2029 року

Соціалізація та розвиток людини – це рецензований журнал відкритого доступу, який спеціалізується на розкритті взаємозв'язків між психічним розвитком людини та процесами її соціалізації. Основний акцент робиться на розумінні психологічних чинників, що впливають на поведінку людини і розвиток особистості в різних соціальних контекстах, включаючи сім'ю, освіту, бізнес, культуру суспільства.

Журнал засновано Українською асоціацією психології освіти та розвитку у 2019 р. (ISSN Online: 2706-8706). З 2023 р. зареєстровано в Реєстрі Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення як онлайн – медіа з ідентифікатором – Р-40-01745. Індексується в наукометричних базах NAUKA, Google Scholar, Crossref, Copernicus.

Рекомендовано до публікації Науково-технічною радою Української асоціації психології освіти та розвитку протокол № 1 від 15 вересня 2026 року

Головний редактор

Власова Олена, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології розвитку, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, голова правління ГО «Українська асоціація психології освіти та розвитку», член Європейської асоціації наукових редакторів (EASE), Київ, Україна.

Редакційна колегія

Васьківська Світлана, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри клінічної психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка Київ, Україна; **Зеленін Всеволод**, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри психології Державний університет України імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна; **Мілютіна Катерина**, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології, Академія праці, соціальних відносин і туризму, Київ, Україна; **Моїсеєнко Каріна**, кандидат психологічних наук, постдокторантка Йельського Університету, Йель, США; **Пашенко Світлана**, кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародної діяльності фкультету психології, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Київ, Україна; **Плотка Ірина**, доктор наук з психології, професор Балтійської Міжнародної Академії, Експерт Латвійської Академії наук в царині “Психологія” Рішення No. 1-12-1от 07.01.2026, Рига, Латвія; **Радчук Галина**, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології розвитку та консультування, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна; **Шевчук Вікторія**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Національний університет «Полтавська політехніка» імені Юрія Кондратюка, Полтава, Україна; **Цільмак Олена**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія», Одеса, Україна.

Для отримання додаткової інформації про нашу діяльність та послуги, будь ласка, відвідайте наш веб-сайт <https://www.shdisj.com>

Для того, щоб подати рукопис, дотримуйтесь інструкції для авторів на сайті журналу. Статті та анотації слід надсилати онлайн на одну з електронних адрес: shduaped@gmail.com editor@shdisj.com

© SHD, 2026

ISSN Online: 2706-8706

Видавництво ВД "Дакор"

ЗМІСТ

Від редакції

Дослідницькі статті

Олена ВЛАСОВА, Валентина ПОДШИВАЛКІНА

РОЗДУМИ ПРО ЮВІЛЕЙНУ Х ЛІТНЮ ПСИХОЛОГІЧНУ ШКОЛУ КНУ- ОНУ «НАЦІОНАЛЬНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ШКОЛИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ».....7-24

Наталія БУЛАТЕВИЧ, Діана ФЕЙЛО

ДОСВІД ПАРЕНТИФІКАЦІЇ ТА РЕПРОДУКТИВНІ УСТАНОВКИ ЖІНОК У ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ.....25-40

Ольга ВІННИЦЬКА, Олена ХИМЧЕНКО

ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ САМОТНОСТІ У ЖІНОК З ОНКОЛОГІЧНИМ ДІАГНОЗОМ.....41-57

Оглядові та аналітичні статті

Сергій ДІДКОВСЬКИЙ, Леся ЛЮТА

ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ ЮРІЯ ШВАЛБА ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ.....58-76

Марина КУДЕЛЯ, Наталія ДЕМБИЦЬКА

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ.....77-91

Назів ХАМІТОВ, Світлана КРИЛОВА, Вселена КРИЛОВА

МЕТААНТРОПОЛОГІЯ ЯК ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФІЛОСОФСЬКОГО ПСИХОАНАЛІЗУ, ФІЛОСОФСЬКОГО МИСТЕЦТВА Й ФІЛОСОФСЬКОЇ АРТ-ТЕРАПІЇ.....92-105

Кейс-стаді та пошукові дослідження

Ольга ДЯЧОК

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ З УРАХУВАННЯМ ОСНОВНИХ ТИПІВ ОСОБИСТІСНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ.....106-122

Марина ОСТАПЕНКО, Наталія ЧУГАЄВА

ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ АДАПТИВНОГО ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ В ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ.....123-137

Ольга КОТОВСЬКА, Едуард АФОНІН

СЕРГІЙ КРИМСЬКИЙ: ВІД АРХЕТИПУ СОФІЙНОСТІ ДО «СВІТЛА СМISЛУ».....138-146

Від редакції

Шановні читачі!

Раді повідомити про вихід чергового номера 1/ 2026 (Том 8) нашого спеціалізованого міжнародного видання, в якому ми продовжуємо публікувати результати емпіричних досліджень, аналітичних оглядів та наукових розвідок, присвячених дослідженню актуальних проблем соціалізації та розвитку людини.

Звертаємо Вашу увагу, що починаючи з 2024 року номери журналу Соціалізація та розвиток людини рекомендуються до друку рішенням Науково-технічної ради (НТР) ГО "Українська асоціація психології освіти та розвитку" Повідомляємо також, що згідно наказу № 928 Міністерства освіти і науки України від 11 червня 2026 р. журнал "Socialization and Human Development" внесено до Переліку Б наукових фахових видань України з психології строком на три роки з 01 червня 2026 року по 31 травня 2029 року (див. сайт UAPED.COM).

У цьому випуску журналу представлені переконливі статті, автори яких, спираючись на соціокультурну методологію, висвітлюють важливі для сучасної гуманітарної науки та психологічної практики питання освітньої, науково-професійної, гендерної та сімейної соціалізації і розвитку сучасної людини. Особливе місце серед матеріалів номера посідають статті, присвячені соціалізуючим заходам неформальної професійної освіти дорослих. Зокрема, на сторінках цього випуску Олена Власова та Валентина Подшивалкіна осмислюють підсумки десятилітньої роботи Літньої школи КНУ-ОНУ як сертифікатної програми з підвищення кваліфікації, присвяченої національним науково-психологічним школам. Сергій Дідковський та Леся Люта в аналітичному дискурсі розкривають специфіку організації протягом 2005-2026 років Психологічної школи професора КНУ Юрія Швалба як унікальної форма розвитку професійного мислення її учасників. Цікавий досвід роботи школи практичної філософії представлено у статті Назіпа Хамітова, Світлани Крилової та Вселени Крилової "Метаантропология як теорія і практика філософського психоаналізу, філософського мистецтва й філософської арт-терапії". А Ольга Котовська та Едуард Афонін в матеріалі Сергій Кримський: від архетипу софійності до «світла смислу» всебічно обґрунтовують актуальність та важливість запровадження Науковим товариством "Українська школа архетипіки" медалі ""Сергій Кримський".

Також привертаємо Вашу увагу до актуальних для воюючої країни дослідницьких матеріалів про психологічні чинники резильєнтності українців в умовах війни Марини Куделі та Наталії Дембицької, та емпіричних розвідок з проблем гендерної соціалізації, а саме: парентифікації і формування репродуктивних установок молодих українських жінок (стаття Наталії Булатевич та Діани Фейло), а також психологічних особливостей переживання самотності у жінок з онкодіагнозом (стаття Ольги Вінницької і Олени Химченко).

Активний інтерес читачів передбачаємо також до пошукових досліджень в царині освітньо-професійної соціалізації, в яких використовуються оригінальні методичні інструменти. Мова йде про статтю Ольги Дячок “Психолого-педагогічні засоби оптимізації освітнього процесу в закладах вищої освіти з урахуванням основних типів особистісної адаптації студентів” та роботу Марина Остапенко і Наталії Чугаєвої “Організованість як компонент адаптивного перфекціонізму особистості в умовах освітньо-професійної соціалізації”.

З метою розширення кола можливого дослідження актуальних питань сучасної психологічної науки та практики запрошуємо вас ознайомитися з цими та іншими статтями, які представлені у повному випуску 1. 2026 нашого журналу.

Дякуємо за вашу постійну підтримку та з нетерпінням чекаємо на ваші відгуки щодо випуску 1.2026 (Том 8) за адресами: shduaped@gmail.com editor@shdisj.com

Головний редактор журналу SHD

проф. Олена Власова

Дослідницькі статті

**РОЗДУМИ ПРО ДЕСЯТУ (ЮВІЛЕЙНУ) ЛІТНЮ ПСИХОЛОГІЧНУ ШКОЛУ КНУ- ОНУ
«НАЦІОНАЛЬНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ШКОЛИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ»**

Олена ВЛАСОВА, Валентина ПОДШИВАЛКІНА

DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0001

Анотація

Актуальність. Мета статті - узагальнити науково-евристичний та освітньо-соціалізуючий потенціали проекту Літньої школи “Національні наукові психологічні школи: історія та сучасність” як інструменту історичного самопізнання української психології та засобу інформальної освітньої соціалізації науковців і викладачів психології та дотичних спеціальностей ЗВО, співробітників науково-психологічних установ України, аспірантів та докторантів з психології.

Методологія. Методи. Узагальнення педагогічного досвіду організації проекту неформальної освіти дорослих, категоріальний та компаративний аналіз джерельної бази.

Вибірка. 54 учасників: викладачі дослідники, PhD та D.S. докторанта з різних закладів вищої освіти на наукових установ України, які приймали участь в ювілейній Літній школі 2026, освоїли її програму підвищення кваліфікації (90 годин) і отримали відповідний сертифікат.

Емпірична база дослідження. Презентації майстер-класи та публікації провідних дослідників і практиків української психології про минулі та сучасні здобутки представників українських наукових психологічних шкіл та шкіл суміжних наук, наукові доповіді та повідомлення, обговорення та дискусії, установча лекція, , результати підсумкового контролю знань учасників.

Результати. За 10 років існування підготовка та реалізація програми Літньої школи «Національні наукові психологічні школи: історія та сучасність» перетворилась в дослідницький проект з інвентаризації досягнень діючих і новітніх українських авторських та інституціональних науково-психологічних шкіл, зарекомендувала себе як дієвий інструмент неформальної освітньо-професійної соціалізації українських науковців, викладачів психології, докторантів і студентів. Завдяки реалізації змісту такої програми підвищення кваліфікації та плідним дискусіям її учасники істотно збагатили власні уявлення про історію становлення української психології, особливості розвитку методології досліджень, появу новітніх науково-психологічних шкіл та технологій психологічної практики, а також міжпредметні зв'язки української психології з суміжними науками.

Ключові слова: національні наукові психологічні школи, освітньо-професійна соціалізація, неформальна освіта, методологія та історія української психології.

Актуальність

Світ живе у вік перформансу. Науковці та філософи активно організовують великі й малі інтелектуальні зібрання, дослідники-методологи за власним сценарієм створюють наукові дійства для вирішення конкретних теоретико-методологічних та практико-методичних завдань. Так сучасний світ науки поступово долає дисциплінарну роз'єднаність, намагаючись побудувати методологію пізнання, адекватну новим реаліям.

Радянська історіографія, імперська у своїй основі, спрямовано викреслювала з історії науки ті постаті, які розвивали світоглядно нематеріалістичні або глибоко релігійні погляди, систематично викорінювала будь-яке інакомислення та появу незалежного авторитету на рівні регіональних наукових еліт. З часом така історична недбалість все більше посилювала тенденції до духовного і економічного занепаду СРСР, наближаючи політичний розпад великої за природними ресурсами та людським капіталом країни. Утворення незалежних республік після падіння радянського союзу практично не змінило політичну позицію росії, в ній і понині домінує бачення, що колишні республіки, позбавлені власного історичного фундаменту, рано чи пізно повернуться під оруду москви, яка, успадкувавши імперські установки, неухильно здійснює політику “зібрання земель”, обіцяючи благоденство “руського миру” та грубо нехтуючи життєвими інтересами як сусідів, так і власного населення. Тож триваюча п'ятий рік кривава російсько-українська війна — це чергова спроба загарбника в імперському шоломі поставити на коліна країну, яка виборює за свій самобутний шлях існування, а історія її науки стає ще одним полем бою українців за незалежність, гідність та самоповагу, можливості подальшого поступального національного розвитку.

Мета статті: узагальнити науково-евристичний та освітньо-соціалізуючий потенціали проекту Літньої школи “Національні наукові психологічні школи: історія та сучасність” як інструменту історичного самопізнання української психології та засобу інформальної освітньої соціалізації науковців і викладачів психології ЗВО та дотичних спеціальностей, співробітників науково-психологічних установ України, аспірантів та докторантів з психології.

Методологія

Методи. Узагальнення педагогічного досвіду організації проекту неформальної освіти дорослих, категоріальний та компаративний аналіз джерельної бази.

Вибірка. 54 учасників: викладачі дослідники, PhD та D.S. докторанта з різних закладів вищої освіти на наукових установах України, які приймали участь в ювілейній Літній школі 2026, освоїли її програму підвищення кваліфікації (90 годин) і отримали відповідний сертифікат.

Емпірична база дослідження. Презентації майстер-класи та публікації провідних дослідників і практиків української психології про минулі та сучасні здобутки представників українських наукових психологічних шкіл та шкіл суміжних наук, наукові повідомлення, обговорення та дискусії, установча лекція, результати підсумкового контролю знань учасників Літньої школи-2026

Десята літня школа «Національні психологічні школи: історія та сучасність», яка з 2016 року працює за сертифікованою Вченою радою КНУ програмою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників відповідно до договору про співпрацю між класичними національними університетами Києва та Одеси, є науково-організаційною рамкою реалізації завдання розвитку української психологічної науки на власній основі. Це передбачає пошук та розкриття логіки становлення та сучасного розвитку методології національних психологічних досліджень, розкриття архітектури та змісту історично діючих та новітніх наукових психологічних шкіл, які 10 років поспіль представляють учасники проекту.

Відповідно до програми проекту, яка передбачає три модулі: (1) ювілеї історичних постатей української психології, 2) сучасні видатні дослідники-ювіляри та 3) міждисциплінарні тенденції розвитку української психології, щоразу в орбіту школи потрапляють нові персоналії, надаючи можливість спікерам переосмислити здобутки національної психологічної науки та зміцнити її фундамент, а слухачам-учасникам школи – реально доторкнутись до творчості видатних українських науковців і практиків.

Результати

Літня школа 2026 зібрала сузір'я ювілярів. Її учасники вшановували пам'ять та переосмислювали науково-психологічні спадщини Олексія Гілярова (175 років) та Василя Зеньковського (145 років), Володимира Роменця (100 років), Олександра Лактіонова (80 років), Бориса Цуканова (80 років) та Юрія Швалба (70 років). З зацікавленням знайомились з авторськими науковими школами Етикоцентрованого консультування академіка Олександра Бондаренка (75 років) та школи Освітнього діалогу професора Галини Радчук (65 років).

Аналізуючи цьогорічну програму школи, перш за все необхідно відзначити доповідь декана факультету психології КНУ доктора психологічних наук, професора, член-кореспондента НАПН України Івана Данилюка, який незмінно підтримує діяльність школи з моменту її заснування, виступив з доповіддю "Академік

Володимир Роменець і Шевченківський університет: інституційна доля ідей”, в якій окреслив проблематику історії розвитку освітньо-наукових організацій у їхній взаємодії з науковцями, які залишають помітний слід в історії становлення та розвитку національних шкіл психології. Доповідач повідомив, що є останнім аспірантом видатного українського психолога Володимира Роменця, чий столітній ювілей цього року широко відзначила українська психологічна громадськість, а ювілейна дата класика української психології достойний привід для розкриття теми взаємодії науковця з організацією. Будучи деканом факультету психології КНУ імені Тараса Шевченка, на кафедрі загальної психології якого довгі роки працював ювіляр, професор Данилюк наголосив, що за роки неалежності розроблена академіком Роменцем вчинкова методологія не лише не втратила свого евристичного потенціалу, а й органічно вросла в дослідницький потенціал української університетської науки та активно розвивається в теоретичних і прикладних розробках визнаних в академічних колах наукових школах учнів Роменця (В.Татенка, І. Данилюка Т.Титаренко) та його сучасних послідовників - науковців і практиків.

Спікери школи продемонстрували, що теорія вчинку Роменця продуктивно торує шлях творення новітніх психогностичних та психотехнічних методологій сьогодення. Зокрема, завідувачка кафедри психодіагностики та клінічної психології професор Наталія Родіна в доповіді «Інтегральна інструментальна психодинамічна діагностика особистості як сучасна авторська психодіагностична школа: методологічні витоки, концептуальна модель та практичний потенціал». продемонструвала як використовує категоріальний апарат спадщини академіка Роменця в системній психодіагностиці проблем особистості клієнта, а д-р психол. наук, ст. н. с, провідний фахівець Центру ветеранського розвитку КНУТШ Олександр Ткаченко у виступі “Вчинковий підхід Володимира Роменця у практиці психологічної допомоги українським ветеранам та членам їх родин” розкрив реабілітаційні та розвивальні можливості авторської психотехнічної практики, в основу якої покладена парадигма ресоціалізації та вчинку самоперетворення ветеранів, які повертається до мирного життя, та дружин військових.

Очікуваною особливістю Школи-2026 за умов триваючої зовнішньої агресії стала участь в її роботі військових психологів. Проект «Ветеранська хата» представив Олександр Ткаченко, капітан запасу, колишній учасник АТО доктор психологічних наук, ст. н. с, провідний фахівець Центру ветеранського розвитку КНУТШ. Досвід учасників проекту довів, що саме навчання може бути реабілітаційним таресоціалізуючим методом психологічної підтримки ветеранів – учасників проекту, а також стати джерелом допомоги для інших ветеранів та членів їх сімей. Важливий висновок такої роботи, зроблений доповідачем, полягає в тому, що самоорганізаційні процеси та горизонтальні зв'язки воїнів ЗСУ як найважливіші особливості сучасного українського війська, - це той потенціал розвитку, який сучасні ветерани війни несуть в українське суспільство.

Творча команда Ветеранської хати також показала фільм «Шлях ветерана», в якому на тлі непростой долі двох ветеранок – учасниць проекту розкрито задум та потенціал організації навчання ветеранів війни у магістратурі факультету психології КНУ імені Тараса Шевченка.

Унікальною складовою цьогорічної школи-2026 стала фотовиставка: «Одне фото – одна історія (день із захисником/захисницею), яку підготував Олексій Ковалевський (ветеран ЗСУ, випускник КНУ 2025 року ОПП “Психологія дитинства і сім’ї з основами психотерапії”, магістр психології, викладач, психолог Центру ментального здоров’я ветеранів та членів їх сімей Інституту психіатрії КНУТШ) та його учні. Задум цього проекту - зняти бар’єри у взаємодії мирних громадян і тих, хто пережив жахи війни, захищаючи їх, оскільки різний за гостротою переживань досвід часто стає перепорою на шляху інтеграції ветеранів ЗСУ в суспільство. Фотографії Ковалевського та його студентів, які пізнаючи ази фотомайстерності, самостійно обирали об’єкти для фотосесії серед ветеранів, - це спроба передати через фото досвід власного знайомства молодій людині з воїном, який повернувся з пекла травмованим, але живим. У цих фото не лише подяка цивільного населення, а й реальна практика подолання молоддю власних страхів перед прірвою досвіду різних поколінь, опалених війною. Яскраві та зворушливі портретні фото передають сильні емоції та цінний досвід взаємного пізнання представників світів війни і миру, формують у глядача досвід вдячності тим, хто ризикував своїм життям заради нежалежності та суверенності власної держави, безпеки і спокою інших громадян країни.

Безумовною окрасою школи-2026 став виступ академіка НАПН України, доктора наук, професора, завідувача кафедри психології Київського національного лінгвістичного університету Олександра Бондаренка, який й гідно і вдумливо та з тонким врахуванням основного задуму школи представив свою нову книгу «Етикоцентроване психологічне консультування: індигенний підхід», а також провів майстер-клас для учасників за цією технологією.

Тема врахування культурних традицій у психологічній практиці – один з світових трендів сучасної практичної психології. На останніх міжнародних конгресах з психології вона активно піднімається та обговорюється у зв’язку з широкою представленістю на ньому психологів з арабських країн та Азії. На національному ґрунті системно досліджує цю проблему саме Олександр Бондаренко. Запропонований цим автором практико-психологічний підхід спирається на культуровідповідну модель психологічної допомоги, яка відкрито визнає національну та культурну зумовленість такого роду практик. На відміну від «універсальних» терапевтичних та консультативних шкіл, цей підхід активно приймає до уваги локальні традиції, менталітет, архетипи та етичні цінності конкретного етносу. В його основі покладені такі основні засади індигенної методології, як культуровідповідність, експлікативність та етикоцентризм.

В межах майстер класу академік Бондаренко на конкретних прикладах продемонстрував як це виглядає на практиці. Його підхід передбачає розгляд особистісних криз клієнта крізь призму культурного коду (наприклад, колективізм проти індивідуалізму, етнічна специфіка сімейних ролей). Крім того, на його думку, важливо враховувати фольклор, міфи, прислів'я, традиційні обряди та народну мудрість як інструменти для організації саморефлексії клієнтів. Автором консультативного підходу робиться особливий акцент на етичних орієнтирах, які допомагають клієнту відновити психологічний баланс, спираючись на власні внутрішні культурно зумовлені уявлення про совість, добро, обов'язок та справедливість.

Назагал, презентація та майстер-клас академіка Бондаренка стали для організаторів унаочненням реалізації важливого пошукового завдання проекту літньої школи - виявлення особливостей національних психологічних шкіл в умовах домінування в методології психологічних досліджень постнекласичної парадигми, за якої погляд дослідників і практиків спрямований не стільки на пошук та використання універсального психологічного знання, скільки на виявлення проявів унікального і неповторного в людській психіці, що, за великим рахунком, і рухає людство на шляху соціально-гуманітарного розвитку.

Слід згадати також ювілейну презентацію авторської школи професора Галини Радчук, доктора психологічних наук, професора кафедри психології розвитку та консультування Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Становлення особистості майбутнього фахівця в середовищі вищої освіти», яку представили ювілярка та її учениці М. Вінничук, О. Логвісь, О. Слободенюк, доктори психології, асистенти кафедри психології розвитку та консультування того ж університету. Доповідь доповнив майстер-клас за темою «Програма «Освітній діалог» як інструмент психологічної допомоги населенню України у військову годину», його змістом доповідачі довели, що послідовна та системна орієнтація викладача-психолога на міжособистісний діалог – чудовий оригінальний приклад використання постнекласичної методології в організації навчання майбутніх педагогів і психологів, а також психоедукації переміщених осіб.

Учасники школи також вшанували пам'ять ювілярів-психологів, які вже завершили одлік земного життя. Видатних професорів Київського імператорського університету св. Володимира: завідувача кафедри філософії у дореволюційні часи та академіка Української академії наукрадянської доби Олексія Гілярова та психолога, філософа, педагога і суспільного діяча УНР Василя Зеньковського, науково-психологічна спадщина яких все ще очікує більш глибокого осмислення українськими дослідниками.

Доктор психологічних наук, доцент кафедри загальної психології КНУ Оксана Мельник розповіла про психологічні погляди Олексія Гілярова, присвятивши презентацію викладу системи психології цього автора до 170-річчя від дня його

народження. Організатори школи Олена Власова, д-р психол. наук, професор, професор кафедри психології розвитку КНУТШ та Ваєнтина Подшивалкіна, д-р соціолог. наук, професор, професор кафедри філософії та соціології Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького звернули увагу учасників школи на методологічні пошуки протоєрея та професора Василя Зеньковського з нагоди його 145-річного ювілею, логічно вважаючи, що привернення уваги колег до наукової спадщини персоналій, знакових для науково-організаційного становлення української історії психології, особливо тих, хто як Василь Зеньковський з політичних мотивів був змушений більшу частину життя прожити в еміграції, – це важливі кроки на шляху пошуку дійсних витоків теорії та методології вітчизняної традиції психологічних досліджень та формування національної культури системної науково-професійної рефлексії історичного психологічного знання.

Переосмислені доповідачами Літньої школи науково-психологічні здобутки наступних українських професорів-ювілярів 2026 року, які відійшли у вічність, Олександра Лактіонова, (1946 - 2008), Бориса Цуканова (1946 - 2007) та Юрія Швалба (1956 – 2026), гідно представляли загальновідомі наукові школи трьох класичних національних університетів (Київську (Юрій Швалб), Одеську (Борис Цуканов) та Харківську (Олександр Лактіонов), в яких у ХІХ столітті починалась українська психологія та протягом ХХ-ХХІ століть викристалізовувалась своєрідна проблематика, розвивалась методологія власне української психологічної науки, відбувалась підготовка фахівців-науковців.

Авторський доробок кожного з цих дослідників-ювілярів (заснування напряму досліджень з психології соціальної роботи в кластері наукової спеціальності соціальна психологія, ініціація школи Психології способу життя та соціальної роботи Юрія Швалба, розробка циклічної моделі часу на основі введенної в експериментальну практику одиниці виміру індивідуального часу особистості в межах школи Психології часу Елькіна – Цуканова - Кіреєвої та обґрунтування координат індивідуального досвіду людини й закономірностей його трансформації як інтегральної мнемічної системи особистості в традиціях Харківської школи психології пам'яті) стали помітними етапами розвитку найстаріших інституціональних шкіл класичних університетів України.

До ювілею професора Б.Й.Цуканова професор Зоя Кіреєва, завідувачка кафедри загальної психології ОНУ ім. І.І. Мечникова та Окана Мельник, викладач цієї ж кафедри підготували та озвучили презентацію: «Борис Цуканов (до 80-річчя з дня народження). Творчий шлях та основні психологічні напрацювання Олександра Лактіонова представила професор Валентина Подшивалкіна, яка особисто була знайома з ювіляром. А особливості багатогранної науково-організаційної спадщини

Юрія Швалба презентувала вдова професора, завідувачка кафедри соціальної роботи КНУ, кандидат соціологічних наук, доцент, Леся Люта.

Необхідно наголосити, що для організаторів Літньої школи та старшого покоління українських психологів-дослідників ці ювіляри, відлік життя яких зупинився в часі, були сучасниками, колегами та товаришами, відносно яких людська пам'ять дбайливо зберігає особисті враження та надію на те, що наукові досягнення цих непересічних вчених пам'ятатимуть не лише їх колеги, а й сучасні молоді науковці та студенти-психологи, яким вони викладали. До речі, професор Юрій Швалб неоднаразово брав активну участь в роботі більшості попередніх Літніх шкіл, виступаючи з неодмінно цікавими доповідями та майстер-класами, безцінною була і його допомога в роботі методологічної майстерні для докторантів психології та молодих дослідників.

Учасники школи-2026 також отримали досвід знайомства як з відомими, так і оригінальними науково-практичними підходами до психологічної допомоги населенню, презентованими досвідченими психологами-практиками. Майстер клас «Когнітивно-поведінкове консультування та психотерапія: сучасний стан та перспективи» змістовно та вишукано провела кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології розвитку КНУТШ Лариса Спіцина.

Непідробний інтерес слухачів та організаторів викликав майстер-клас «СМД (системно-мислдіяльнісне) консультування та саморозвиток клієнта», який представив організаційний консультант, методолог ГО «Товариство незалежних експертів» Сергій Дідковський. Ведучій майстер-класу продемонстрував авторську технологію консультування, яка базується на системно-мислдіяльнісній методології відомого радянського філософа Георгія Щедровицького, у якої і по сьогодні залишилось чимало прихильників у пострадянському просторі. В Україні дотепер цю методологію як інструмент розв'язання науково-прикладних та соціальних проблем активно використовували професори Юрій Швалб, Валентина Подшивалкіна, Анатолій Фурман та ін. науковці-практики. За Щедровицьким, основна форма реалізації СМД методології – це організаційно-діяльнісна гра (ОДІ), що дозволяє вирішувати складні управлінські, соціальні та науково-дослідні завдання. Така методична форма неоднаразово зарекомендувала себе як продуктивний інструмент для роботи з великими групами людей. Доповідач показав можливості використання цієї методології в індивідуальному консультуванні. І був дуже переконливим у презентації своєї теоретико-методологічної позиції та численних практичних прикладах.

Міждисциплінарну тематику на Школі - 26 було представлено у доповідях та майстер-класі професора соціології Е.Афоніна, професорів філософії Н. Хамітова та С.Крилової, ДС з філософії В.Крилової. Співзасновник та керівник української школи архетипіки (іншими співзасновниками є відомі українські психологи Леонід Бурлачук та Олена Донченко), д-р. соціолог. наук, професора кафедри соціально-гуманітарних

та медико-психологічних дисциплін Дніпровського інституту медицини та громадського здоров'я Едуард Афонін виступив з доповіддю на тему «Психологічна наука як фактор повоєнного інноваційного розвитку України», в який на основі авторської методології моніторингових досліджень переконливо доводив, що українські політичні проекти, які мали успіх, неодмінно враховували психологічну складову соціальних процесів країни.

Чудовий зразок прикладних можливостей авторського філософського психоаналізу показав у своїй презентації «Метаантропологія як методологія філософського психоаналізу: теорії та практики на стику філософії та психології» Назіп Хамітов, член-кореспондент НАН України, д-р філософ. наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г. Сковороди НАН України,. А його соратниця професор кафедри теоретичної і практичної філософії КНУТШ Світлана Крилова в майстер-класі «Метаантропологія як методологія філософського психоаналізу: теорії та практики на стику філософії та психології» поділилась цікавим досвідом використання консультантом літературних творів для переосмислення проблем клієнта у філософському психоаналізі як оригінальному практико-філософському підході. Дослідниця переконливо довела, що використання сили слова та образності літературних та кінотворів для створення умов переживання клієнтом катарсису – яскравий приклад того, як художній дискурс та наративи здатні позитивно впливати на сучасну людину. При цьому, автори підходу, спираючись на власний досвід філософського консультування, пропонують звертатися саме до класичних творів. Можливості використання творів сучасних авторів, які за своєю стилістикою ближче до сьогодення клієнта, може стати наступним кроком в розвитку цього оригінального підходу. Наступний оригінальний підхід в роботі з клієнтами, представлений зазначеними авторами, - це афоризмотерапія. Зазвичай крилаті вирази мають глибоке смислове навантаження та тонку культуровідповідність, тому використання таких літературних продуктів в роботі з психологічними проблемами виявляється вельми продуктивним. Також дуже привабливим і перспективним виглядає завдання клієнтам зосередитися на самостійному формулюванні крилатих виразів, які породжуються у процесі переосмислення ними власного проблемного досвіду.

Як і у попередні роки, у 2026 році відповідно до програми школи працювала традиційна методологічна майстерня докторантів рівня підготовки DS та PhD, на якій були представлені глибокі доповіді з добре осмисленою методологією та культурою наукового пошуку. В номінації DS досліджень з науковою презентацією «Психологічна структура та функції життєдіяльності особистості» виступив Олексій Вернік - заступник директора Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України - к. психол. наук, ст. н. с., з науково-організаційної роботи та цифровізації, в.о. завідувача лабораторії екопсихології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України та

професор Всеволод Зеленін, к. психол. наук, професор кафедри психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова представив наукову доповідь «Коучинг як парадигма професійної самореалізації особистості». І хоча змістовно такі презентації досліджень ще не мали цілісного характеру, оскільки робота цих авторів над дисертаціями все ще триває, можна сміливо констатувати той факт, що ряди українських науковців-психологів поповнюються зрілими та глибокими дослідниками.

Серед презентацій учасників методологічної майстерні рівня PhD підготовки враження сумлінно виконаних сучасних робіт залишили доповіді Ольги Потонської (Дитячі страхи як чинник стереотипізації поведінки особистості), Ірини Пуденко (Суб'єктивне благополуччя матерів, які виховують дітей з органічними ураженнями нервової системи) та Галини Лаптевої (Психологічні чинники духовної самореалізації майбутніх психологів) - аспірантів факультету психології КНУТШ (науковий керівник - професор Олена Власова), для яких підготовка та презентація матеріалів дослідження, а також відповіді на запитання слухачів стали важливим досвідом напередодні здійснення вже призначеного захисту дисертації. Непідробний інтерес присутніх викликала і доповідь учасника бойових дій, а нині аспіранта ОНУ імені І.І.Мечнікова, Олександра Врубеля про пошуки шляхів психологічної допомоги учасникам бойових дій, які зазнали постравматичного стресового розладу.

В останній день роботи високу пізнавальну активність до роботи Літньої школи-26 її учасники підтвердили успішним виконанням завдань підсумкового тестового контролю. На підставі отриманих результатів тим слухачам, хто подолав встановлений кваліфікаційний рубіж, були відправлені сертифікати про підвищення кваліфікації.

Дискусія

Рефлексуючи враження чергової Літньої школи “Національні психологічні школи: історія та сучасність”, яка за традицією вже 10 років проходить в останні тижні навчального року, потрібно зауважити, що цей проєкт, що починався як ініціатива професорів двох провідних університетів України (КНУ та ОНУ) при активній підтримці Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України і особистій підтримці академіка-секретаря відділення психології та спеціальної педагогіки НАПН України академіка Сергія Максименка, за роки існування продемонстрував високий евристичний та організаційний потенціал, щорічно об'єднуючи своєю програмою відомих сучасних українських науковців – засновників авторських психологічних шкіл та історичні постаті минулої української психології, а також інших гуманітарних наук, які здійснили вагомий внесок у становлення та розвиток інституціональних та регіональних психологічних шкіл України. Таке поєднання відкриває організаторам унікальну можливість відкриття численних доказів самотутності, тяглості та

наступності розвитку української методологічної традиції в царині здобуття психологічного знання, її відкритості до діалогу зі світовим досвідом психологічної теорії та практики психологічної допомоги населенню, не випадкової своєрідності концептуальних побудов та практик, які сьогодні визначають “обличчя” сучасної української психології, цілком самодостатньої методологічно та такої, що активно розвивається на власній основі, інтегруючи найкращий світовий досвід та оригінальні власні традиції психологічного дослідження.

Представлений в доповіді професора Данилюка “Академік Володимир Роменець і Шевченківський університет: інституційна доля ідей” напрям історико-психологічних досліджень є малодослідженим в українському науковому середовищі, але надзвичайно важливим предметом осмислення для саморозвитку психологічної науки на власному ґрунті. Доповідач зосередив увагу присутніх не лише на розкритті механізмів становлення широковідомої в Україні та за її межами авторської наукової школи Роменця, але й показав її перетворення та подальший розвиток вже як інституціонально-організаційного феномену.

В контексті обговорення згадується змістовна доповідь на Літній школі 2017 року завідувачки кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди професора Тамари Хомуленко, приурочена 85-рчному ювілею кафедри психології ХДПУ, засновної в 1932 році, у який йшлося про етапи становлення та особливості функціонування Харківської психологічної школи, яка починалась на її кадровій основі. Ця школа, офіційно інституалізована у 1994 році, пов’язана з розробкою діяльнісного підходу та дослідженням ролі діяльності дитини в первинному онтогенезі людини. А її історія розвитку тісно переплелася з долями викладачів кафедри - відомих психологів ХХ століття: Олександра Запорожця, Олексія Леонтьєва, Петра Зінченка та Лідії Божович, праці яких, маючи світове визнання, сьогодні вважаються класичними для психологічної науки, а розроблена ними науково-психологічна методологія продовжує своє існування в сучасних дослідженнях співробітників та докторантів кафедри психології ХДПУ, на базі якої функціонує докторська спеціалізована вчена рада по захисту дисертацій з психології, яку очолює професор Хомуленко. Таким чином сьогодні ця науково-психологічна школа тарує шлях у своє майбутнє.

Перспективність використання саморефлексивної традиції інституціональної психології на Літній школі 2026 підтвердила доповідь завідувачки кафедри соціальної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова, професора Оксани Кононенко, присвячена історії виникнення кафедри, створенню наукової школи, започаткованої на ній, та її першим науково-психологічним здобуткам.

Хочеться сподіватись, що вказаний напрям науково-історичних розвідок і в подальшому стане одним з важливих трендів роботи Літньої школи, який дозволить візуалізувати логіку та особливості розвитку не лише різних авторських, а й

інституціональних українських науково-психологічних шкіл та в режимі не лише історичного, але й реального часу інвентаризувати й оприлюднювати основні результати їх діяльності, тим самим підвищуючи рівень усвідомленості та керованості процесів науково-організаційного розвитку української наукової психології.

Розвиток наступності Київської філософсько-психологічної школи як інституціонального утворення та вплив її методології на розвиток українських регіональних психологічних шкіл дозволяють прослідкувати майстер-класи випускників КНУ імені Тараса Шевченка академіка Олександра Бондаренка та професора Галини Радчук, кожен з яких продемонстрував оригінальні науково-практичні інструменти консультативної роботи з різними групами населення. Засобами категоріально-понятійного аналізу цих авторських продуктів виявляються не випадкові конотації минулого та теперішнього української психології.

Зокрема, засновник Київської філософсько-психологічної школи в Університеті св. Володимира Георгій Челпанов, будучи автором першої вітчизняної університетської програми підготовки професійних психологів-дослідників, наголошував на важливості включення до такої програми не лише теоретичних та експериментальних дисциплін з психології, а також курсів логіки і теорії пізнання та етики, для кожного з яких він розробив науково-методичне забезпечення. В кінці XIX ст. при активному сприянні професора Гілярова Челпанов він отримав дозвіл на відкриття Психологічної семінарії (1897) та очолив її. Відповідно до підготовленої Челпановим програми навчання, слухачі семінарії три роки поспіль в діалогічній формі мали досліджувати питання психології, гносеології та етики, самостійно вивчаючи для цього оригінальні твори світових та вітчизняних науковців. Тому, як здається, зовсім не випадково вже у XXI ст., коли психологія нарешті перестала бути лише академічною професією, науково-практична школа психологічної допомоги випускника КНУ а нині українського класика психологічного консультування, завідувача кафедри психології Київського лінгвістичного університету академіка Олександра Бондаренка має назву Етикоцентованого психологічного консультування. А інша випускниця КНУ - професор кафедри загальної та консультативної психології Тернопільського національного педагогічного університету Галина Радчук і засновниця регіональної наукової школи "Становлення особистості в контексті вищої професійної освіти" разом зі своїми послідовниками використовують авторську технологію "Освітній діалог" як доказову практику підготовки фахівців-психологів та дієвий засіб психологічної допомоги населенню цього регіону України під час війни.

Цікава тенденція транспарації категоріального апарату методології вчинкового підходу іншого яскравого представника Київської філософсько-психологічної школи XX ст. - Володимира Роменця чітко проглядається у розробці професором ОНУ імені І.І.Мечнікова Наталією Родіною концепції "Інтегральної інструментальної

психодинамічної діагностики особистості” як категоріальної основи її авторської школи психодіагностики в Одеському класичному університеті.

Іншу тенденцію в контексті обговорення особливостей розвитку сучасної української науково-практичної методології об’єктивує майстер-клас з системно мислєдїяльносного (СМД) консалтингу Сергія Дїдковського, в основї якого покладено оригінальний психологічний підхід автора, створений на основї загальнонаукової методології радянського філософа Георгія Щєдровицького. Використовуючи класичну СМД схему роботи з проблемою в умовах колективної оргдіяльнїсної гри, цей фахівець на сесіях індивідуального консультування пропонує клієнту алгоритм рефлексивного пошуку системного розуміння його проблеми шляхом моделювання як власної позиції, так і позицій інших учасників проблемної ситуації, для формування її більш об’єктивного бачення, а отже і розв’язання.

В контексті міждисциплінарних здобутків Київської філософсько-психологічної школи привертає увагу досвід філоофського психоаналізу та андрогінаналізу як оригінальних підходів практичної філософії, які на основї авторської метаантропологічної методології розробляється в КНУ професорами Світланою Криловою та Назїпом Хамїтовим. В межах власних виступів на Школі ці дослідники розкрили суть інструментів арттерапії, кінотерапії та афоризмотерапії, які вони плідно використовують в консультативно-розивальній роботі з особистісними проблемами клієнтів, гідно продовжуючи світоглядно-антропологчну традицію пізнання та розвитку людської особистості, започатковану у стїнах КНУ Володимиром Шинкаруком, Володимиром Роменцем, Сергієм Кримським та ін.

Підбиваючи підсумки роботи Школи-2026, можна з впевненістю стверджувати, що розвиток методології сучасної наукової української психології – процес багатовекторний, який еволюціонує як на власній історичній науково-професійній основі, так і завдяки міждисциплінарним запозиченням та оригінальним проектам у відповідь на зміни сучасної загальнонаукової методології та появу продуктивних іноваційних технологій роботи з людьми в інших сферах наукового виробництва.

Висновки

Завершилась чергова Літня школа-2026, яка відрахувала 10 років існування цього науково-організаційного та освітнього проекту. В різні роки роботи школи її слухачі отримали можливість ознайомитись з творчістю репресованих або вигнаних та незаслужено забутих історичних персоналій української психологічної науки та науковими здобутками нині діючих авторських, інституціональних та регіональних науково-психологічних шкіл.

Особлива увага організаторів протягом 10 сезонів школи була зосереджена на актуалізації науково-психологічної спадщини трьох класичних університетів України:

Києва, Одеси та Харкова, де протягом ХІХ ст. було розпочато викладання психології як навчального предмета, а викладачі університетів Харкова та Києва розробляли перші на теренах роїської імперії вітчизняні посібники з психології (Якоб Людвиг, 1800, Новицький Орест, 1840 та ін.). Саме у цих університетах на зламі віків у лабораторіях Одеси (1896 рік заснування, засновник - Микола Ланге,) та Києва (1898 рік заснування, засновник - Георгій Челпанов,), зароджувалася науково-експериментальна психологічна культура дореволюційної росії, до складу якої на той час входила Україна. А у дореволюційні часи ХХ ст. та протягом наступних десятиліть поставали та набували розвою оригінальні українські науково-психологічні школи Києва (Олексій Гіляров - Георгій Челпанов - Василь Зеньковський – Олександр Раєвський), Одеси (Микола Ланге-Давид Елькін) та Харкова (Олександр Запорожець – Петро Зінченко).

Особливе місце у програмах Літньої школи в різні роки посідали доповіді про специфіку становлення та актуальний стан розвитку Психолого-педагогічної школи Інституту психології імені Г.С.Костюка, приурочені до ювілеїв її ключових персоналій – випускників КНУ імені Тараса Шевченка: Григорія Костюка, та Юхима Машбица, а також презентації теоретико-методологічних здобутків академіків Сергія Максименка та Валентина Моляко. Належна увага була приділена і творчості видатного представника Львівсько-Варшавської школи Степана Балея, психологічний доробок якого змістовно відбиває особливості становлення наукової психології в західному регіоні України.

В якості засновників авторських психологічних шкіл спікерами Школи протягом минулого десятиліття виступали відомі університетські дослідники, академіки НАПН України Олексій Чебикін, Наталія Чепелева, Марина Смульсон, Людмила Карамушка, Віталій Панок, Олег Кокун, члени-кореспонденти НАН та НАПН України (Євген Головаха, Назіб Хамітов, Іван Данилюк, Тамара Пиріженко, Микола Слюсаревський), академіки АН ВШУ (Анатолій Фурман, Жанна Вірна) та інші відомі українські науковці - засновники авторських науково-практичних шкіл (Павло Лушин, Олександр Кочарян, Тамара Хомуленко, Вадим Васютинський, Юрій Швалб).

Досвід безпосереднього спілкування учасників проекту з такими фахівцями вважаємо знаковою подією наукової соціалізації не лише молодих науковців, а й досвідчених дослідників, які у такий спосіб отримали змогу розширити свої уявлення про географію, персоналії, тематику та методологію досліджень вітчизняної психології, а також зміцнити власну професійну ідентичність у питанні самовизначення в сучасній психологічній науці як національно-орієнтованих дослідників психології.

Задумана як науково-рекреаційний захід неформальної освіти класичних університетів Києва та Одеси Літня школа у довоєнні часи майже кожен рік проходила на узбережжі Чорного моря в гостинній Одесі, де яскраве сонячне проміння південних вулиць та солоний присмак нагрітої ним морської води

органічно доповнювали враження зацікавлених учасників інтелектуального зібрання (науковців та викладачів, аспірантів і студентів з різних міст України), пропонуючи кожному разом з сертифікатом про підвищення кваліфікації нові знання, цікаві знайомства, незабутні пізнавальні емоції та омріяний відпочинок.

Нажаль, спочатку всесвітня епідемія Ковіду, а потім і російсько-українська війна внесли свої корективи в це прекрасне та важливе не лише для організаторів починання. За статистикою, більшість часу свого десятирічного існування школа пропрацювала он-лайн. Організатори проекту схильні розглядати такий факт як знамення воєнного часу, в якому програма проекту неформальної освіти “Національні психологічні школи: історія та сучасність” стала своєрідною лінією оборони історії української психологічної науки, організаційним інструментом подолання вітчизняними психологами почуття меншовартісності та другорядності по відношенню до теоретиків “північних столиць”, що роками систематично нав'язувалося українцям панівною московською владою, а тепер долається спільними зусиллями найкращих представників університетської та науково-академічної спільноти України. Так на науково-психологічному фронті знання з історії і методології української психологічної науки та професійна гідність стають зброєю проти імперської ідеології агресора.

Заснований у 2016 році проєкт Літньої школи КНУ- ОНУ «Національні психологічні школи: історія і сучасність» як програма підвищення кваліфікації науковців і практиків за 10 років існування став для різних представників української психологічної спільноти не лише освітньо-науковим розвивальним заходом, а й міжпоколінним містком самопізнання української психології, та плідним міждисциплінарним майданчиком для презентації досягнень колег – дослідників суміжних вітчизняних наук про людину. В такому методологічному контурі автори проєкту вбачають сприятливі науково-організаційні умови для розуміння генези самобутніх психологічних ідей на національному ґрунті.

Фінансування. Автори декларують, що дане дослідження не отримувало спеціального фінансування від жодної державної, комерційної або некомерційної організації. Автори висловлюють щире подяку всім учасникам, які погодились взяти участь у дослідженні.

Внесок авторів Олена ВЛАСОВА — методологія, концептуалізація, компаративний аналіз, написання, редагування;

Валентина ПОДШИВАЛКІНА — концептуалізація, формальний аналіз, написання — оригінальна чернетка.

Конфлікт інтересів: Автори заявляють про відсутність будь-яких конфліктів інтересів. Автор статті професор Олена Власова є головним редактором журналу “Socialization and human development”

Застереження: Кожен автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не залежать від впливу жодних організацій.

Список використаних джерел

Головаха Е.И., Кроник А.А. Психологическое время личности. - Киев: Наукова думка, 1984. 209 с.

Канонічна психологія Володимира Роменця (до 100-річчя від дня народження) : наукове видання / за ред. Олени Власової, Івана Данилюка, Віталія Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2026. 325 с. ISBN 978-617-7118-56-4 <https://doi.org/10.37096/978-617-7118-56-4>

Летцев В. М. В. В. Зеньковский: Психическая причинность как метафизика личности. Жизненный и творческий путь В. В. Зеньковского (киевский период) // Человек. История. Весть. К., 2006.

Новицкий Орест (1840). Руководство к опытной психологии – Киев: Университетская типография - 1840. – XIV, 489 с.

Подшивалкина В.И Развитие исторической психологии и "вызовы" современности психологической науке// Историческая психология: истоки и современное состояние: монография/ под. науч. ред. И.Н.Ковалю, В.И. Подшивалкиной, О.В. Яремчук. Одесса, 2013. С.10-15

Подшивалкина В.И Университетское образование в контексте классической и постнеклассической научных парадигм //Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. Випуск 34. 2015. С.126-129

Подшивалкіна В.І. Методологічні проблеми у творчості М.Я.Грота та сучасність //На передодні апогею: одеські роки психолога філософа - професора Миколи Яковича Грота (1883-1886): монографія / наук. ред. В. М. Хмарський. Одеса, 2016. С. 110-132

Психологія свободи та людської долі Миколи Бердяєва (до 145-річчя з дня народження та 185 - річчя заснування Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Заг. редакція Власова О.І., Луньов В Є. Наукове міжнародне видання Серія: Науково-психологічний спадок коласичних університетів Т-3. - Published and printed by Accent Graphics Communications & Publishing, Hamilton, Ontario, Canada - 2020 – 300с.

Психологія соціального буття Густава Шпета (до 140-річчя з дня народження та 185 – річчя заснування Київського національного університету імені Тараса Шевченка). Серія Науково-психологічний спадок коласичних університетів Т-2. Міжнародне наукове видання За заг. ред. Власової О., Луньова В.- Published and printed by Accent Graphics Communications & Publishing, Hamilton, Ontario, Canada - 2020 – 303с.

Ткачук, М. Л., Філософія світла і радості : Олексій Гіляров / М. Л. Ткачук - К. : Український центр духовної культури, 1997. – 184 с. - Включ. приміт., покажч.

Ткачук М. Київський період творчості В. В. Зеньковського // Магістеріум: Істор.-філос. студії. К., 1998.

Указная Л. Н., Цуканов Б. И. Элькин Д. Г. К 100-летию со дня рождения/ Психологический журнал.1995.Т. 16,№ 5.С.

Філософська психологія Георгія Челпанова (до 155-річчя з дня народження та 120-річчя відкриття Психологічної семінарії при Імператорському університеті св. Володимира). Наукове міжнародне видання. Серія: Науково-психологічний спадок класичних університетів /за заг. ред. Власової О.І., Луньова В.Є. –Hamilton, ON AGC & Publishing, 2018. Т-1. 210 с.

Цуканов Б. И. Время в психике человека: Монография. Одесса: Астропринт, 2000.220 с.

Якоб Людвиг (1800) Начертания опытной психологии. -Харьков. 1800.

Ятищук А. (2018) Проблеми психології виховання у творчій спадщині С. Балея. Кваліфікаційна робота на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук.-Київ. ІП ім. Г.С. Костюка -249с. [http:// psychology-naes-ua.ins](http://psychology-naes-ua.ins)

Vlasova O., Podshchivalkina V. (2022). Summer school "National scientific psychological schools: history and present" as a tool for educational socialization of scientists and teachers of psychology at ukrainian high schools. Socialization & Human Development 2023. journal 2. <https://doi.org/10.37096/SHDISJ-22-1.1-0001>

Vlasova Olena (2023). Methodological principles of the theory of socialization and personality development. Socialization & Human Development. 2023. journal 2. DOI10.37096/SHDISJ-23-1.2-0008.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Олена Власова,
д-р психол. наук, професор,
професор кафедри психології розвитку
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
голова правління ГО "Українська асоціація
психології освіти та розвитку"
Головний редактор журналу
"Socialization and human development"
ORCID ID: 0000-0002-9894-0038
E-mail: Vlalit@ukr.net

Валентина ПОДШИВАЛКІНА
д-р соціолог. наук, професор
професор кафедри філософії та соціології
Мелітопольського державного педагогічного
університету ім. Богдана Хмельницького
почесний член ГО “Українська асоціація
психології освіти і розвитку”
ORCID ID: 0000-0003-2828-5928
E-mail: podshyvalkina@hotmail.com

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Олена ВЛАСОВА, Валентина ПОДШИВАЛКІНА **РОЗДУМИ ПРО ДЕСЯТУ (ЮВІЛЕЙНУ) ЛІТНЮ ПСИХОЛОГІЧНУ ШКОЛУ КНУ-ОНУ «НАЦІОНАЛЬНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ШКОЛИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ» 2026 Журнал « Socialization and human development / Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1 DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0001**

Подано 5 серпня 2026 р. / Переглянуто 10 вересня 2026 р. / Затверджено 15 вересня 2026 р. Опубліковано: 20 вересня 2026 р. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0001

Відповідальний редактор – Світлана ВАСЬКІВСЬКА

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2026. Олена ВЛАСОВА, Валентина ПОДШИВАЛКІНА. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.

ДОСВІД ПАРЕНТИФІКАЦІЇ ТА РЕПРОДУКТИВНІ УСТАНОВКИ ЖІНОК У ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Наталія БУЛАТЕВИЧ, Діана ФЕЙЛО

DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0002

Анотація

Актуальність. В Україні тенденція відкладання жінками материнства на пізніші періоди життя сьогодні поєднується зі стрімкою негативною динамікою демографічної ситуації. Молодь є активною частиною репродуктивного потенціалу, а період ранньої дорослості є сензитивним для переосмислення та реалізації репродуктивних установок. Репродуктивні установки молодих жінок є результатом поєднання низки факторів, серед яких вагомим чинником зниження бажання мати дітей у дорослому віці є досвід парентифікації в дитинстві та підлітковому віці. Дослідження присвячене вивченню впливу досвіду парентифікації на репродуктивні установки молодих українок у період ранньої дорослості.

Методологія. В дослідження взяли участь 172 респондентки віком від 18 до 25 років ($M = 20.6$; $SD = 1.9$) які не перебувають у шлюбі та не мають дітей. Було використано анкету для збору соціально-демографічних даних, «Шкалу репродуктивних установок» та «Шкалу філіальної відповідальності для дорослих». Статистична обробка даних проводилась з використанням описових статистик, кореляційного, порівняльного та регресійного аналізу.

Результати. За результатами дослідження виявлено, що в структурі репродуктивних установок молодих українок значущо більш вираженими є показники сприйняття материнства як обмеження теперішнього образу життя, важливість материнства для майбутнього є значущо менш вираженою. Регресійні моделі впливу досвіду парентифікації на репродуктивні установки виявились успішними для прогнозу. В усіх трьох моделях значущими виявились «емоційні» показники парентифікації: емоційна парентифікація та переживання несправедливості в дитинстві.

Висновки. Досвід емоційної парентифікації в дитинстві у поєднанні з переживанням несправедливості змінює ставлення молодих українок до материнства. Це проявляється у трьох взаємопов'язаних установках: зниженні суб'єктивної значущості народження дітей, послабленні зв'язку між материнством і жіночою ідентичністю та посиленні сприймання дітей як чинника, що обмежує життя у теперішньому. Виходячи з отриманих нами даних можна припускати, що емоційна парентифікація в поєднанні з переживанням несправедливості в дитинстві може

спричиняти ціннісне переосмислення репродуктивної ролі під впливом раннього досвіду надмірної відповідальності та несправедливості.

Ключові слова: репродуктивні установки, парентифікація, рання дорослість, молоді жінки, фертильність, материнство, народження дитини

Актуальність

Сучасні молоді жінки віком 20-30 років схильні до відтермінування народження дитини через бажання отримати освіту, знайти стійку нішу на ринку праці та вибудувати свою незалежність (Söderberg et al., 2013). Середній вік жінки при народженні першої дитини в країнах Європи зріс до 29,8 років (Eurostat, 2025), в Україні, за даними Державної служби статистики України (б.д.), у 2021 рік цей показник був 28,22 роки. Разом з цим аналітики засвідчують феномен депопуляції населення Європи (Кочарян & Свиначенко, 2014). В Україні ж демографічна ситуація в умовах тривалої війни має стрімку негативну динаміку: в 2025 році смертність втричі перевищувала народжуваність, а вже за перше півріччя 2026 року це співвідношення склало 1:4 (Опендатабот, 2026а,б). Тенденція скорочення чисельності населення України, викликана низкою причин та явищ, які відбуваються з початком війни у 2014 році (Kurylo et al., 2025), серед яких відзначається небачений рівень вимушеної міграції (Іпполітова та ін., 2026), а також падіння рівня народжуваності в умовах ситуації невизначеності (Perelli-Harris et al., 2024).

Молодь найбільш активною частиною репродуктивного потенціалу країни, а період ранньої дорослості є сензитивним для переосмислення та реалізації репродуктивних установок. (Ігнатенко, 2012; Ляшенко & Болотова, 2017).

Репродуктивні установки є складним багатовимірним феноменом, що включає уявлення, емоційне ставлення та готовність особистості до батьківства (Ігнатенко, 2012). Поняття «репродуктивна установка» з'являється на початку 1970-х і визначається як регулятор поведінки, схильність особистості до позитивного або негативного ставлення до народження певної кількості дітей (Кочарян & Свиначенко, 2014). В сучасних дослідженнях репродуктивна установки розглядаються як такі, що формуються під впливом низки чинників, а обумовлюють прийняття рішення щодо народження дітей у період ранньої дорослості (Мітіна, 2025) та реалізуються за різними сценаріями впродовж життя (Grace et al., 2022; Özoruç et al., 2025). За екологічною моделлю У. Бронфенбреннера ці чинники можна розглядати на різних системних рівнях взаємодії особистості та середовища (Bronfenbrenner, 1979). На макросистемному рівні сюди належить державна соціальна політика щодо народження; політична та економічна стабільність (Ляшенко & Болотова, 2017); соціокультурні норми (Bein et al., 2023; Stefani & Prati, 2022;); сучасні глобальні виклики (перенаселення, економічні негаразди тощо) (Jin et al., 2023).

На рівні екзосистемних чинників мова йде про умови ринку праці: гнучкість графіку (Juni & Vitali, 2025; Zhao et al., 2024); відпустки по догляду за дитиною (Thomas

et al., 2022); понаднормова робота, що змушує жінок відкладати материнство (Glavin et al., 2020); корпоративна культура визнання батьківства як частини життєвого шляху фахівця (Soares et al., 2023). Високі ціни на нерухомість також змушують молодь відкладати народження дітей (Qiu, 2025; Song, 2025).

Мікросистемний рівень чинників репродуктивних установок включає ті, які діють через взаємодії у стосунках, зокрема в батьківській родині. Умови, в яких дитина зростала та репродуктивна поведінка їхніх батьків безпосередньо прогнозують її уявлення про бажану кількість власних дітей в дорослому віці (Karhunen et al., 2023), а комунікація між батьками та дітьми сприяє трансляції схожих переконань і поведінкових моделей у сфері планування сім'ї (Di Nallo & Oesch, 2023). Водночас, пережите в дитинстві емоційне насильство або травматичний досвід є потужними предикторами небажання мати дітей (Lee et al., 2021; Qian & Huang, 2024).

Сучасні дослідження вказують на те, що досвід надмірної відповідальності та дисфункціональний розподіл ролей в батьківській сім'ї в дитинстві може виступати чинником зниження бажання мати дітей у дорослому віці, тоді як гармонійні стосунки й дотримання міжпоколінних меж, навпаки, виступають ресурсом для формування позитивних репродуктивних намірів (Huczewska & Mynarska, 2025; Huczewska et al., 2025, Nuttall et al., 2021).

Дане явище перекладання на дитину невластивих їй обов'язків описане в літературі як явище парентифікації і визначається як порушення меж у батьківсько-дитячих стосунках, за якого дитині делегуються дорослі функції та відповідальність на шкоду її віковим потребам. (Яблонська & Баліна, 2025; Jurkovic, 2014; Hooper, 2008). Розрізняють конструктивну та деструктивну форми парентифікації. Конструктивна парентифікація має тимчасовий характер і супроводжується визнанням зусиль дитини, що сприяє розвитку її компетентності. Натомість деструктивна парентифікація є формою жорсткого поводження, що характеризується хронічним дисбалансом ролей і браком визнання потреб дитини (Jurkovic, 2014). В структурі феномену розрізняють інструментальну та емоційну парентифікацію (Hooper, 2008; Hooper, 2011). Інструментальна парентифікація пов'язана з виконанням дитиною конкретних побутових задач, що зазвичай належать до сфери відповідальності дорослих (приготування їжі, догляд за молодшими сиблінгами тощо) (Armas, 2022). Такий досвід часто сприймається як менш травматичний та може сприяти формуванню практичних навичок і почуттю власної ефективності. Натомість, емоційна парентифікація визначається як значно деструктивніший процес, за якого дитина стає об'єктом для задоволення емоційних потреб батьків, змушена безперервно моніторити їх емоційні коливання, аби запобігти сімейній кризі (Schorr & Goldner, 2023). Саме емоційний тип інверсії ролей найчастіше корелює з негативними наслідками для психічного здоров'я, такими як глибока депресія, соматизація тривоги та порушення ідентичності (Hooper, 2008; Hooper, 2011).

За результатами досліджень, жінки з досвідом парентифікації сприймають потреби немовляти як виснажливе навантаження, подібне до пережитого в дитинстві (Nuttall et al., 2021). Центральним механізмом, що блокує формування позитивних репродуктивних намірів, є порушення процесу сепарації-індивідуації. Парентифіковані доньки часто опиняються в ситуації «клейких стосунків» із матір'ю, де спроба стати автономною особистістю сприймається як зрада сімейної системи, що й призводить до відмови від бажання мати власних дітей. Через відсутність досвіду здорової сепарації жінка сприймає материнство як загрозу власному «Я», побоюючись, що нова роль остаточно поглине її особистість (Goldner et al., 2022). Жінки, які пережили інверсію ролей, входять у дорослість у стані «опікунського вигорання», де відмова від дітей є актом самозбереження (Jin et al., 2023).

В українських сім'ях парентифікація історично виступала соціокультурною нормою. Виживання багатодітної та багатопоколінної сім'ї залежало від чіткої ієрархії, за якої дівчата приймали на себе надмірну роль дорослого задовго до досягнення психологічної зрілості. Сучасні реалії війни в Україні значно масштабують явище інверсії ролей через деформацію сімейних структур, роз'єднання сімей, фізичну відсутність одного або обох батьків, загальне емоційне виснаження жінок. Дитина стає головною емоційною опорою для матері, бере невластиву їй роль та відповідальність, що в умовах хронічного стресу веде до глибокої деформації її психоемоційного розвитку та формування гіпервідповідальності (Яблонська & Баліна, 2025).

Таким чином, формування репродуктивних установок у жінок із досвідом парентифікації є результатом складної динаміки між «боргом» перед родиною та прагненням до особистої автономії. Відтермінування або відмова від народження дітей може бути способом захисту власної ідентичності. Залишається відкритим і невивченим питання про особливості формування репродуктивних установок молодих українок в умовах війни, коли через відсутність батьків старші сиблінги можуть перебирати на себе батьківські функції.

Метою статті є оприлюднення емпіричного вивчення впливу досвіду парентифікації на репродуктивні установки молодих українок у період ранньої дорослості.

Методологія

Методи. Для оцінки репродуктивних установок в дослідженні було використано «Шкалу репродуктивних установок» («Attitudes toward fertility and childbearing scale», AFCS) (Söderberg et al., 2013) в українській адаптації Н. Булатевич та Д. Фейло (Фейло, 2026). Шкала складається з 27 тверджень, які оцінюються за 5-бальною шкалою Лікерта (1 — абсолютно не погоджуюсь, 5 — абсолютно погоджуюсь) та об'єднані в 3 субшкали: «Важливість материнства для майбутнього», «Материнство як обмеження теперішнього життя», «Материнство як складова жіночої ідентичності».

Парентифікація оцінювалась за допомогою «Шкали філіальної відповідальності для дорослих» (Filial Responsibility Scale-Adult; FRS-A; Jurkovic & Thirkield, 1999) в українській адаптації О.Бардюк (Бардюк О., 2025). Шкала складається з 45 тверджень, які оцінюються за 5-бальною шкалою Лікерта (1 — абсолютно не погоджуюсь, 5 — абсолютно погоджуюсь) та структуруються за двома блоками (оцінка досвіду парентифікації у дитинстві та оцінка поточних стосунків із батьками/опікунами у дорослому віці). Кожен блок включає субшкали: інструментального догляду, емоційного догляду, переживання несправедливості, досвід взаємодії з сиблінгами.

Вибірка. Загалом до участі в опитуванні долучились 193 респондентки. Збір даних відбувався з використанням платформи Google Forms, інформація про дослідження поширювалася через соціальні мережі та освітні спільноти.

Результати

Після ретельної перевірки результатів опитування до кінцевого пулу даних увійшли дані 172 досліджуваних (див. табл 1), вік яких коливався в діапазоні від 18 до 25 років ($M = 20.6$; $SD = 1.9$). З вибірки було виключено 21 особа за такими критеріями: невідповідність віковому діапазону (вік менший за 18 або більший за 25 років); наявність дітей (1 особа); перебування у шлюбі (5 осіб).

Таблиця 1. Соціально-демографічні характеристики вибірки досліджених жінок

Параметри		N	%
Цивільний стан	Перебувають у романтичних стосунках	77	44.8
	Не перебувають у стосунках	95	55.2
Освіта	Неповна середня/середня	6	3.4
	Середня спеціальна	3	1.7
	Неповна вища	98	55.4
	Вища	70	39.5
Професійна зайнятість	Працює як найманий працівник	35	19.8
	Поєднує навчання і роботу	55	31.1
	Самозайняті/фрілансери	12	6.8
	Навчається (студент)	64	36.2
	Тимчасово непрацевлаштовані	11	6.2
Склад сім'ї в дитинстві	Повна сім'я	121	68.4
	Неповна сім'я	10	5.6
	Опікуни/інші родичі	2	1.1
	Склад сім'ї змінювався	44	24.9

В таблиці 2 представлено результати дослідження репродуктивних установок молодих незаміжніх українок. Порівняльний аналіз учасниць з різним статусом перебування у стосунках не виявив значущих розбіжностей за вираженістю репродуктивних установок. В цілому по вибірці значущо більш вираженими є показники сприйняття материнства як обмеження теперішнього образу життя.

Таблиця 2. Описові статистики показників репродуктивних установок

	N	Виміри репродуктивних установок		
		Важливість материнства для майбутнього	Материнство як обмеження теперішнього життя	Материнство як складова жіночої ідентичності
		Середнє (M) / (SD)	Середнє (M) / (SD)	Середнє (M) / (SD)
Вся вибірка	172	2,96 (1,08)	4,48 (0,65)	3,65 (0,70)
Цивільний стан				
Перебувають у стосунках	77 (44,8%)	3,10 (1,02)	4,42 (0,66)	3,67 (0,67)
Не перебувають у стосунках	95 (55,2%)	2,80 (1,11)	4,59 (0,55)	3,62 (0,73)
Порівняння вираженості репродуктивної установки залежно від цивільного стану (Mann-Whitney U)		3096	3083	3449

Примітка: * $p < ,05$, ** $p < ,01$, *** $p < ,001$

Також з'ясувалось, що у опитаних жінок установка на важливість материнства для майбутнього є значущо менш вираженою. Результати порівняння вираженості репродуктивних установок наведено в таблиці 3.

Таблиця 3. Попарне порівняння вираженості репродуктивних установок

Установки, що порівнюються	t	p
Важливість материнства для майбутнього VS Материнство як обмеження теперішнього життя	-13.7	<.001
Важливість материнства для майбутнього VS Материнство як складова жіночої ідентичності	12.5	<.001
Материнство як обмеження теперішнього життя VS Материнство як складова жіночої ідентичності	10.3	<.001

Згідно з отриманими даними в структурі показників досвіду парентифікації показники емоційної парентифікації та переживання несправедливості є значущо вищими у минулому і в теперішньому досвіді порівняно з показниками інструментальної парентифікації (таблиця 3).

В таблиці 4 та 5 представлено результати оцінки досвіду парентифікації досліджуваних та різних її видів.

Таблиця 4. Описові статистики показників парентифікації

	Показники парентифікації за «Шкалою філіальної відповідальності»							
	Досвід у дитинстві				Теперішній досвід			
	Інструментальний. Догляд Середнє (М) / (SD)	Емоційний догляд Середнє (М) / (SD)	Несправедливість Середнє (М) / (SD)	Сиблінги (n = 139) Середнє (М) / (SD)	Інструментальний. Догляд Середнє (М) / (SD)	Емоційний догляд Середнє (М) / (SD)	Несправедливість Середнє (М) / (SD)	Сиблінги (n = 139) Середнє (М) / (SD)
Вся вибірка	12,9 (4,96)	26,5 (8,65)	25,4 (9,87)	7,98 (3,87)	6,05 (2,51)	11,5 (4,13)	10,6 (4,94)	2,18 (1,42)
Тип сім'ї в якій виросли респондентки								
Повна	12,86	25,29	24,24	7,77	6,02	11,23	10,07	2,10
«Неповна»/ трансформова на»	12,98	29,09	27,91	8,39	6,09	11,96	11,68	2,35
U	3130	2514*	2646*	18,85	3209	2902	2799	1941

Примітка: * p < ,05, ** p < ,01, *** p < ,001

Таблиця 5. Попарне порівняння показників парентифікації

Показники, що порівнюються	Минуле		Теперішнє	
	t	p	t	p
Емоційна VS Інструментальна парентифікація	23,49	<.001	19,87	<.001
Емоційна парентифікація VS Переживання несправедливості	1,57	0.119	2,09	<.038
Переживання несправедливості VS Інструментальна парентифікація	18,33	<.001	13,24	<.001

За нашими даними також виявлено відмінності між досвідом парентифікації залежно від типу родини, в якій виховувались респондентки, зокрема, жінки з неповних або трансформованих родин (батьки повторно одружувались) мають достовірно вищий рівень емоційної парентифікації та переживання несправедливості в дитинстві порівняно з представницями повних сімей.

В таблиці 6 представлено результати кореляційного аналізу між показниками досвіду парентифікації та показниками репродуктивних установок опитаних жінок.

Таблиця 6. Результати кореляційного аналізу репродуктивних установок та досвіду парентифікації

Шкала філіальної відповідальності для дорослих FRS-A		Шкала репродуктивних установок AFCS		
		Важливість материнства для майбутнього	Материнство як обмеження теперішнього життя	Материнство як складова жіночої ідентичності
Досвід у дитинстві	Інструментальний догляд	.054	-.133	.072
	Емоційний догляд	.011	.129	.008
	Несправедливість	-.328***	.206**	-.247***
	Сиблінги	-.051	-.073	.088
Теперішній досвід	Інструментальний догляд	.024	-.201*	-.032
	Емоційний догляд	.055	.104	.001
	Несправедливість	-.273**	.196**	-.224**
	Сиблінги	-.027	.051	.020

Примітка: * p < ,05, ** p < ,01, *** p < ,001

На наступному кроці обробки емпіричної інформації вирішувались завдання побудови предиктивних моделей щодо репродуктивних установок молодих жінок, які обумовлюються впливом досвіду їхньої парентифікації. Результати аналізу наведено в таблицях 7 та 8.

Таблиця 7. Показники якості регресійних моделей впливу дитячого досвіду парентифікації на репродуктивні установки молодих жінок

Модель	R	R ²	Скоригований R ²	Показники відповідності моделі			
				F	df1	df2	p
1	0,433	0,188	0,163	7,51	4	130	<.001
2	0.335	0.112	0.085	4.11	4	134	0.004
3	0.357	0.127	0.100	4.73	4	130	0.001

Спочатку, перед проведенням власне регресійного аналізу було перевірено припущення про відсутність мультиколінеарності між предикторами. Показники толерантності (див. табл. 7) для всіх предикторів перевищували рекомендоване порогове значення 0.10 (від 0.452 до 0.705), а значення VIF не перевищували критичного рівня 5 (від 1.42 до 2.21), що свідчить про відсутність проблеми мультиколінеарності у моделі (Field, 2018).

Всього в межах цього етапу статистичної обробки лінійний регресійний аналіз було проведено для трьох вимірів репродуктивних установок досліджуваних, де предикторами виступали різні форми досвіду парентифікації в дитинстві молодих жінок, які узяли участь в дослідженні, (див. табл.8).

Таблиця 8. Предиктори репродуктивних установок молодих жінок

Предиктор	Коефіцієнт	Похибка	95% довірчий інтервал		t	p
			нижній	верхній		
Модель 1. Важливість материнства для майбутнього як залежна змінна						
Константа	3.10	0.29	2.53	3.68	10.65	<.001
Інструментальний догляд	0.04	0.02	-0.005	0.07	1.73	0.086
Емоційний догляд	0.04	0.01	0.01	0.07	2.88	0.005
Несправедливість	-0.07	0.01	-0.09	-0.04	-5.31	<.001
Сиблінги	-0.003	0.03	-0.05	0.05	-0.11	0.909
Модель 2. Материнство як обмеження теперішнього життя як залежна змінна						
Константа	4.47	0.16	4.16	4.79	28.30	<.001
Інструментальний догляд	-0.04	0.01	-0.06	-0.01	-3.65	<.001
Емоційний догляд	0.01	0.01	-0.01	0.02	1.14	0.254
Несправедливість	0.01	0.01	-0.004	0.02	1.37	0.175
Сиблінги	0.02	0.01	-0.01	0.05	1.26	0.211
Модель 3. Материнство як складова жіночої ідентичності як залежна змінна						
Константа	3.71	0.20	3.32	4.10	18.55	<.001
Інструментальний догляд	0.005	0.01	-0.02	0.03	0.43	0.699
Емоційний догляд	0.02	0.01	0.001	0.04	2.09	0.033
Несправедливість	-0.04	0.01	-0.05	-0.02	-4.32	<.001
Сиблінги	0.03	0.02	-0.003	0.07	1.80	0.076

Дискусія

В чинному дослідженні ми ставили за мету дослідити репродуктивні установки молодих незаміжніх українок віком 18-25 років та роль досвіду парентифікації у їх формуванні.

Як показали результати, вираженість показників репродуктивних установок у таких осіб має певну ієрархію, в якій значущо більш вираженими є установки щодо сприйняття материнства як обмеження теперішнього образу життя, а установка на важливість материнства для майбутнього має найнижчі показники. Це кореспондує з результатами досліджень, проведених в деяких інших європейських країнах (Söderberg et al., 2013). Певною мірою такі дані співзвучні загальній тенденції серед молодих жінок до бажання побудувати свою кар'єру та відтермінування народження дитини на пізніші періоди життя (Kossakowska & Söderberg, 2021).

Для вивчення впливу досвіду парентифікації ми побудували три предиктивні моделі окремо для кожного з досліджуваних показників репродуктивних установок. Всі три моделі за результатами емпіричного аналізу виявились успішними для прогнозу. В усіх трьох моделях значущими виявились «емоційні» показники парентифікації: емоційна парентифікація та переживання несправедливості в дитинстві. Таким чином, досвід емоційної парентифікації в дитинстві у поєднанні з переживанням несправедливості змінює ставлення молодих українок до материнства. Це проявляється у трьох взаємопов'язаних установках: зниженні суб'єктивної значущості народження дітей, послабленні зв'язку між материнством і жіночою ідентичністю та посиленні сприймання дітей як чинника, що обмежує життя у теперішньому.

Подібний механізм описується у літературі в контексті так званої «втоми від турботи», що є типовою для осіб із досвідом парентифікації (Jurkovic, 2014; Hooper, 2011). Феномен формування менш диференційованого уявлення про материнство як частини ідентичності також описується в літературі і пов'язується з досвідом парентифікації (Macfie et al., 2008).

Отримані результати роблять внесок в розуміння наслідків парентифікації в її довгостроковій перспективі. Так, в низці досліджень обговорюється вплив досвіду парентифікації на розвиток особистості, на формування ідентичності, міжособистісних стосунків, емоційної регуляції та ставлення до відповідальності (Hooper, 2008; Goldner et al., 2022; Shamsaee et al., 2024). Емпіричні дані нашого дослідження демонструють як досвід парентифікації в дитинстві впливає на репродуктивні установки молодих українок.

Висновки

Репродуктивні установки розглянуто як складний динамічний конструкт, що формується під впливом низки чинників і може трансформуватися відповідно до змін

у житті жінки та зовнішнього середовища. Парентифікація як пережитий в дитинстві досвід особливостей взаємодії в батьківській родині, розглядалась як одна з детермінант репродуктивних установок.

Емпірично доведено, що в структурі репродуктивних установок українок в період ранньої дорослості, які не мають досвіду материнства, вираженим є сприйняття материнства як перешкоди теперішньому способу життя у поєднанні з низькою вираженістю орієнтації на народження дитини та материнство в майбутньому.

Отримані дані засвідчують значущість «емоційних» вимірів досвіду парентифікації в дитинстві для репродуктивних установок в період ранньої дорослості. Досвід емоційної парентифікації в дитинстві у поєднанні з переживанням несправедливості змінює ставлення молодих українок до материнства, яке вже не так стійко вбудовується в структуру жіночої ідентичності, а дитина сприймається як перешкода в побудові кар'єри та організації дозвілля.

Виходячи з отриманих нами даних можна припускати, що емоційна парентифікація в поєднанні з переживанням несправедливості в дитинстві може спричиняти ціннісне переосмислення репродуктивної ролі під впливом раннього досвіду надмірної відповідальності та несправедливості.

Цей висновок вказує також на необхідність врахування досвіду парентифікації у психологічному консультуванні жінок із запитам, пов'язаними з репродуктивними рішеннями, плануванням сім'ї та амбівалентністю щодо материнства — особливо в українському контексті, де демографічна ситуація робить вивчення психологічних бар'єрів до народження дітей особливо актуальним.

Фінансування. Автори декларують, що дане дослідження не отримувало спеціального фінансування від жодної державної, комерційної або некомерційної організації. Автори висловлюють щиру подяку всім учасникам, які погодились взяти участь у дослідженні.

Внесок авторів. Наталія Булатевич — концептуалізація, методологія, формальний аналіз, написання — перегляд, редагування; Діана Фейло — концептуалізація, формальний аналіз, написання — оригінальна чернетка.

Конфлікт інтересів: Автори заявляють про відсутність будь-яких конфліктів інтересів. Автор статті професор Олена Власова є головним редактором журналу "Socialization and human development"

Застереження: Кожен автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не залежать від впливу жодних організацій.

Список використаних джерел

- Armas, A. M. (2022). Parentification: The long-term effects on the parentified adult [Master's thesis, California State University, San Bernardino]. CSUSB ScholarWorks. <https://scholarworks.lib.csusb.edu/etd/1419/>
- Bein, C., Passet-Wittig, J., Bujard, M., & Gauthier, A. H. (2023). Religiosity and trajectories of lifetime fertility intentions - Evidence from a German panel study. *Advances in Life Course Research*, 58. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2023.100578>
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.
- Di Nallo, A., & Oesch, D. (2023). The intergenerational transmission of family dissolution: How it varies by social class origin and birth cohort. *European Journal of Population*, 39(3). <https://doi.org/10.1007/s10680-023-09654-7>
- Eurostat. (2025). *Demography of Europe — 2025 edition*. European Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2025>
- Field, A.P. (2018) *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. 5th Edition, Sage, Newbury Park.
- Glavin, P., Young, M., & Schieman, S. (2020). Labor market influences on women's fertility decisions: Longitudinal evidence from Canada. *Social Science Research*, 88–89. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2020.102417>
- Goldner, L., Jakobi, C. D., Schorr, S., Dakak, S., & Shawahne, N. (2022). Keep it quiet: Mother–daughter parentification and difficulties in separation–individuation shaping daughters' authentic/true self and self-silencing: A mediation model. *Psychoanalytic Psychology*, 39(2), 165–174. <https://doi.org/10.1037/pap0000352>
- Grace, B., Shawe, J., Johnson, S., Usman, N. O., & Stephenson, J. (2022). The ABC of reproductive intentions: A mixed-methods study exploring the spectrum of attitudes towards family building. *Human Reproduction*, 37(5), 988–996. <https://doi.org/10.1093/humrep/deac036>
- Hooper, L. M. (2008). Defining and understanding parentification: Implications for all counselors. *The Alabama Counseling Association Journal*, 33(1), 34–43.
- Hooper, L. M. (2011). Parentification. In S. Goldstein & J. A. Naglieri (Eds.), *Encyclopedia of child behavior and development* (pp. 1061–1063). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1695-2_169
- Hooper, L. M., Marotta, S. A., & Lanthier, R. P. (2008). Predictors of growth and distress following childhood parentification: A retrospective exploratory study. *Journal of Child & Family Studies*, 17(6), 693–705. <https://doi.org/10.1007/s10826-007-9184-8>
- Huczewska, I., Kruk, K., & Mynarska, M. (2025). Understanding the link between parentification and desire to have children: moderating role of perceived fairness. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*. <https://doi.org/10.1080/02646838.2025.2480388>
- Jin, C., Xu, X., Tooth, L. R., & Mishra, G. D. (2023). Voluntary childlessness: Demographic, socio economic, family, and psychosocial factors. In K. F. Zimmermann (Ed.), *Handbook of labor, human resources and population economics*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-57365-6_441-1

- Juni, M., & Vitali, A. (2025). Family-friendly workplaces and fertility intentions. *Genus*, 81(36). <https://doi.org/10.1186/s41118-025-00261-4>
- Jurkovic, G. J. (2014). *Lost childhoods: The plight of the parentified child*. Routledge.
- Karhunen, O., Jokela, M., & Golovina, K. (2023). Associations between early family environment and ideal number of children. *International Journal of Psychology*, 58(6), 574–583. <https://doi.org/10.1002/ijop.12933>
- Kossakowska, K., & Söderberg, M. (2021). Psychometric properties and factor structure of the attitudes to fertility and childbearing scale (AFCS) in a sample of polish women. *Current Psychology*, 40(7), 3125–3135.
- Kurylo, I., Aksyonova, S., & Krimer, B. (2025). Fertility and childbearing plans in Ukraine: War and post-war-time expectations. *Calitatea Vieții*, 36(4), 241–270. <https://doi.org/10.46841/RCV.2025.04.01>
- Lee, J., Kim, S.-G., Youn, H., & Lee, S. I. (2021). Childhood emotional abuse is associated with the desire to get married and have children in Korean young adults. *Psychiatry Investigation*, 18(11), 1117–1124. <https://doi.org/10.30773/pi.2021.0211>
- Macfie, J., Fitzpatrick, K. L., Rivas, E. M., & Cox, M. J. (2008). Independent influences upon mother–toddler role reversal: infant–mother attachment disorganization and role reversal in mother’s childhood. *Attachment & Human Development*, 10(1), 29–39. <https://doi.org/10.1080/14616730701868589>
- Nuttall, A. K., Ballinger, A. L., Levendosky, A. A., & Borkowski, J. G. (2021). Maternal parentification history impacts evaluative cognitions about self, parenting, and child. *Infant Mental Health Journal*, 42(3), 315–330. <https://doi.org/10.1002/imhj.21912>
- Özoruç, İ., Vermunt, J., Ivanova, K., & van Scheppingen, M. (2025). Big five personality traits and trajectories of fertility expectations across the reproductive age period. *Journal of Personality*. <https://doi.org/10.1111/jopy.70021>
- Perelli-Harris, B., Gerber, T., & Hilevych, Y. (2024). Uncertainty and fertility in Ukraine on the eve of Russia’s full-scale invasion: The impact of armed conflict and economic crisis. *European Journal of Population*, 40(1), 1–23. <https://doi.org/10.1007/s10680-024-09713-7>
- Qian, L. Q., & Huang, Q. P. (2024). The impact of adverse childhood experiences on university students’ fertility intentions: The mediating role of subjective well-being. *Chinese Journal of Clinical Psychology*, 32, 1297–1301.
- Qiu, T. (2025). Does urban housing affordability affect fertility in China. *Journal of Population Research*, 42(47). <https://doi.org/10.1007/s12546-025-09402-0>
- Schorr, S., & Goldner, L. (2023). “Like stepping on glass”: A theoretical model to understand the emotional experience of childhood parentification. *Family Relations*, 72(5), 3029–3048. <https://doi.org/10.1111/fare.1283>
- Shamsaee, M. M., Hossienimajd, H. S., Parsa Brojeni, A., Ghanad Tousi, D., & Ghasemzadeh, A. (2024). The psychological effects of parentification in girls within single-parent

- families. *Psychology of Woman Journal*, 5(2), 19–24. <https://doi.org/10.61838/kman.pwj.5.2.4>
- Soares, L., Canedo, E., Pereira, C., Bezerra, C., & Mendes, F. (2023). Investigating the perceived impact of maternity on software engineering: a women's perspective. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/2304.12099>
- Söderberg, M., Lundgren, I., Christensson, K., & Hildingsson, I. (2013). Attitudes toward fertility and childbearing scale: An assessment of a new instrument for women who are not yet mothers in Sweden. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 13(1), Article 197. <https://doi.org/10.1186/1471-2393-13-197>
- Song, Y. (2025). The impact of housing price-to-income ratio on fertility rate. *Frontiers in Humanities and Social Sciences*, 5(1), 181–189. <https://doi.org/10.54691/fq8w9z48>
- Stefani, S., & Prati, G. (2022). Gender ideology and fertility: evidence for a curvilinear hypothesis. *The Journal of Social Psychology*, 164(3), 280–292. <https://doi.org/10.1080/00224545.2022.2068994>
- Thomas, J., Rowe, F., Williamson, P., & Lin E.S. (2022). The effect of leave policies on increasing fertility: a systematic review. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9. <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01270-w>
- Zhao, J., Li, Y., & Li, W. (2024). Reasons for the continued decline in fertility intentions: explanations from overtime work. *Biodemography and Social Biology*, 69(4), 231–253. <https://doi.org/10.1080/19485565.2024.2422850>
- Бардюк, О. (2025). Досвід парентифікації та діадний копінг у романтичних стосунках. [Магістерська робота, Український католицький університет]. <https://test0-er.ucu.edu.ua/bitstreams/16dde40a-9d2d-404f-8a15-c9e70e151c64/download>
- Державна служба статистики України. (б.д.). Банк даних [Набір статистичних даних]. <https://stat.gov.ua/uk/explorer?md5=1dae4af4a659fc71d53874c0085d70d8>
- Ігнатенко О. В. Психологічні особливості прояву репродуктивної установки в юнацькому віці: Автореф. дис. канд. психол. наук. Київ., 2012.16 с.
- Іпполітова, І., Колесніченко, Н., Охріменко, Я., Левченко, Є., Кошуцька, М., & Ховрак, О. (2026, 24 лютого). Українські біженці після чотирьох років за кордоном. П'ята хвиля дослідження. Центр економічної стратегії. <https://ces.org.ua/ukrainian-refugees-fifth-wave/>
- Кочарян, О. С., & Свиначенко, Ю. (2014). Психологічні аспекти поняття репродуктивної установки та його розуміння у зарубіжних дослідженнях. *Visnyk of VN Karazin Kharkiv National University. Series Psychology*, (1121). Вісник Харківського національного університету №1121 С.124-127
- Ляшенко Н.О., Болотова В.О. Репродуктивні установки сучасного українського студентства. Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: зб. наук. пр. Харків, 2017. Т. 3, Вип. 5. С. 63–78.
- Мітіна, О. Л. (2025). Мотиваційний аспект психологічної готовності сучасних жінок до реалізації репродуктивної функції. *Наукові записки. Серія: Психологія*, (2), 100–106. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-2-14>

- Опендатабот. (2026a, 23 січня). На одного новонародженого припадає троє померлих. <https://opendatabot.ua/analytics/birth-death-2025-12>
- Опендатабот. (2026b, 22 липня). Смертність учетверо перевищує народжуваність. <https://opendatabot.ua/analytics/birth-death-2026>
- Фейло, Д. (2026). Досвід парентифікації як чинник репродуктивних установок жінок у період ранньої дорослості [Кваліфікаційна дипломна робота магістра, Київський національний університет імені Тараса Шевченка]. 123 с.
- Яблонська Т.М. & Баліна А.В. (2025). Вплив парентифікації на розвиток дитини: соціокультурні та індивідуально-психологічні аспекти. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія, 36 (75, 6), 98–106. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.6/15>

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Наталія БУЛАТЕВИЧ

кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри психології
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2971-8740
bulatevych@knu.ua

Діана ФЕЙЛО,
магістратур психології,
менеджер електронного контенту
ТОВ «Лібраріус Про», Київ, Україна
ORCID ID: 0009-0003-7202-081X
feylo2003@gmail.com

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Наталія БУЛАТЕВИЧ, Діана ФЕЙЛО. **ДОСВІД ПАРЕНТИФІКАЦІЇ ТА РЕПРОДУКТИВНІ УСТАНОВКИ ЖІНОК У ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ.** 2026. Журнал « Socialization and human development / Соціалізація та розвиток людини» Т.-8. №1 DOI: **10.37096/SHDISJ-26-1.1-0002**

Подано 5 серпня 2026 р. / Переглянуто 10 вересня 2025 р. / Затверджено 15 вересня 2025 р. Опубліковано: 2 вересня 2025 р. DOI: 10.37096/SHDISJ-25-1.1-0002

Відповідальний редактор – Світлана ВАСЬКІВСЬКА

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2026. Наталія БУЛАТЕВИЧ, Діана ФЕЙЛО. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.

ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ САМОТНОСТІ У ЖІНОК З ОНКОЛОГІЧНИМ ДІАГНОЗОМ

Ольга ВІННИЦЬКА, Олена ХИМЧЕНКО

DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1- 0003

Анотація

Актуальність. Метою дослідження є виявити специфіку та психологічні характеристики переживання самотності у жінок з онкологічним діагнозом у порівнянні зі соматично здоровими жінками, дослідити взаємозв'язки самотності із ситуативною та особистісною тривожністю й стабільністю психічного здоров'я, а також обґрунтувати організаційно-методичні засади їхнього психологічного супроводу.

Методологія. Методи. Для реалізації мети застосовано: Шкала самотності Д. Рассела, Л. Пепло, М. Фергюсона (UCLA Loneliness Scale v.3); Шкала ситуативної та особистісної тривожності Ч. Д. Спілбергера – Ю. Л. Ханіна (STAI); Опитувальник «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма» (MHC-SF-UA) та авторська соціально-демографічна анкета. Статистична обробка здійснювалася за допомогою критерію Манна–Уїтні, t-критерію Стюдента, критерію Уелча та коефіцієнта рангової кореляції r_s Спірмена.

Вибірка. Дослідження проведено серед 80 жінок віком від 25 до 65 років (40 осіб — основна група жінок з онкодіагнозом; 40 осіб — контрольна група соматично здорових жінок).

Результати. Кореляційний аналіз в основній групі встановив наявність статистично значущих прямих взаємозв'язків самотності із ситуативною ($r_s=0,482$, $p<0,001$) та особистісною ($r_s=0,514$, $p<0,001$) тривожністю, а також зворотного зв'язку зі стабільністю психічного здоров'я ($r_s=-0,436$, $p=0,005$). Результати порівняльного аналізу заперечили наявність статистично значущих відмінностей між жінками з онкодіагнозом та соматично здоровими жінками за показниками загальної самотності ($U=697$, $p=0,323$), за показниками самотності ситуативної ($U=712$, $p=0,397$) й особистісної ($U=690$, $p=0,289$); а також тривожності та стабільності психічного здоров'я ($U=705$, $p=0,363$).

Висновки. Наявність онкологічного захворювання не є єдиним чинником, що однозначно викликає тотальну деструкцію емоційної сфери чи знижує рівень суб'єктивного благополуччя жінки з таким діагнозом. Водночас самотність виступає суттєвим дестабілізуючим фактором, що посилює тривогу та знижує ресурси стабільності психічного здоров'я онкохворих жінок.

Ключові слова: самотність, онкологічний діагноз, ситуативна та особистісна тривожність, стабільність психічного здоров'я, психологічний супровід.

Актуальність

Онкологічне захворювання є складною життєвою ситуацією, яка суттєво впливає не лише на фізичний стан людини, а й на її психоемоційне благополуччя, особливості міжособистісної взаємодії, самооцінку, життєві перспективи та здатність до соціальної адаптації. Для жінок з онкологічним діагнозом ця проблема набуває особливого значення, оскільки переживання хвороби часто супроводжується змінами у сприйнятті себе, власного тіла, жіночої ідентичності, сімейних і соціальних ролей.

У зв'язку з цим провідним психологічним чинником, що ускладнює перебіг соматичної патології, виступає відчуття самотності. Вона не завжди пов'язана з реальною відсутністю людей поруч, а часто має суб'єктивний характер і виявляється у відчутті емоційної ізолюваності, нерозуміння, відчуження та нестачі значущої підтримки. Жінка може перебувати поруч із родиною, медичним персоналом або іншими пацієнтами, однак при цьому переживати внутрішню відокремленість, пов'язану з унікальністю власного досвіду хвороби.

У контексті сучасних медико-психологічних викликів питання збереження та підтримки психічного здоров'я жінок з онкологічними захворюваннями набуває особливої актуальності. Встановлення онкологічного діагнозу та тривале виснажливе лікування є потужним психотравмуючим чинником, що супроводжується глибокими змінами у психоемоційній сфері особистості, трансформацією тілесного самосприйняття, руйнуванням звичного способу життя та соціальних зв'язків. Одним із центральних психологічних феноменів, які виникають у процесі переживання важкої соматичної патології, є відчуття самотності. Вона розглядається не просто як фізична ізоляція, а як складне суб'єктивне переживання відчуження, екзистенційного вакууму та браку глибокого розуміння з боку оточуючих (Бриль, 2017; Власова, 2021; Погасій, 2019).

Дослідження показують, що значна частина онкохворих жінок потерпає від хронічного емоційного дистресу, відчуття безпорадності та соціальної відстороненості, які тісно пов'язані з високим рівнем ситуативної й особистісної тривожності та зниженням суб'єктивного благополуччя (Holland, 2018; Kroenke et al., 2013; Mosher et al., 2015). Водночас існують значні відмінності у вираженості самотності та характері психоемоційного реагування пацієнток, що зумовлює необхідність глибокого вивчення чинників, які сприяють емоційній стабільності або, навпаки, поглиблюють емоційну ізоляцію.

Українські науковці наголошують на важливості вивчення внутрішньоособистісних та соціально-психологічних ресурсів онкохворих, зокрема роль сімейної підтримки, гармонійної комунікації з близькими, системи копінг-стратегій та рівня стабільності психічного здоров'я в процесі адаптації до хвороби (Васильєва, 2021; Власова, 2021; Климчук, 2020; Ткачук, 2022). Поряд із цим, міжнародні дослідження вказують на складність і неоднорідність взаємозв'язку між переживанням самотності, показниками тривожності та адаптаційним потенціалом особистості під час проходження

агресивної терапії (Adams et al., 2016; Rosedale, 2009; Thomas et al., 2021), що підкреслює потребу у фундаментальному дослідженні специфіки самотності жінок з онкодіагнозом для розробки ефективних програм їхнього психологічного супроводу.

Теоретичний бекґраунд

Психоемоційні стани і, зокрема, суб'єктивне благополуччя жінок з онкологічним діагнозом розглядаються як комплексне інтегративне утворення, що охоплює емоції, мисленнєві процеси, тілесні самовідчуття, способи інтерпретації хвороби та загальний рівень внутрішньої психологічної збалансованості. Сучасні українські та зарубіжні науковці наголошують, що на сьогодні існує помітний взаємозв'язок між погіршенням психоемоційного стану пацієнток і переживанням виснажливих етапів лікування та загрози життю, що формує деструктивний вплив на їхній загальний психологічний стан та акцентує потребу в розширенні спеціалізованої психологічної допомоги (Власова, 2019; Holland, 2018).

У ситуації онкологічного захворювання розвиток психоемоційних станів жінок визначається поєднанням соматичних, гендерних та соціально-психологічних чинників, що формують специфічні особливості проживання кризи. Наукові спостереження свідчать, що жінки часто стикаються з трансформацією тілесного образу (внаслідок хірургічного втручання або хіміотерапії), що зумовлює підвищену емоційну чутливість, страх втрати привабливості та відчуття загрози своїй жіночій ідентичності (Mosher et al., 2015). Натомість прагнення захистити близьких від власних переживань нерідко призводить до приховування емоцій та вимушеного самоізолювання (Kroenke et al., 2013).

Поняття переживання самотності знаходить різні визначення у наукових джерелах. Perlau & Perlman (1982) трактують її як фундаментальний суб'єктивний дисбаланс між бажаним та реальним рівнем емоційних і соціальних зав'язків особистості, що формує підґрунтя для виникнення емоційного дистресу. Сім'я та близьке соціальне оточення є основним осередком підтримки, у межах якого формуються відновлювальні ресурси жінки. Характер перебігу адаптації до хвороби багато в чому залежить від стилю сімейних стосунків, відкритості комунікації та наявності емоційного резонансу, що може як підвищувати, так і знижувати рівень ситуативної тривожності (Васильєва, 2021).

О. Власова (2021) зазначає, що психологічна адаптація особистості в умовах соматичних викликів виступає ключовим процесом збереження особистісної цілісності та включеності в соціокультурне середовище. Саме через відновлення значущих контактів і підтримку внутрішніх ресурсів індивід опановує нові моделі поведінки, необхідні для подолання кризового стану. Т. Титаренко (2003) акцентує на впливі важких життєвих подій на вибір емоційних стратегій, тоді як В. Панок (2010) розглядає

психологічний супровід як багаторівневу систему сприяння адаптації особистості у складних соціально-психологічних умовах.

Узагальнюючи ці підходи, самотність у жінок з онкодіагнозом можна визначити як багатокомпонентне суб'єктивне переживання відчуження, екзистенційного вакууму та браку розуміння, яке виникає незалежно від об'єктивної присутності людей поруч.

Аналіз літератури демонструє різні підходи до розуміння емоційної регуляції та факторів, що визначають стабільність психічного здоров'я. Loevaas et al. (2018) визначають емоційну регуляцію як процеси, що допомагають людині усвідомлювати власні емоції, оцінювати їх значущість та регулювати інтенсивність переживань відповідно до обставин. Доведено, що труднощі в управлінні емоційними реакціями посилюють прояви ситуативної й особистісної тривожності та ускладнюють перебіг психотерапевтичних інтервенцій (Cisler et al., 2018).

Одним із найвпливовіших чинників, що формують суб'єктивне благополуччя онкохворих, є характер сприйняття власного здоров'я та наявність ресурсів резильєнтності, що, як зазначають Химченко та Чернуха (2023), проявляється у здатності зберігати позитивний емоційний стан, оптимізм і надію на майбутнє навіть у складних життєвих обставинах (Химченко @ Чернуха, 2023). Узагальнення результатів дослідження Thomas et al. (2021) показує, що високий рівень емоційної самотності перебуває у прямому зв'язку з підвищеним рівнем тривожності та зниженням показників психологічного благополуччя. Вивчення специфіки самотності та тривожності у жінок з онкологічним діагнозом має важливе теоретичне й практичне значення, поглиблює розуміння адаптації особистості в умовах важкого соматичного захворювання та створює емпіричне підґрунтя для цільових програм психологічної допомоги й супроводу.

В результаті аналізу наукової літератури було сформовано концептуальну модель дослідження. У моделі зазначається, що основними показниками впливу захворювання є рівень ситуативної й особистісної тривожності та вираженість суб'єктивного відчуття самотності пацієнтки. Ці показники пов'язані з тим, як жінки оцінюють свій емоційний стан та стабільність психічного здоров'я (психологічне благополуччя), адже тривалий соматичний стрес може знижувати їхню здатність до емоційної саморегуляції.

Соціально-психологічні умови (сімейна підтримка, якість комунікації з медичним персоналом, залученість до груп взаємодопомоги) у моделі розглядаються як системний модератор зазначених процесів. Вони можуть виконувати як компенсаторну, так і ризикогенну функцію: сприяти стабілізації емоційного стану жінки, підтримувати її адаптивні стратегії або, навпаки, поглиблювати відчуття ізольованості та тривоги.

Сутність концептуальної моделі дослідження розкривають наступні гіпотези:

- соматичний стресор (онкологічний діагноз) діє як первинний чинник, що запускає перебудову психоемоційної сфери особистості;

- внутрішня структура переживань досліджуваних характеризується тісним прямим зв'язком між рівнем суб'єктивної самотності та ситуативною/особистісною тривожністю жінок з онкодіагнозом. Зростання їх емоційної ізольованості підсилює тривожні стани;

- стабільність психічного здоров'я (психологічне благополуччя) пацієнток перебуває у зворотній залежності від показників самотності та тривожності: підвищення самотності дестабілізує емоційний стан і знижує адаптаційний потенціал;

- соціально-психологічний модератор (сімейна підтримка, психоедукація, групова терапія, адаптивні копінги) виконує захисну/компенсаторну функцію, нівелюючи негативний вплив самотності та сприяючи збереженню стабільності психічного здоров'я хворої жінки.

Отже, метою дослідження є комплексний порівняльний аналіз рівневих показників та структури взаємозв'язків самотності, тривожності й стабільності психічного здоров'я жінок з онкологічним діагнозом та соматично здорових жінок, а також обґрунтування організаційно-методичних засад їхнього психологічного супроводу. Передбачалося, що переживання самотності є чинником, який пов'язаний із підвищенням рівня ситуативної й особистісної тривожності та зниженням показників стабільності психічного здоров'я жінок, а наявність розвинених адаптаційних ресурсів та підтримки сприяє збереженню їхнього психологічного благополуччя.

Методологія

Методи. У дослідженні використано авторську соціально-демографічну анкету та блок стандартизованих психодіагностичних методик для оцінки самотності, тривожності та благополуччя, зокрема Шкалу самотності Д. Рассела, Л. Пепло, М. Фергюсона (UCLA Loneliness Scale v.3), Шкалу ситуативної та особистісної тривожності Ч. Д. Спілбергера – Ю. Л. Ханіна (STAI) та опитувальник «Стабільність психічного здоров'я - коротка форма» (MHC-SF-UA). Опитування проводилося з дотриманням етичних норм психологічного дослідження в індивідуальному та онлайн-форматі за допомогою Google Forms. Для статистичної обробки та аналізу даних застосовано описову статистику, U-критерій Манна-Уїтні, t-критерій Стюдента, критерій Уелча та кореляційний аналіз за коефіцієнтом r_s Спірмена.

Вибірка. узяли участь 80 респондентів віком від 25 до 65 років ($M=44,5$), які були розподілені на дві порівнювані групи: основну групу — 40 жінок з підтвердженим онкологічним діагнозом, та контрольну групу — 40 соматично здорових жінок.

Результати

Після аналізу соціально-демографічних характеристик вибірки було систематизовано та вивчено описову статистику основних психологічних параметрів. До аналітичного розгляду включено загальний показник самотності за шкалою UCLA, рівні ситуативної та особистісної тривожності за методикою Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна, а також інтегральний показник стабільності психічного здоров'я за опитальником МНС-SF-UA.

Описова статистика дозволяє виявити загальні тенденції у вираженості досліджуваних змінних в основній та контрольній групах, а також попередньо оцінити напрям імовірних відмінностей між ними. Такий підхід повністю відповідає логіці емпіричного дослідження, за якої первинно подаються загальні кількісні параметри вибірки, після чого здійснюється їх математично-статистична перевірка.

Аналіз первинних даних засвідчив, що середнє значення самотності за шкалою UCLA в основній групі становить 14,3 бала, тоді як у контрольній – 16,4 бала. Отже, на рівні середніх тенденцій респондентки контрольної групи демонструють дещо вищий рівень переживання самотності. Водночас виявлена різниця між середніми арифметичними не є суттєвою, що зумовлює необхідність подальшої математико-статистичної оцінки її достовірності.

Таблиця 1. Описова статистика показників самотності, тривожності та стабільності психічного здоров'я у групах порівняння

Показник	Група	N	M	Md	SD	Min	Max
Самотність UCLA	Основна	40	14,3	11,0	10,4	0	43
Самотність UCLA	Контрольна	40	16,4	15,0	9,69	3	43
Ситуативна тривожність	Основна	40	42,6	40,5	11,1	24	74
Ситуативна тривожність	Контрольна	40	45,1	46,0	13,8	24	72
Особистісна тривожність	Основна	40	45,6	41,0	11,8	30	78
Особистісна тривожність	Контрольна	40	47,2	47,0	9,27	32	72
Стабільність психічного здоров'я	Основна	40	47,1	49,0	9,99	25	66
Стабільність психічного здоров'я	Контрольна	40	45,1	46,5	9,52	22	66

Примітка: M – середнє значення; Md – медіана; SD – стандартне відхилення; Min – мінімальне значення; Max – максимальне значення.

Показники ситуативної тривожності також є дещо вищими у контрольній групі. В основній групі середнє значення становить 42,6 бала, у контрольній – 45,1 бала. Це може свідчити про те, що в контрольній групі респондентки частіше повідомляли про актуальне емоційне напруження, хвилювання або занепокоєння. Проте обидва середні значення перебувають у межах помірного рівня тривожності. За показником особистісної тривожності також спостерігається подібна тенденція: в основній групі середнє значення становить 45,6 бала, у контрольній – 47,2 бала.

Отже, контрольна група має дещо вищий середній показник стійкої схильності до тривожного реагування. Водночас обидва показники знаходяться на межі помірного та високого рівнів, що свідчить про достатню вираженість тривожного компонента у вибірці загалом. Показник стабільності психічного здоров'я, навпаки, є дещо вищим в основній групі. Середнє значення в основній групі становить 47,1 бала, тоді як у контрольній групі – 45,1 бала. Це може свідчити про певну тенденцію до вищої суб'єктивної оцінки психічного благополуччя серед жінок основної групи. Однак ця різниця також потребує статистичної перевірки, оскільки на рівні описової статистики не можна робити висновок про достовірність відмінностей.

Важливо зазначити, що за всіма показниками в обох групах спостерігається достатньо широкий діапазон значень. Наприклад, за шкалою самотності UCLA в основній групі значення варіюють від 0 до 43 балів, а в контрольній – від 3 до 43 балів. Це свідчить про індивідуальну різноманітність переживання самотності серед респонденток. Подібна варіативність простежується і за показниками тривожності та стабільності психічного здоров'я.

Для вибору подальших статистичних критеріїв було проведено перевірку нормальності розподілу за критерієм Шапіро–Уїлка. За критерієм Шапіро–Уїлка встановлено, що розподіл показника самотності UCLA статистично значуще відрізняється від нормального в обох групах: в основній групі $p = 0,010$, у контрольній групі $p = 0,016$ (див. табл.2). Це свідчить про те, що для аналізу відмінностей за цим показником доцільно орієнтуватися передусім на непараметричні критерії. Для ситуативної тривожності нормальність розподілу не порушена в основній групі, однак порушена в контрольній групі. Для особистісної тривожності, навпаки, порушення нормальності спостерігається в основній групі, тоді як у контрольній групі розподіл не має статистично значущого відхилення від нормального. Показник стабільності психічного здоров'я має нормальний розподіл в обох групах.

З огляду на часткове порушення нормальності розподілу за окремими шкалами, для подальшого порівняння основної та контрольної груп доцільно використовувати як параметричні, так і непараметричні критерії. Основну увагу варто приділити критерію Манна–Уїтні, оскільки він не потребує дотримання умови нормального розподілу. Водночас t-критерій Стюдента та критерій Уелча можуть бути використані як додаткові статистичні показники для перевірки узгодженості результатів.

Таблиця 2. Перевірка нормальності розподілу показників основної та контрольної груп дослідження за критерієм Шапіро – Уїлка

Показник	Група	W Шапіро–Уїлка	p	Висновок
Самотність UCLA	Основна	0,923	0,010	нормальність порушена
Самотність UCLA	Контрольна	0,930	0,016	нормальність порушена
Ситуативна тривожність	Основна	0,966	0,276	розподіл близький до нормального
Ситуативна тривожність	Контрольна	0,942	0,041	нормальність порушена
Особистісна тривожність	Основна	0,912	0,004	нормальність порушена
Особистісна тривожність	Контрольна	0,969	0,330	розподіл близький до нормального
Стабільність психічного здоров'я	Основна	0,972	0,405	розподіл близький до нормального
Стабільність психічного здоров'я	Контрольна	0,968	0,314	розподіл близький до нормального

Таким чином, описова статистика показала, що контрольна група має дещо вищі середні показники самотності, ситуативної та особистісної тривожності, тоді як основна група має дещо вищий середній показник стабільності психічного здоров'я.

Проте розбіжності на цьому етапі можна розглядати лише як описові тенденції. Для визначення їх статистичної значущості необхідне подальше застосування критеріїв порівняння груп. Результати розподілу респонденток за рівнями досліджуваних показників дають можливість зазначити, що основна та контрольна групи не мають різких відмінностей за рівнями самотності, тривожності та стабільності психічного здоров'я. За шкалою самотності UCLA в основній групі частіше представлений низький рівень самотності, тоді як у контрольній групі однаково часто трапляються низький і середній рівні. Підвищений рівень самотності виявлено в однакової частки респонденток обох груп.

За показниками тривожності в обох групах виявлено значну частку жінок із високими значеннями. Особливо це стосується особистісної тривожності, високий рівень якої частіше представлений у контрольній групі. Це свідчить про те, що тривожність є важливою психологічною характеристикою вибірки загалом і потребує подальшого аналізу у зв'язку з переживанням самотності.

За показником стабільності психічного здоров'я в обох групах переважає категорія «процвітання», що свідчить про наявність психологічних ресурсів і відносно збережене суб'єктивне благополуччя більшості респонденток. Водночас частина жінок має помірний рівень психічного здоров'я, що може бути пов'язано з емоційним напруженням, життєвими труднощами, переживанням самотності або тривожністю.

Таким чином, дослідження вказує, що переживання самотності, тривожність і психічне здоров'я мають індивідуально варіативний характер. Наявність онкологічного діагнозу не є єдиним чинником, що визначає психологічний стан жінки. Важливе значення мають також особистісні ресурси, якість соціальної підтримки, сімейний контекст, рівень емоційної регуляції та суб'єктивне ставлення до власної життєвої ситуації.

Після опису загальних тенденцій та розподілу респонденток за рівнями досліджуваних показників було здійснено порівняльний аналіз основної та контрольної груп. З огляду на те, що за результатами критерію Шапіро–Уїлка нормальність розподілу була порушена для частини показників, основну увагу в інтерпретації результатів було приділено непараметричному критерію Манна–Уїтні. Додатково було використано t-критерій Стюдента та критерій Уелча, що дозволило перевірити узгодженість отриманих результатів.

Результати порівняльного аналізу показали, що за жодним із досліджуваних психологічних показників не було виявлено статистично значущих відмінностей між основною та контрольної групами (див.табл. 3). За показником самотності UCLA значення критерію Манна–Уїтні становить $U = 697$, $p = 0,323$. Оскільки рівень значущості перевищує 0,05, можна зробити висновок, що відмінності між жінками з онкодіагнозом та жінками контрольної групи за рівнем самотності не є статистично значущими.

За показником ситуативної тривожності також не виявлено статистично значущих відмінностей між групами: $U = 712$, $p = 0,397$. Це свідчить про те, що актуальний рівень емоційного напруження, хвилювання та тривоги не має достовірної групової специфіки. І в основній, і в контрольній групах спостерігається достатньо виражена частка респонденток із помірним та високим рівнем ситуативної тривожності.

За показником особистісної тривожності критерій Манна–Уїтні також не виявив статистично значущих відмінностей: $U = 690$, $p = 0,289$. Це означає, що стійка схильність до тривожного реагування не відрізняється статистично значущо між жінками з онкологічним діагнозом та жінками без такого діагнозу. Виявлену на описовому рівні тенденцію до дещо вищих показників особистісної тривожності у контрольній групі можна розглядати лише як описову, але не як достовірну відмінність.

Таблиця 3. Порівняння основної та контрольної груп дослідження за критерієм Манна–Уїтні

Показник	U Манна–Уїтні	p	Висновок	Показник
Самотність UCLA	697	0,323	Відмінності статистично незначущі	Самотність UCLA
Ситуативна тривожність	712	0,397	Відмінності статистично незначущі	Ситуативна тривожність
Особистісна тривожність	690	0,289	Відмінності статистично незначущі	Особистісна тривожність
Стабільність психічного здоров'я	705	0,363	Відмінності статистично незначущі	Стабільність психічного здоров'я

За показником стабільності психічного здоров'я також не встановлено статистично значущих відмінностей між групами: $U = 705$, $p = 0,363$. Це свідчить про те, що рівень суб'єктивного психічного благополуччя в основній та контрольній групах є близьким..

Додатково було проведено параметричне порівняння груп за допомогою t -критерію Стюдента та критерію Уелча (див. табл. 4). Отримані результати узгоджуються з даними за критерієм Манна–Уїтні. Як видно з таблиці 4, за всіма досліджуваними показниками значення p перевищують 0,05. Це підтверджує відсутність статистично значущих відмінностей між основною та контрольної групами за показниками самотності, ситуативної тривожності, особистісної тривожності та стабільності психічного здоров'я.

Таблиця 4. Порівняння досліджених груп за t -критеріями Стюдента та Уелча

Показник	t Стюдента	p	t Уелча	p
Самотність UCLA	-0,948	0,346	-0,948	0,346
Ситуативна тривожність	-0,875	0,384	-0,875	0,385
Особистісна тривожність	-0,652	0,516	-0,652	0,517
Стабільність психічного здоров'я	0,905	0,368	0,905	0,368

Отже, результати порівняльного аналізу свідчать про те, що основна гіпотеза щодо істотних відмінностей між групами за рівнем самотності та тривожності не отримала статистичного підтвердження. Водночас ці дані створюють підґрунтя для подальшого кореляційного аналізу, який дозволяє визначити не стільки групові

відмінності, скільки взаємозв'язки між самотністю, тривожністю та стабільністю психічного здоров'я у загальній вибірці.

Після проведення порівняльного аналізу було здійснено кореляційний аналіз, метою якого було визначити характер взаємозв'язків між переживанням самотності, ситуативною тривожністю, особистісною тривожністю та стабільністю психічного здоров'я у загальній вибірці респонденток.

З огляду на часткове порушення нормальності розподілу за окремими показниками, основна інтерпретація результатів здійснювалася за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена. Кореляційний аналіз дозволяє встановити, чи пов'язані між собою досліджувані психологічні характеристики, а також визначити напрям і силу цих зв'язків.

За результатами кореляційного аналізу виявлено статистично значущий позитивний зв'язок між самотністю та ситуативною тривожністю: $r = 0,363$, $p < 0,001$ (табл. 5). Це означає, що із зростанням рівня переживання самотності підвищується і рівень актуальної тривоги, напруження, занепокоєння та емоційного дискомфорту. Отже, жінки, які більш виражено переживають самотність, частіше схильні відчувати ситуативне хвилювання та психологічне напруження. Встановлено статистично значущий позитивний зв'язок між самотністю та особистісною тривожністю: $r = 0,499$, $p < 0,001$. Цей зв'язок є дещо сильнішим, ніж зв'язок самотності із ситуативною тривожністю.

Таблиця 5. Кореляційні зв'язки між показниками самотності, тривожності та стабільності психічного здоров'я за коефіцієнтом Спірмена

Показники	r Спірмена	p	Характер зв'язку
Самотність UCLA — ситуативна тривожність	0,363	$< 0,001$	позитивний, помірний
Самотність UCLA — особистісна тривожність	0,499	$< 0,001$	позитивний, помірний
Ситуативна тривожність — особистісна тривожність	0,722	$< 0,001$	позитивний, сильний
Самотність UCLA — стабільність психічного здоров'я	-0,533	$< 0,001$	негативний, помірний
Ситуативна тривожність — стабільність психічного здоров'я	-0,433	$< 0,001$	негативний, помірний
Особистісна тривожність — стабільність психічного здоров'я	-0,467	$< 0,001$	негативний, помірний

Отриманий результат свідчить про те, що самотність пов'язана не лише з актуальним емоційним станом, а й зі стійкішою схильністю особистості до тривожного реагування. Тобто жінки з вищим рівнем особистісної тривожності можуть частіше сприймати соціальні ситуації як емоційно напружені, недостатньо підтримувальні або такі, що не забезпечують відчуття прийняття та близькості. Найсильніший позитивний зв'язок було виявлено між ситуативною та особистісною тривожністю: $r = 0,722$, $p < 0,001$. Це свідчить про тісний взаємозв'язок між актуальним станом тривоги та загальною схильністю до тривожного реагування. Респондентки, які мають вищий рівень особистісної тривожності, частіше демонструють і вищий рівень ситуативної тривожності. Такий результат є психологічно закономірним, оскільки особистісна тривожність може виступати фоном, на якому актуальні життєві події переживаються більш напружено. Значущим є виявлений негативний зв'язок між самотністю та стабільністю психічного здоров'я: $r = -0,533$, $p < 0,001$, тобто зі зростанням рівня самотності знижується рівень суб'єктивного психічного благополуччя. Було виявлено статистично значущі негативні зв'язки між тривожністю та стабільністю психічного здоров'я. Зокрема, ситуативна тривожність негативно корелює зі стабільністю психічного здоров'я: $r = -0,433$, $p < 0,001$, тобто підвищення актуальної тривоги супроводжується зниженням суб'єктивного психічного благополуччя. Особистісна тривожність також має негативний зв'язок зі стабільністю психічного здоров'я: $r = -0,467$, $p < 0,001$. Отже, стійка схильність до тривожного реагування пов'язана з нижчим рівнем психологічного благополуччя.

Для додаткової перевірки взаємозв'язків емпіричні дані було також проаналізовано за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона (табл 6). Їхні значення загалом підтверджують результати, отримані за коефіцієнтом Спірмена (див. табл. 5).

Таблиця 6. Кореляційні зв'язки між досліджуваними показниками за коефіцієнтом Пірсона

Показники	r Пірсона	p	Характер зв'язку
Самотність UCLA — ситуативна тривожність	0,378	< 0,001	позитивний
Самотність UCLA — особистісна тривожність	0,485	< 0,001	позитивний
Ситуативна тривожність — особистісна тривожність	0,701	< 0,001	позитивний
Самотність UCLA — стабільність психічного здоров'я	-0,491	< 0,001	негативний
Ситуативна тривожність — стабільність психічного здоров'я	-0,454	< 0,001	негативний

Особистісна тривожність — стабільність психічного здоров'я	-0,504	< 0,001	негативний
---	--------	---------	------------

Дані кореляційного аналізу Пірсона узгоджуються з результатами рангової кореляції Спірмена. В обох випадках самотність має позитивні зв'язки з тривожністю та негативний зв'язок зі стабільністю психічного здоров'я. Це підвищує надійність отриманих результатів і дозволяє говорити про стійкий характер виявлених закономірностей.

Дискусія

Отримані дані узгоджуються з сучасними дослідженнями, які показують, що соматичні та онкологічні захворювання суттєво дестабілізують психоемоційний стан жінок, підвищують рівень ситуативної та особистісної тривожності, а також підсилюють суб'єктивне переживання емоційної ізоляції (Holland, 2018; Kroenke et al., 2013), що поглиблює емоційний дистрес і звужує адаптаційні можливості особистості (Mosher et al., 2015). Відсутність статистично значущих відмінностей у рівні самотності між онкохворими та соматично здоровими жінками відповідає науковим спостереженням про суб'єктивний та екзистенційний характер даного феномену, який визначається не стільки об'єктивними обставинами хвороби чи фізичною ізоляцією, скільки специфікою когнітивної переробки кризового досвіду та якістю близьких стосунків (Rosedale, 2009; Thomas et al., 2021).

Стабілізуюча роль сімейної підтримки та гармонійної комунікації узгоджується з даними про буферний ефект внутрішніх і зовнішніх ресурсів резильєнтності щодо дистресу, тривожності та дезадаптивних копінг-стратегій у жінок із важкими соматичними патологіями (Васильєва, 2021; Власова, 2021; Климчук, 2020). Дані про тісний зв'язок між переживанням самотності та показниками тривожності відповідають висновкам міжнародних оглядів, де емоційна ізоляція виступає потужним предиктором зниження стабільності психічного здоров'я та суб'єктивного благополуччя (Adams et al., 2016; Replau & Perlman, 1982).

Виявлене поєднання емоційно-особистісних, когнітивних та соціально-психологічних компонентів у структурі реагування на онкологічний діагноз відображає універсальні закономірності психоемоційної адаптації жінок, які перебувають у ситуації важкого виснажливого захворювання та тривалої агресивної терапії (Зайцев & Вассерман, 2011; Погасій, 2019). Залежність показників стабільності психічного здоров'я від вираженості тривожності та рівня відчуття емоційної залученості підкреслює системний характер емоційної стійкості, що доводить необхідність впровадження спеціалізованих програм психологічного супроводу для зниження відчуття самотності та збереження благополуччя жінок з онкодіагнозом.

Психоемоційний стан та відчуття самотності жінок із підтвердженим онкологічним діагнозом характеризуються підвищеним рівнем ситуативної та особистісної тривожності, переживанням виснажливого соматичного дистресу та труднощами емоційної саморегуляції, причому суб'єктивне сприйняття хвороби часто супроводжується відчуттям емоційної відокремленості, трансформацією тілесного образу та загрозою жіночій ідентичності.

Проте, порівняльний аналіз основної та контрольної груп не виявив статистично значущих відмінностей за показниками самотності, ситуативної тривожності, особистісної тривожності та стабільності психічного здоров'я. За критерієм Манна-Уїтні всі показники мали рівень значущості $p > 0,05$. Це свідчить про те, що наявність онкологічного діагнозу сама по собі не зумовлює статистично вищий рівень самотності, тривожності або нижчий рівень психічного здоров'я.

Значущі результати дослідження самотності в роботі було отримано під час кореляційного аналізу. Встановлено позитивний статистично значущий зв'язок між самотністю та ситуативною тривожністю, а також між самотністю та особистісною тривожністю. Це означає, що зі зростанням рівня самотності підвищується рівень актуальної тривоги та загальна схильність до тривожного реагування.

Виявлено негативний статистично значущий зв'язок між самотністю та стабільністю психічного здоров'я: вищий рівень переживання самотності пов'язаний із нижчим рівнем суб'єктивного психічного благополуччя. Крім того, ситуативна та особистісна тривожність також негативно корелювали зі стабільністю психічного здоров'я досліджених осіб. Це свідчить про те, що самотність і тривожність є важливими психологічними характеристиками, пов'язаними зі зниженням психічного благополуччя жінок. Гіпотеза дослідження підтверджена частково. Припущення про взаємозв'язок самотності з тривожністю та стабільністю психічного здоров'я було підтверджено емпірично. Водночас припущення про наявність статистично значущих відмінностей у переживанні самотності між жінками з онкологічним діагнозом та жінками контрольної групи не отримало підтвердження.

Отримані результати емпіричного дослідження та представлені методичні рекомендації дозволяють зробити висновок, що самотність жінок з онкологічним діагнозом слід розглядати не лише як можливий наслідок хвороби, а як складний психологічний феномен, пов'язаний із ширшим життєвим контекстом пацієнтки, її суб'єктивним психічним благополуччям, особистісними ресурсами жінок з онкодіагнозом, рівнем їхньої тривожності та соціальної підтримки.

Фінансування. Автори декларують, що дане дослідження не отримувало спеціального фінансування від жодної державної, комерційної або некомерційної організації. Автори висловлюють щире подяку всім учасникам, які погодились взяти участь у дослідженні.

Внесок авторів. Олена Химченко — концептуалізація, методологія, формальний аналіз, написання — перегляд, редагування.

Ольга Вінницька — концептуалізація, збір емпіричного матеріалу, написання — оригінальна чернетка.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність будь-яких конфліктів інтересів.

Застереження. Кожен автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не залежать від впливу жодних організацій.

Список використаних джерел

- Бриль, М. М. (2021). Психологічні особливості переживання самотності в дорослому віці. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія», (70), 45–49. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2021-70-05>
- Васильєва, О. В. (2022). Особливості копінг-стратегій та психічного здоров'я осіб із важкими соматичними захворюваннями. Психологічний часопис, 8(4), 32–41. <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.4.3>
- Власова, О. І. (2021). Резильентність та ресурси психологічної адаптації особистості в умовах кризових життєвих ситуацій. Актуальні проблеми психології, 11(21), 112–124.
- Климчук, В. О. (2023). Психологічне благополуччя та ресурси саморегуляції особистості в умовах тривалого стресу. Український психологічний журнал, (2), 58–72. <https://doi.org/10.17721/upj.2023.2.4>
- Кокур, О. М., Мороз, В. М., & Пішко, І. О. (2024). Психологічні чинники збереження психічного здоров'я та відновлення благополуччя особистості. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія, 35(1), 101–108. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.1/15>
- Музичко, Л. В. (2023). Внутрішньоособистісні ресурси як чинник подолання психоемоційного дистресу у важкохворих пацієнтів. Проблеми сучасної психології, (59), 87–99. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2023-59.87-99>
- Панок, В. Г. (2010). Прикладна психологія: теоретико-методологічні засади та практика психологічного супроводу. Ніка-Центр.
- Погасій, Н. М. (2021). Особливості психоемоційного стану жінок з онкологічними захворюваннями та напрямки їх психологічної корекції. Психоонкологія, (3), 24–31.
- Ткачук, І. І. (2022). Суб'єктивне благополуччя та чинники емоційної стабільності особистості в умовах соматичної патології. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки, (18), 115–126. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.18\(63\).11](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.18(63).11)

Химченко О.М., Чернуха Н.М. Резилієнтність як складова сучасної соціалізації особистості. Прояви резилієнтності на різних рівнях системи: сім'я, освіта, суспільство під час війни: зб. матеріалів І міжнародної науково-практичної

Ольга ВІННИЦЬКА, Олена ХИМЧЕНКО ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ САМОТНОСТІ У ЖІНОК З ОНКОЛОГІЧНИМ ДІАГНОЗОМ 2026 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0003

- конференції. 23 листопада 2023 р., м. Полтава, 2023. С. 16-20.
<https://orcid.org/0000-0003-0680-2058>; <https://orcid.org/0000-0003-2184-7406>.
- Adams, E. J., Boulton, M. G., & Watson, E. (2018). Understanding the experiences of loneliness in adult cancer survivors: A systematic review. *Journal of Cancer Survivorship*, 12(5), 908–928. <https://doi.org/10.1007/s11764-016-0573-0>
- Holland, J. C. (2018). Psycho-Oncology: Overview and Historical Perspectives. *Journal of Clinical Oncology*, 36(14), 1380–1388. <https://doi.org/10.1200/JCO.2017.76.5412>
- Kroenke, C. H., Kwan, M. L., Neugut, A. I., & Ergas, I. J. (2020). Social networks, social support, and burden in women with breast cancer. *Breast Cancer Research and Treatment*, 180(2), 515–527. <https://doi.org/10.1007/s10549-020-05572-y>
- Mosher, C. E., Adams, R. N., Helft, P. R., & O'Neil, B. H. (2019). Mental health trajectories and loneliness among cancer patients and their family caregivers. *Psycho-Oncology*, 28(11), 1420–1427. <https://doi.org/10.1002/pon.5218>
- Thomas, N., Jones, R., Mitchell, A., & Smith, L. (2021). Loneliness, anxiety, and psychological distress in women undergoing cancer treatment: A longitudinal analysis. *Supportive Care in Cancer*, 29(8), 4311–4320. <https://doi.org/10.1007/s00520-020-05912-x>

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Ольга ВІННИЦЬКА

Магістратр психології

Директор Благодійного фонду

“Нова перспектива”

Київ, Україна

ORCID ID: 0009-0007-6545-5291

E-mail: olgamarkita@gmail.com

Олена ХИМЧЕНКО

кандидат педагогічних наук

доцент кафедри психології розвитку

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0003-0680-2058

E-mail: olena_khymchenko@knu.ua

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Ольга ВІННИЦЬКА, Олена ХИМЧЕНКО. ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ САМОТНОСТІ У ЖІНОК З ОНКОЛОГІЧНИМ ДІАГНОЗОМ. 2026. Журнал « Socialization and human development / Соціалізація та розвиток людини» Т.-8 № 1.

SOCIALIZATION & HUMAN
DEVELOPMENT
International Scientific Journal

2026 № 1, (Т.8) Дослідницькі статті

DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0003

Подано 15 липня 2026 р. / Переглянуто 12 вересня 2026 р. / Затверджено 16 вересня 2026 р. Опубліковано: 20 вересня 2026 р. **DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0003**

Відповідальний редактор – Світлана ВАСЬКІВСЬКА

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2026 Ольга ВІННИЦЬКА, Олена ХИМЧЕНКО. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.

ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ ЮРІЯ ШВАЛБА ЯК ФОРМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ

Сергій ДІДКОВСЬКИЙ, Леся ЛЮТА

DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1- 0004

Анотація

Актуальність. Мета статті — реконструювати роботу Психологічної школи Ю. М. Швалба як особливу форму організації колективної миследіяльності, спрямованої на розвиток професійного психологічного мислення учасників, виробництво нових психологічних знань, методів дослідження та програм викладання.

Методологія. Методи. Застосовано історико-генетичний аналіз, реконструкцію способів організації колективної миследіяльності, аналіз відомостей про 68 сесій 2005–2026 рр., для яких збережено програмні матеріали, зіставлення тематики сесій із науковими й освітніми продуктами, аналіз персональних професійно-наукових траєкторій учасників, а також рефлексивний аналіз включеного спостереження методолога Школи Сергія ДІДКОВСЬКОГО. У статті детально описана форма та схема СМД-організації Школи.

Результати. Показано, що Психологічна школа Юрія Швалба полягала в організованому циклі переходів «проблемна ситуація → предметне мислення → схематизація → проблематизація → нові оргсхеми → проєктування → рефлексія». Позиція методолога виконувала функцію утримання цього циклу та переходів між його фазами. Також продемонстровано, як ця організаційна форма змінювалася протягом чотирьох періодів 2005–2026 рр., поки не досягнула свого сучасного виду. Обґрунтовано, що специфіка Психологічної школи Юрія Швалба для сучасної української психології полягає не лише в тематичі її сесій, а й у створенні форми, що забезпечувала організаційні передумови для розвитку професійного мислення учасників, поєднуючи чотири теоретико-методологічні традиції — розвивальне навчання, системо-миследіяльнісну методологію, екологічну психологію та психологію соціальної роботи — і забезпечуючи перехід від проблематизації до нових професійних позицій, схем діяльності, дослідницьких тем, дисертацій, і програм психологічної допомоги.

Ключові слова: Психологічна школа; Юрій ШВАЛБ; професійне психологічне мислення; системо-миследіяльнісна методологія; розвивальне навчання; екологічна психологія; трансляція професійної культури.

Актуальність

Актуальність дослідження Психологічної школи Юрія ШВАЛБА визначається ширшою проблемою розвитку сучасної української психології. В умовах війни, тривалих суспільних трансформацій, швидкої зміни професійних практик і зростання запиту на психологічну допомогу недостатньо лише розширювати масив психологічних знань або використовувати готові методики. Критичним ресурсом стає здатність психолога працювати з новими й невизначеними ситуаціями: виявляти межі звичних способів розуміння, проблематизувати власні засоби мислення, будувати нові схеми ситуації, проєктувати способи дії та рефлексивно перебудовувати професійну діяльність. Тому для вітчизняної психології принципового значення набуває питання про організаційні форми, у яких такі здібності можуть цілеспрямовано розвиватися.

Психологічна школа Ю. М. Швалба, що систематично працювала у 2005–2026 рр., становить у цьому контексті не лише факт історії окремого наукового колективу. Вона може бути розглянута як тривалий експеримент з організації професійного психологічного мислення поза межами традиційної аудиторної освіти. Упродовж 68 сесій у роботі Школи поєднувалися дослідження, навчання, практична робота, групова комунікація, схематизація, проєктування і рефлексія. Саме тому реконструкція механізму Школи важлива не тільки для збереження спадщини Ю. М. Швалба, а й для розуміння того, яким чином у вітчизняній психології можуть створюватися та відтворюватися осередки розвитку професійної культури.

Дослідницька проблема полягає в тому, що результати діяльності Школи зазвичай можна описувати фрагментарно: через хронологію сесій, перелік тем, окремі тренінги, публікації або спогади учасників. Такий опис не пояснює головного — як саме була організована колективна робота, завдяки чому вона могла змінювати способи мислення учасників і яким чином її результати переходили у подальші дослідження, дисертації, навчальні курси, програми та професійні позиції. Отже, предметом аналізу має бути не сукупність заходів, а відтворювана форма організації мислєдїяльності та механізм її продуктивності.

Центральна теза статті полягає в тому, що Психологічна школа Ю. М. Швалба може бути реконструйована як особлива форма організації колективної мислєдїяльності, створена для розвитку інтелектуальних і професійних компетенцій її учасників та розробки нових психологічних знань, методів, програм і досліджень. Логіка аналізу вибудовується навколо гіпотетичного зв'язку між організацією Школи, діями та взаємодіями учасників, можливим розвитком способів професійного мислення, створенням інтелектуальних і наукових продуктів та трансляцією професійної культури.

Методологічно форма Школи складалася на перетині чотирьох теоретико-методологічних традицій — розвивального навчання, СМД-методології, екологічної

психології та психології соціальної роботи (Розвивальне навчання ДРiМ, 2020; Сучасні проблеми екологічної психології, 2019; Швалб та ін., 2018).

Наукова прогалина полягає в тому, що Психологічна школа Ю. М. Швалба досі не була спеціально досліджена як форма розвитку професійного психологічного мислення і трансляції науково-методологічної культури. Саме ця постановка дозволяє перейти від меморіального опису діяльності Школи до історико-методологічного аналізу її значення для сучасної української психології.

Таблиця 1. Функції методологічних джерел у побудові Психологічної школи Юрія Швалба

Методологічне джерело	Що воно задавало у Школі
Розвивальне навчання (В. В. Репкін)	Спрямованість на розвиток здібностей і засвоєння способів мислення, а не передавання готових фактів.
СМД-методологія (Г. П. Щедровицький)	Позиційну організацію комунікації, схематизацію, проблематизацію та рефлексію як засоби колективної миследіяльності.
Екологічна психологія (Ю. М. Швалб)	Предметний зміст дослідження життєдіяльності, життєвого середовища і способу життя особистості.
Психологія соціальної роботи (Ю. М. Швалб)	Практико-впроваджувальний контекст

Це поєднання не було механічним підсумовуванням: чотири теоретико-методологічні традиції задавали мотиваційно-розвивальний, процесуально-методологічний, предметно-змістовий і практико-професійний рівні організації Школи.

Мета статті — реконструювати форму організації колективної миследіяльності Психологічної школи Ю. М. Швалба та визначити її значення для розвитку сучасної української психології через аналіз методологічних джерел, організаційного механізму, компетенцій учасників, розвиток яких підтримувався структурою Школи, інтелектуальних і наукових продуктів та персональних траєкторій трансляції сформованої професійної культури.

Методологія

Методи. У роботі застосовано п'ять взаємодоповнювальних методів: 1) історико-генетичний аналіз; 2) реконструкцію способів організації колективної миследіяльності;

3) порівняльний аналіз тематики сесій і наукових продуктів; 4) аналіз персональних професійно-наукових траєкторій учасників; 5) рефлексивний аналіз включеного спостереження методолога Школи С. В. Дідковського. За дизайном дослідження поєднує логіку якісного кейс-дослідження (Yin, 2018) з рефлексивним інсайдерським дослідженням професійної практики, у якому дослідник одночасно є учасником досліджуваного середовища (Costley et al., 2010).

Процедура. Дослідження здійснювалося у п'ять кроків: (1) систематизація архіву програм і робочих матеріалів 2005–2026 рр.; (2) реконструкція інваріантного організаційного циклу Школи; (3) аналіз компетенцій учасників і типів продуктів; (4) зіставлення персональних траєкторій учасників із дисертаціями, публікаціями, курсами та інституційними позиціями; (5) побудова історико-генетичної періодизації як результату аналізу змін предмета, формату та домінантного продукту Школи.

Емпірична база дослідження. Емпіричним корпусом дослідження слугували матеріали 68 сесій Психологічної школи, проведених у 2005–2026 рр. Джерельну базу становили програми сесій, робочі матеріали, схеми, тексти доповідей, публікації Ю.М. Швалба та учасників Школи, дисертаційні дослідження, програми навчальних курсів кафедри соціальної роботи КНУ імені Тараса Шевченка та матеріали лабораторії екологічної психології.

У дослідженні послідовно розмежовано три рівні тверджень: 1) документально зафіксовані відомості (роки й назви сесій, склад організаторів, теми програм, дати публікацій, наявність схем, курсів, дисертацій і програм); 2) авторська методологічна реконструкція (інтерпретація Школи як форми колективної мислєдіяльності, виділення критеріїв СМД-організації, розподіл функцій між чотирма теоретико-методологічними традиціями, запропонована періодизація); 3) гіпотези (щодо впливу роботи Школи на появу конкретних статей, курсів і дисертацій, первинної апробації понять у Школі з подальшою фіксацією в публікаціях, зв'язку окремих праць із традицією В. В. Репкіна). Це розмежування послідовно застосовується в розділах «Результати» та «Дискусія».

Спираючись на трактування психології як сфери мислєдіяльності (Фурман, Фурман, 2021), для цілей цього дослідження автори пропонують такий операціональний критерій: СМД-специфіку організації визначає не наявність окремого методу чи спеціальної ролі як такої, а організований цикл переходів між проблемною ситуацією, предметним мисленням, схематизацією, проблематизацією, проектуванням і рефлексією. Спеціальна методологічна позиція керівника або методолога розглядається як одна з організаційних умов утримання цього циклу та переходів між його фазами.

Реконструкції форми організації Школи не виведено з матеріалу індуктивно, а сформовано на основі понять і схем СМД-методології Г. П. Щедровицького, до яких належать: розрізнення процесів мислення, комунікації й дії; схема мислєдіяльності та уявлення про позиційну організацію колективної мислєдіяльності (звідси – позиційна

організація); мислекомунікація як процес зіставлення та взаємного розуміння позицій (звідси – комунікація); об'єктивація змісту мислення (звідси – схематизація); зміна засобів і схем дій (звідси – проблематизація); перехід до нової форми організації діяльності (звідси – організаційне проектування) і вихід у рефлексивну позицію та рефлексію результатів (звідси – рефлексія).

Результати

Основна структура керівництва Школи протягом досліджуваного періоду залишалася стабільною: Ю. М. Швалб – науковий керівник і дослідник, С. В. Дідковський – методолог, Л. П. Люта – організатор. Межі чотирьох виявлених етапів визначено за зміною предмета роботи, організаційного формату і типу домінантного продукту Школи (табл. 2), а не лише за тематикою сесій.

Перший етап (2005–2007 рр.) характеризувався переходом від засвоєння тренінгових технологій до створення колективного простору їх рефлексивного аналізу. Саме тоді сформувалися базові організаційні позиції Школи. Останньою сесією цього етапу була осіння сесія 2007 р. (Ворзель). Першою сесією другого етапу – тренінг-семінар «Теорія і практика організаційно-діяльнісної гри (ОДГ) в системі освіти» (січень 2008 р., Ворзель), який уже безпосередньо відтворював формат ОДГ, відсутній у сесіях 2005–2007 рр. Другий етап (2008–2014 рр.) розширив тематику через організаційно-діяльнісні ігри і семінари з життєвого простору особистості; у форматі Школи відбувалося розгортання й конкретизація предметного поля екологічної психології, теоретично окресленого Ю. М. Швалбом ще 2003 р. (Швалб, 2003), а формат ОДГ безпосередньо відтворював інструментарій СМД-підходу. Межа з третім етапом позначена проведенням у 2015 р. двох Всеукраїнських ОДГ, присвячених організації соціальної та психологічної допомоги в постраждалих регіонах – якісно нового, практико-орієнтованого формату порівняно з попередніми методологічними семінарами. Третій етап (2015–2021 рр.) розгортався в умовах суспільного контексту, пов'язаного з початком збройного конфлікту на сході України 2014 р., що відобразилося в тематиці й практичній спрямованості сесій, і супроводжувався появою нового типу продукту Школи – прикладних програм соціально-психологічної допомоги постраждалим регіонам (Швалб, 2017). Останньою сесією цього етапу був семінар «Свобода та відповідальність» (о. Крит, вересень–жовтень 2021 р.). Четвертий етап (2022–2026 рр.) відкрила зимова школа «Майбутнє як простір буття» (лютий 2022 р., Славське) і запуск Кола професійної підтримки – новий, консультативно-методологічний формат постійної групи, що охоплював СМД-консультування та сценарний аналіз. Експліцитна СМД-термінологія в назвах сесій («СМД-консультування», «Оргконсультування») з'явилася дещо пізніше – 2023 р.

Оскільки зміна формату (запуск Кола професійної підтримки) документально фіксується вже 2022 р., межу четвертого етапу збережено на 2022 р.; за проєктом закріпилася назва «Психологія сучасного способу життя». Виявлені нижче

відповідності потребують подальшої перевірки за архівними матеріалами, датованими рукописами й протоколами сесій.

Таблиця 2. Періодизація розвитку Психологічної школи Юрія Швалба

Період	Провідна проблематика	Організаційний формат	Домінантний продукт	Ознака переходу
2005–2007*	Тренінгові технології	Навчально-рефлексивна сесія	Підготовка викладачів	Перехід від засвоєння технологій до дослідження життєдіяльності
2008–2014	Гра, простір, організація життя	ОДГ, методологічні й семінар	Схеми та поняття гри, управління, проектування	Розгортання й конкретизація предметного поля екологічної психології у форматі Школи
2015–2021	Складні життєві обставини	Проблемно-проектна робота	Програми допомоги особам, яким необхідно змінювати звичні способи мислення в нових умовах	Воєнний і соціальний контекст (2014 р.)
2022–2026	СМД-консультування, сценарний аналіз	Консультаційно-методологічний формат	Організаційні моделі консультування	Експлікація СМД-термінології

* Період 2005–2007 рр. – реконструкція з обмеженою джерельною забезпеченістю: деякі документи не збереглися, і відомості про нього спираються переважно на пам'ять методолога та організатора.

Форма та метод проведення сесій Школи. Аналіз програм та матеріалів Школи вказує на те, що, незважаючи на різноманітність тем та організаційних форматів, її остаточна форма склалася наприкінці третього періоду діяльності Школи. Після того як форма була схематизована методологом, з'явилася схема діяльності Школи як колективно організованої мислєдіяльності. Із четвертого періоду вона використовувалася як основний засіб організації та управління Школою.

Рис. 1. Схема організації роботи Школи в методології системно організованої миследіяльності

Детальний опис структури та способів використання схеми буде представлено в наступній публікації, присвяченій Психологічній школі Юрія Швалба.

Результати та продукти діяльності Школи Юрія Швалба. Роботу Школи методологічно доцільно розглядати як джерело окремого типу результатів і трьох типів продуктів. Робота Школи створювала передумови для потенційних розвивальних ефектів у її учасників і водночас продукувала три типи документованих продуктів: 1) інтелектуальні — поняття, схеми, моделі, проблеми; 2) текстові та наукові — статті, монографії, підручники, дисертації; 3) інституційні — навчальні курси, програми лабораторії, сталі формати Школи, професійні позиції та організаційні структури. Ці типи розрізняються за ступенем емпіричної підтвердженості: результати спираються лише на аналіз організаційних умов, тоді як три типи продуктів мають документальне підтвердження існування (але не завжди — їх походження зі Школи).

Компетенції, для розвитку яких організація Школи створювала передумови: 1) змістова комунікація, 2) розуміння, 3) схематизація, 4) проблематизація, 5) позиційне мислення, 6) рефлексія, 7) організаційне проектування, 8) організація власної миследіяльності.

Таблиця 3. Компетенції учасників, для розвитку яких Школа Юрія Швалба створювала науково-методичні передумови

Компетенція	Умова у просторі Школи, що створювала передумови для розвитку здібності
Змістова комунікація	Обґрунтування власних підстав, чутливість до заперечень, відокремлення нерозуміння від змістової незгоди.
Розуміння	Відновлення сенсу висловлювання опонента та моделювання його позиції.
Схематизація	Знаково-графічна організація й об'єктивація змісту, що виділяє суттєві відношення та задає спосіб подальшої роботи з об'єктом.
Проблематизація	Переведення утруднення з рівня конкретної ситуації на рівень аналізу недостатності власних понять, схем і засобів дії.
Позиційне мислення	Розрізнення власної позиції й позицій інших учасників; здатність переходити між позиціями дослідника, практика, опонента і проєктувальника.
Рефлексія	Зсув фокусу з предмета обговорення на аналіз власних мисленнєвих засобів і помилок.
Організаційне проєктування	Побудова моделей майбутньої діяльності, розподіл функцій і методів управління.
Організація власної мислєдіяльності	Використання рефлексії, схем і проєктування для свідомої перебудови способів власного мислення, комунікації та дії.

Результатом Школи була не тільки поява нового змісту, а й потенційна зміна способів організації мислєдіяльності учасників: від предметного реагування на ситуацію до здатності зайняти рефлексивну позицію, реконструювати схему, проблематизувати її, спроектувати іншу оргсхему та інший спосіб дії.

Наукові та науково-методичні продукти – статті, монографії, підручники, дисертації – представлені у документальних джерелах. Так, перші сесії Школи (2005–2007 рр.) тематично пов'язані з подальшою розробкою підручника «Психологія соціальної роботи» (Швалб, 2010), одного з перших в Україні підручників із психології соціальної роботи; цей зв'язок належить до рівня гіпотез (див. розділи «Результати» і «Дискусія»), а не документально доведених причинових залежностей.

Окремі напрями, що розроблялися в середовищі Школи, представлені у публікаціях про психологічну свободу, рефлексивне стратегічне мислення та організацію життєвого простору (Дідковський, 2020, 2024, 2025), а їх подальша науково-професійна трансляція зафіксована, зокрема, у звіті профільної конференції

(Звіт про XX Всеукраїнську конференцію, 2024). Ці відповідності розглядаються як документовані тематичні зв'язки, а не як доказ прямого походження зазначених праць із сесій Школи.

До інституційних продуктів варто відносити насамперед ті, що безпосередньо утворені сталим форматом самої Школи, – 68 сесій за 22 роки та закріплені за нею професійні позиції (науковий керівник, методолог, організатор). Це є найстійкішим свідченням того, що Школа перетворилася з разової ініціативи на відтворювану організаційну структуру. Навчальні курси кафедри соціальної роботи КНУ і програми лабораторії екологічної психології лише тематично пов'язані з роботою Школи (частина з них передувала або розвивалася паралельно), тому їх безпосереднє походження зі Школи не встановлено і потребує окремої перевірки.

Для перевірки того, чи виходили результати Школи за межі окремих сесій, у дослідження введено аналіз персональних професійно-наукових траєкторій. Його логіка полягає у зіставленні участі людини в роботі Школи, проблематики конкретних сесій, теми подальшого дисертаційного дослідження та ролі Ю. М. Швалба в його підготовці або експертизі. Такий аналіз не доводить прямої причинності, але дає змогу виявляти тематичні, хронологічні та організаційно-генетичні зв'язки між роботою Школи і подальшими науковими результатами її учасників.

Джерельна перевірка персональних траєкторій здійснювалася за програмами Школи, відкритими дисертаційними реєстрами, авторефератами, повними текстами дисертацій, академічними каталогами та біографічними довідками. У таблиці 4 наведено ім'я особи та місто її професійної діяльності, зазначено участь у Школі або зв'язок із її дослідницьким середовищем, дисертаційний чи інший науковий результат, рік захисту та роль Ю. М. Швалба. Окремо включено докторські дисертації, що дає змогу бачити не лише підготовку кандидатів наук і докторів філософії, а й формування дослідників найвищого кваліфікаційного рівня.

Попередньо виявлені відповідності дають змогу окреслити кілька ймовірних тематичних ліній. Найвиразнішою є лінія проєктування: від сесій, присвячених соціальному проєктуванню, життєвому й освітньому простору, — до дисертацій В. П. Шкуро, Т. В. Ткач та О. М. Паламарчук. Друга наскрізна лінія пов'язана з життєдіяльністю, життєвими перспективами й організацією простору життя; вона простежується у роботах Л. В. Тищенко, Л. А. Варави, І. М. Габи та в подальших дослідженнях лабораторії екологічної психології. Третя лінія стосується складних життєвих обставин, соціальної допомоги та сімейних уявлень і представлена, зокрема, дослідженням Н. В. Бутенко.

Таблиця 4 узагальнює встановлені на цьому етапі персональні науково-професійні траєкторії та різні типи їхнього зв'язку із середовищем Школи. Для частини осіб участь у конкретних сесіях уже підтверджена програмами або архівними матеріалами; для інших така участь потребує додаткової звірки. Тому таблицю слід читати як робочий реєстр документованих дисертаційних і професійних зв'язків, а не як доказ того, що

тема кожної дисертації була безпосередньо породжена роботою Школи.

Таблиця 4. Персональні науково-професійні траєкторії та встановлені варіанти їхнього зв'язку із середовищем Школи Юрія ШВАЛБА

Особа, місто, рік	Участь у Школі / зв'язок із середовищем Школи	Дисертація / науковий результат	Роль Ю. М. Швалба	Науковий ступінь / примітка
Л. А. Варава, Маріуполь, 2009 р.	Учасниця першої сесії 2005 р.; надалі брала участь у більшості сесій до 2026 р.	«Особливості переживання особистістю почуття самотності у стані соціальної депривації» (Варава, 2009)	науковий керівник	кандидат психологічних наук
Л. В. Тищенко, Маріуполь / Київ, 2010 р.	Зв'язок із раннім циклом Школи та проблематикою життєвого простору.*	«Психологічні особливості життєвих перспектив студентів з обмеженими функціональними можливостями» (Тищенко, 2010)	науковий керівник	кандидат психологічних наук
Т. В. Ткач, Київ, 2010 р.	Дослідницька лінія освітнього та життєвого простору.*	«Психологічні засади проектування освітнього простору особистості» (Ткач, 2010)	науковий консультант	доктор психологічних наук
С. Б. Жарікова, Київ, 2012 р.	Тематичний зв'язок із циклами 2011–2012 рр. (психологічні практики, переживання, самовизначення).*	«Забезпечення психологічного здоров'я підлітків в умовах загальноосвітніх навчальних закладів» (Жарікова, 2012)	науковий керівник	кандидат психологічних наук

Особа, місто, рік	Участь у Школі / зв'язок із середовищем Школи	Дисертація / науковий результат	Роль Ю. М. Швалба	Науковий ступінь / примітка
В. П. Шкуро, Київ, 2013 р.	Сильний тематичний зв'язок із Школою 2009 р. «Психологічні засади соціального проектування».*	«Соціально- психологічні особливості проектної діяльності менеджерів соціальної роботи (на матеріалі діяльності громадських організацій)» (Шкуро, 2013)	науковий керівник	кандидат психологічних наук
О. М. Паламарчук, Вінниця, 2015 р.	Тематична лінія: управління інноваціями → соціальне проектування → прийняття рішень → організація майбутнього.*	«Психологія розвитку екологічно орієнтованої підприємницької діяльності» (Паламарчук, 2015)	науковий консультант (за академічними каталогом)	доктор психологічних наук
І. М. Габа, Вінниця, 2018 р.	Сильний тематичний зв'язок із раннім циклом роботи з викладачами ВНЗ і розвивальними технологіями.*	«Соціально- психологічні складові розвивального потенціалу освітнього середовища вищого навчального закладу» (Габа, 2018)	науковий керівник	кандидат психологічних наук
Л. А. Опанасенко, Київ, 2020 р.	Тематичний зв'язок із циклами 2015–2020 рр.: майбутнє, перспективи, стратегічне мислення та діяльність.*	«Психологічна структура навчального цілепокладання у старшокласників» (Опанасенко, 2020)	науковий керівник	кандидат психологічних наук

Особа, місто, рік	Участь у Школі / зв'язок із середовищем Школи	Дисертація / науковий результат	Роль Ю. М. Швалба	Науковий ступінь / примітка
Н. В. Бутенко, Київ, 2020 р.	Учасниця науково-освітнього середовища кафедри соціальної роботи.*	«Соціально-психологічні особливості сімейних уявлень про дитячу інвалідність» (Бутенко, 2020)	науковий керівник	доктор філософії (PhD) із соціальної роботи
А. М. Львовичкіна, Київ	Співавтор ранніх праць з екологічної психології та учасниця професійного середовища.*	Наукова траєкторія в галузі екологічної психології. Дисертація «Психологія розвитку екологічної культури студентської молоді»	Науковий консультант-Швалб Ю.М.	доктор психологічних наук
І. О. Корнієнко, Мукачєво, 2018 р.	«Психологія благополуччя», Мукачєво, 2017; співорганізація.	«Генеза опанувальної поведінки у життєвому просторі особистості» (Корнієнко, 2018)	Швалб — офіційний опонент; науковий консультант — Т.Д. Щербан	доктор психологічних наук
С. Г. Яновська, Харків, 2019 р.	Літня школа «Психологія: відкритий простір», 2012; викладацька участь.	«Психологічна структура підприємницької активності в малому бізнесі» (Яновська, 2019)	науковий керівник — І.В. Кряж; Ю. М. Швалб — опонент	кандидат психологічних наук; Швалб не був керівником
<i>* Конкретна участь у сесіях або окремі дисертаційні реквізити потребують додаткової архівної звірки.</i>				

Попередній аналіз дає підстави припускати, що дослідницьке середовище Школи виходило за межі формального наукового керівництва аспірантами Ю. М. Швалба. До

цього середовища входили також учасники й співорганізатори, які виконували дисертаційні дослідження під керівництвом інших учених, але продовжували працювати з близькою до Школи проблематикою життєдіяльності, благополуччя, життєвого простору, проектування та екологічної психології.

Найсильніші тематичні збіги виявляються там, де проблематика сесій безпосередньо наближається до предмета дисертації. Показовою є тематична відповідність між сесією Школи 2009 року «Психологічні засади соціального проектування» та дисертацією В. П. Шкуро про проєктну діяльність менеджерів соціальної роботи. Подібно, дисертація Л. В. Тищенко про життєві перспективи припадає на період, коли Школа систематично працювала з організацією життєвого простору, мрією, фантазією та психологічним змістом успіху. Ці відповідності потребують подальшої документальної реконструкції участі кожного дослідника у конкретних сесіях.

До того ж для організаторів очевидно, що окремі проблеми могли проходити в межах Школи тривалий цикл розвитку: тема сесії → колективне обговорення і проблематизація → дослідницька тема → дисертація або публікація → повернення проблеми до наступних сесій на більш розвиненому рівні → монографії, навчальні курси й нові дослідження. Для доведення такого механізму необхідна подальша покрокова перевірка за програмами сесій, списками учасників, датованими рукописами, авторефератами, дисертаціями та публікаціями.

Дискусія

Реконструйований матеріал дає підстави розглядати Психологічну школу Ю. М. Швалба як відповідь на одну з базових проблем розвитку психології: як забезпечити не лише накопичення предметного знання, а й розвиток здатності самої професійної спільноти перебудовувати способи мислення відповідно до нових проблем. Для української психології це особливо актуально в ситуаціях, коли соціальні зміни випереджають стабілізацію методик і нормативів професійної роботи. У таких умовах відтворюваною одиницею розвитку стає не окрема технологія, а культура роботи з проблемною ситуацією.

Другий аспект значення Школи полягає в поєднанні дослідницької, освітньої та практичної функцій. Третій — у мережевому характері відтворення професійної культури: учасники з різних регіонів могли переносити способи проблематизації, схематизації, рефлексії та проектування у власні університети й професійні групи. Попередній аналіз персональних траєкторій дає підстави припускати існування такого каналу, хоча його масштаб і причинну роль Школи ще необхідно встановити.

На відміну від наукового семінару, результатом якого переважно є обговорення готових досліджень, Психологічна школа організовувала спільне породження засобів розуміння проблемних ситуацій. На відміну від тренінгу, вона не передбачала

засвоєння наперед визначеної компетентності. На відміну від окремої, обмеженої в часі організаційно-діяльничої гри, Школа становила багаторічну програму, у межах якої ОДГ була лише одним із форматів роботи поряд із семінарами й майстер-класами. На відміну від дослідницької групи в класичному розумінні, Школа поєднувала дослідницьку, освітню і практико-консультаційну функції в межах одного організаційного циклу.

Організація Школи спирається на схему мислєдіяльності та уявлення про позиційну організацію колективної мислєдіяльності, у якій кооперація учасників будується через розрізнення функціональних позицій (Щедровицький, 2005, 2016). Схематизація постає як знаково-графічна реконструкція й об'єктивація змісту, що виділяє суттєві відношення та задає спосіб подальшої роботи зі схемою. Проблематизація відповідає виявленню недостатності наявних засобів і схем та переходу до їх перегляду. Організаційне проектування відповідає переходу до нової схеми та форми організації діяльності. Рефлексія відповідає виходу з діяльничої позиції в позицію аналізу способу дії. Отже, специфіку СМД-організації задає їхнє функціональне поєднання в циклі переходів, що веде від проблемної ситуації до рефлексії.

Три моделі окреслюють різні межі пояснення реконструйованої практики Школи. Цикл експансивного навчання Енгєстрьома (Engeström, 1987) пояснює послідовність «суперечність → переосмислення засобів → нова модель діяльності», яка структурно збігається з частиною реконструйованого циклу Школи. Модель спільнот практики (Lave & Wenger, 1991; Wenger, 1998) пояснює стабільність дослідницького колективу і формування спільної мови через тривалу участь. Концепція рефлексивного практика Шьона (Schön, 1983) і концепція методологічної професії (Фурман, 2016) пояснюють важливість рефлексії способів роботи. Специфіка Школи в цій реконструкції полягає у стійкому поєднанні цих характеристик в організованому циклі колективної мислєдіяльності, де переходи між фазами не залишалися стихійними, а спеціально утримувалися організаційними позиціями, зокрема позицією методолога.

Ключове питання для оцінки центральної тези полягає у тому, як організовувався і стабільно відтворювався сам цикл колективної мислєдіяльності в Школі. За реконструкцією, науковий керівник відповідав за предметний зміст і дослідницьку рамку, організатор — за матеріально-часову структуру заходу, а методолог — за утримання переходів від предметного мислення й комунікації до схематизації, проблематизації, проектування та рефлексії.

Їх стійке функціональне поєднання забезпечувало послідовність переходів: від проблемної ситуації до рефлексії.

Методологічна позиція виконувала функцію утримання цієї послідовності та зв'язків переходу між фазами. Саме такий погляд переводить статтю з опису історії Школи в реконструкцію її організаційного механізму, що і становить головний

результат дослідження.

Виявлені зв'язки потребують подальшої перевірки за ширшим масивом архівних документів і свідчень інших учасників; окремим обмеженням залишається неповнота матеріалів 2005–2007 рр. та відсутність суцільного кодування корпусу матеріалів усіх 68 сесій.

Висновки

Проведена у статті реконструкція дає підстави розглядати Психологічну школу Ю. М. Швалба як особливу форму розвитку професійного психологічного мислення через організацію колективної мислєдіяльності. Її специфіка полягала не в наборі окремих методів і не в самій наявності спеціальної позиції методолога, а у стійкій організації циклу переходів між проблемною ситуацією, предметним мисленням, схематизацією, проблематизацією, проектуванням і рефлексією. Позиція методолога Школи була однією з організаційних умов утримання та стабільного відтворення цього циклу.

Показано, що теоретико-методологічними джерелами роботи Школи були чотири теоретико-методологічні традиції: розвивальне навчання задавало орієнтацію на розвиток компетенцій і способів мислення учасників неформального навчання; СМД-методологія забезпечувала засоби та процесуальну організацію їхньої колективної мислєдіяльності; екологічна психологія Ю. М. Швалба визначала предметне поле життєвого простору, життєдіяльності і способу життя особистості; психологія соціальної роботи задавала практико-професійний контекст застосування й перевірки розроблюваних понять, схем і способів роботи.

Побудована історико-генетична періодизація розвитку Психологічної школи Швалба 2005–2026 рр. є результатом як динаміки тематичного змісту, так і еволюції завдань з розвитку компетенцій учасників Школи: від підготовки викладачів до роботи з використання активних соціально-психологічних методів навчання і створення тренінгових технологій — до розуміння проблематики людської життєдіяльності і проблемно-проектної роботи зі складними життєвими обставинами, а далі — до експліцитного використання СМД-термінології у консультуванні та сценарному аналізі.

Продуктивність Школи виявлялася у створенні інтелектуальних, наукових та інституційних продуктів. Окремим напрямом дослідження стали персональні траєкторії учасників. Зокрема, організація Школи на засадах СМД-методології створювала передумови для розвитку в учасників таких компетенцій: змістової комунікації, розуміння, схематизації, проблематизації, позиційного мислення, рефлексії, організаційного проектування та організації власної мислєдіяльності. Тому основним розвивальним результатом роботи Психологічної школи слід вважати потенційну зміну способу організації професійного мислення учасників.

Наукова новизна матеріалів статті полягає у концептуалізації феномену Психологічної школи Ю. М. Швалба як особливої форми розвитку професійного

психологічного мислення. Вперше в межах доступного корпусу джерел реконструйовано ланцюг: «організація колективної миследіяльності → розвиток способів мислення → продукти → персональна та інституційна трансляція».

Значення Психологічної школи Ю. М. Швалба для сучасної української психології полягає у створенні сталої форми організації колективної професійної миследіяльності, яка потенційно може бути реконструйована й відтворена в інших професійних середовищах. У цій формі професійна спільнота могла не лише засвоювати знання, а й колективно виробляти нові засоби розуміння і дії та створювати передумови для їх подальшої трансляції у власні освітні, дослідницькі й практичні середовища. Завдання спадкоємності полягає не в меморіалізації постаті вченого, а у вивченні, перевірці й можливому відтворенні створених ним механізмів розвитку професійного мислення.

Внесок авторів. Сергій ДІДКОВСЬКИЙ — розроблення концепції та методології дослідження; формулювання дослідницької проблеми; збирання, систематизація й аналіз матеріалів; побудова теоретичної моделі; написання первинного тексту статті; підготовка таблиць і схем.

Леся ЛЮТА — уточнення концепції дослідження; аналіз і теоретична інтерпретація результатів; критичний перегляд рукопису; редагування тексту; затвердження остаточної версії статті.

Всі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та несуть відповідальність за зміст статті.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Використання технологій штучного інтелекту. Під час підготовки статті автори використовували інструменти на основі генеративного штучного інтелекту (Claude, Anthropic; ChatGPT, OpenAI) для мовнотилістичного редагування, структурної перевірки аргументації та технічної систематизації матеріалу. Фактологічні твердження, інтерпретації, добір джерел і остаточні висновки перевірені та затверджені авторами.

Застереження: Кожен автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не залежать від впливу жодних організацій

Список використаних джерел

- Бутенко Н. В. Соціально-психологічні особливості сімейних уявлень про дитячу інвалідність : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота». Київ, 2020.
- Варава Л. А. Особливості переживання особистістю почуття самотності у стані соціальної депривації : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2009. 20 с.
- Габа І. М. Соціально-психологічні складові розвивального потенціалу освітнього

- середовища вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2018.
- Дідковський С. В. Психологічна свобода. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. з соціальної роботи, 13–14 берез. 2020 р., м. Київ. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. С. 38–40. URL: http://www.psy.univ.kiev.ua/images/conference/2020/tezy_knu_03_2020_ed1.pdf (дата звернення: 01.09.2026).
- Дідковський С. В. Рефлексивне стратегічне мислення. Сучасні проблеми екологічної психології: Життєві стратегії особистості в умовах воєнного стану : матеріали XX Всеукр. наук.-практ. конф., 14–15 трав. 2024 р., м. Київ. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2024. С. 38–40. URL: http://ecopsy.com.ua/data/conf_2024/2024_05_14-15_EcoPsy_Tes.pdf (дата звернення: 01.09.2026).
- Дідковський С. В. Організація життєвого простору як умова екологічного зростання особистості. Сучасні проблеми екологічної психології: Психологічні засади утворення екологічного життєвого простору : матеріали XXI Всеукр. наук.-практ. конф., 14–15 трав. 2025 р., м. Київ / за ред. Ю. М. Швалба. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка, 2025. С. 33–36. URL: http://ecopsy.com.ua/data/conf_2025/2025_05_14-15_EcoPsy_Tes.pdf (дата звернення: 01.09.2026).
- Жарікова С. Б. Забезпечення психологічного здоров'я підлітків в умовах загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Харків, 2012. 19 с.
- Звіт про XX Всеукраїнську науково-практичну конференцію з міжнародною участю «Сучасні проблеми екологічної психології: Життєві стратегії особистості в умовах воєнного стану». Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2024.
- Корнієнко І. О. Генеза опанувальної поведінки у життєвому просторі особистості : дис. ... д-ра психол. наук. Київ, 2018. 323 с.
- Опанасенко Л. А. Психологічна структура навчального цілепокладання у старшокласників : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2020.
- Паламарчук О. М. Психологія розвитку екологічно орієнтованої підприємницької діяльності : автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Київ, 2015. 43 с.
- Розвивальне навчання ДРiМ (система Д. Б. Ельконіна — В. В. Давидова — В. В. Репкіна) : зб. наук.-метод. пр. Харків : ННМЦ «Розвивальне навчання», 2020.
- Сучасні проблеми екологічної психології: екологічна парадигма сучасного способу життя і світу : матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 трав. 2019 р., м. Харків / за ред. Ю. М. Швалба. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2019. 103 с.
- Тищенко Л. В. Психологічні особливості життєвих перспектив студентів з обмеженими

- функціональними можливостями : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2010. 28 с.
- Ткач Т. В. Психологічні засади проектування освітнього простору особистості : автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Київ, 2010. 48 с.
- Фурман А. В. Методолог — професія майбутнього. Психологія і суспільство. 2016. № 1 (63). С. 16–42.
- Фурман А. В., Фурман О. Є. Методологічна організація психології як сфери мислєдїяльностї. Психологія і особистість. 2021. № 2. С. 9–45. DOI: 10.33989/2226-4078.2021.2.239951.
- Швалб Ю. М. Екологічна психологія : основи проектування систем життєдїяльностї. Київ : Міленіум, 2003. 288 с.
- Швалб Ю. М. (ред.). Психологія соціальної роботи : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2010. 272 с.
- Швалб Ю. М. Самовизначення особистості у складних життєвих обставинах. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Соціальна робота. 2017. Вип. 1. С. 28–31.
- Швалб Ю. М., Вернік О. Л., Вовчик-Блакитна О. О., Рудоміно-Дусятська О. В. [та ін.] Особистісні детермінанти еколого-орїєнтованої життєдїяльностї : монографія / за ред. Ю. М. Швалба. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 330 с. ISBN 978-966-97846-4-3. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712888/1/ecopsy_mono_2018a.pdf (дата звернення: 01.09.2026).
- Шкуро В. П. Соціально-психологічні особливості проектної діяльності менеджерів соціальної роботи (на матеріалі діяльності громадських організацій) : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2013.
- Щєдровицький Г. П. Схема мислєдїяльностї – системно-структурна будова, значення і зміст. Психологія і суспільство. 2005. № 4. С. 29–39.
- Щєдровицький Г. П. Смысл і значення. Психологія і суспільство. 2016. № 3. С. 24–31.
- Яновська С. Г. Психологічна структура підприємницької активності в малому бізнесі : дис. ... канд. психол. наук. Харків, 2019. 210 с.
- Costley C., Elliott G., Gibbs P. Doing Work Based Research: Approaches to Enquiry for Insider-Researchers. London : SAGE Publications, 2010. 224 p.
- Engeström Y. Learning by Expanding: An Activity-Theoretical Approach to Developmental Research. Helsinki : Orienta-Konsultit, 1987. 368 p.
- Lave J., Wenger E. Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation. Cambridge : Cambridge University Press, 1991. 138 p.
- Schön D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York : Basic Books, 1983. 374 p.
- Wenger E. Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity. Cambridge :

Cambridge University Press, 1998. 318 p.

Yin R. K. Case Study Research and Applications: Design and Methods. 6th ed. Thousand Oaks, CA : SAGE Publications, 2018. 352 p.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Сергій ДІДКОВСЬКИЙ

Провідний фахівець НПЦ розвитку дітей та дорослих факультету психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID iD: 0009-0007-6746-6410

E-mail: didkovsky.sergey@gmail.com

Леся ЛЮТА

Кандидат соціологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри соціальної роботи

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID iD: 0000-0002-9140-905X

E-mail: lyuta.lesya@knu.ua

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Сергій ДІДКОВСЬКИЙ, Леся ЛЮТА. ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ ЮРІЯ ШВАЛБА ЯК ФОРМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ. 2026. Журнал « Socialization and human development / Соціалізація та розвиток людини» Т.-8. № 1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0004

Подано 15 липня 2026 р. / Переглянуто 2 вересня 2026 р. / Затверджено 15 вересня 2026 р. Опубліковано: 20 вересня 2026 р. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0004

Відповідальний редактор – Світлана ВАСЬКІВСЬКА

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2026 Сергій ДІДКОВСЬКИЙ, Леся ЛЮТА. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Марина КУДЕЛЯ, Наталія ДЕМБИЦЬКА

DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0005

Анотація

Актуальність. Мета статті - теоретично проаналізувати феномен резильєнтності та представити теоретичну модель дослідження психологічних чинників резильєнтності у представників громадських організацій в умовах війни.

Методологія. Теоретико-методологічні основи дослідження становить доробок науковців з питань адаптивності (Шаповал І., Школіна Н., Орлова І., Кедик В., Станіславчук М.), благополуччя (Карамушка Л., Kurapov A., Kalaitzaki A., Keller V., Danyliuk I., Kowatsch T., Predko V., Schabus, M.), концепцій життєстійкості (Кокун О., Мадді), емоційної регуляції (Gross J.), самоефективності (Креденцер О.), а також когнітивно-поведінкових моделей стресостійкості (Бек). Соціально-психологічні основи діяльності представників громадського сектору розкриваються через концепції соціальної підтримки, просоціальної поведінки (Дюркгейм, Грановеттер, Мейєрс) та міжособистісної взаємодії (Т.Лірі). Для пояснення особистісних чинників досліджуваного феномену взято факторну модель Big Five (Oshio A., Taku K.) та індивідуально-типологічні моделі Г.Айзенка. Використано методи теоретичного аналізу наукових джерел, порівняння і узагальнення методологічних підходів до вивчення резильєнтності та теоретичного моделювання.

Результати. Уточнено співвідношення понять «резильєнтність», «психологічна стійкість», «життєстійкість» і «копінг». Резильєнтність обґрунтовано як динамічний процес адаптації, що відбувається у взаємодії індивідуальних, особистісних і соціально-психологічних характеристик особистості. Закцентовано увагу на ролі соціального контексту, доступності ресурсів і організаційних умов у підтримці резильєнтності представників громадських організацій. Представлено теоретичну модель психологічних чинників резильєнтності працівників громадських організацій, яка включає триєдинство впливу індивідуально-типологічних, особистісних та соціально-психологічних характеристик на розвиток резильєнтності особистості.

Висновки. Обґрунтовано теоретичну модель дослідження резильєнтності особистості, яка була первинно розроблена для представників громадських організацій. Вона може стати концептуальною основою для ширшого аналізу резильєнтності дорослих українців в умовах воєнного стану в країні. Визначено напрями психологічної та психосоціальної підтримки, пов'язаних із саморегуляцією, самоефективністю, збереженням смислів, соціальною включеністю та доступом до ресурсів середовища.

Ключові слова: резильєнтність, війна, українці, представники громадських організацій, психологічні чинники резильєнтності, стрес, копінг, соціальна підтримка, ментальне здоров'я.

Актуальність

Повномасштабна війна в Україні сформувала ситуацію тривалого стресу, в якій загроза, невизначеність, втрати й необхідність постійно пристосовуватися стали частиною повсякденного життя. За таких умов адаптацію складно описувати як одноразове «відновлення після кризи». Для багатьох людей вона відбувається на тлі подальших обстрілів, вимушених змін місця проживання, професійних труднощів, переживань за близьких і нових втрат. Тому в дослідженні резильєнтності важливо враховувати не лише вираженість стресу, а й те, яким чином людина зберігає здатність діяти, підтримувати стосунки, виконувати соціальні та професійні ролі й відновлювати власні ресурси (Бонанно, 2004; Мастен, 2001; Саутвік та ін., 2014).

Дослідження, проведені серед українців після початку повномасштабного вторгнення, показують, що психологічний дистрес і резильєнтність не є взаємовиключними станами. У дослідженні українського населення 2022 р. високі оцінки суспільної та індивідуальної резильєнтності поєднувалися з вираженням відчуттям небезпеки; серед позитивних предикторів резильєнтності найбільше значення мали надія та суб'єктивне благополуччя (Кімхі та ін., 2023). Інша робота, виконана в перші місяці війни, засвідчила значну поширеність симптомів дистресу, тривоги й депресії та водночас виявила зв'язок способів подолання зі станом психічного здоров'я (Скюй та ін., 2023). Показники національної резильєнтності також були пов'язані з міжособистісною довірою і суб'єктивною здатністю відновлюватися після труднощів (Гудвін та ін., 2023). Отже, сама наявність сильних негативних переживань ще не означає втрати резильєнтності.

Окрема проблема стосується термінології. В українських публікаціях поряд уживаються поняття «резилієнс», «резильєнтність», «стресостійкість», «психологічна стійкість», «життєстійкість» і «життєздатність». Вони описують близькі аспекти адаптації, проте не є повністю тотожними (Кокун О. М., Мельничук Т. І., 2023; Лазос, 2018). Через це аналіз психологічних чинників резильєнтності потребує попереднього уточнення змісту конструкта та його меж. Не менш важливим є поєднання особистісного підходу з соціально-екологічним, оскільки під час війни можливості людини значною мірою залежать від реальної доступності підтримки й ресурсів.

Мета статті - теоретично проаналізувати та систематизувати психологічні чинники резильєнтності українців в умовах війни, уточнити співвідношення резильєнтності з близькими психологічними поняттями й представити теоретичну модель, що поєднує індивідуально-типологічні, особистісні та соціально-психологічні чинники.

Методологія

Теоретико-методологічні основи дослідження становить доробок науковців з питань адаптивності (Шаповал І., Школіна Н., Орлова І., Кедик В., Станіславчук М.), благополуччя (Карамушка Л, Kurapov A., Kalaitzaki A., Keller V., Danyliuk I., Kowatsch T., Predko V., Schabus, M.), концепцій життєстійкості (Кокун О, Мадді), емоційної регуляції (Gross J.), самоефективності (Креденцер О.), а також когнітивно-поведінкових моделей стресостійкості (Бек). Соціально-психологічні основи діяльності представників громадського сектору розкриваються через концепції соціальної підтримки, просоціальної поведінки (Дюркгейм, Грановеттер, Мейєрс) та міжособистісної взаємодії (Т.Лірі). Для пояснення особистісних чинників досліджуваного феномену взято факторну модель Big Five (Oshio A., Taku K.) та індивідуально-типологічні моделі Г.Айзенка. Використано методи теоретичного аналізу наукових джерел, порівняння і узагальнення методологічних підходів до вивчення резильєнтності та теоретичного моделювання.

Результати

У сучасній психології резильєнтність не зводять до особливої «міцності» характеру. С. Лутар, Д. Чіккетті та Б. Бекер пов'язували її з позитивною адаптацією за умов істотної несприятливості й одночасно наголошували на необхідності чітко визначати, що саме в конкретному дослідженні вважається ризиком і адаптивним результатом (Лутар та ін., 2000). А. Мастен показала, що стійке функціонування часто спирається на звичайні адаптаційні системи, а не на виняткові якості особистості (Мастен, 2001). У працях Дж. Бонанно резильєнтність розмежовується з відновленням: частина людей після потенційно травматичних подій зберігає відносно стабільний рівень функціонування без тривалого періоду вираженої дезадаптації (Бонанно, 2004).

Огляди Г. Віндл та С. Саутвіка зі співавторами продовжують цю лінію й описують резильєнтність як процес адаптації, в якому мають значення характеристики людини, її близькі стосунки та ширше соціальне середовище (Саутвік та ін., 2014; Віндл, 2011). Соціально-екологічна концепція М. Унгара ще виразніше підкреслює контекст: стійкість залежить не тільки від здатності людини користуватися ресурсами, а й від того, чи є ці ресурси доступними і прийнятними в конкретному культурному та соціальному середовищі (Унгар, 2011). Для воєнної ситуації це має принципове значення, адже безпека, житло, зв'язок із близькими, доступ до медичної та психологічної допомоги не можуть бути замінені лише індивідуальними навичками саморегуляції.

В українській психології концепт резильєнтності також розглядається як багатовимірний. Г. Лазос систематизувала основні підходи до його концептуалізації та

етапи розвитку досліджень (Лазос, 2018). В. Чернобровкін і О. Морозова звернули увагу на можливості розвитку резилієнсу та на практичні способи його підтримки (Чернобровкін В. М., Морозова О. Б., 2021). О. Кокун і Т. Мельничук розмежовують резильєнтність і життєстійкість, водночас підкреслюючи, що обидва феномени пов'язані з ресурсами адаптації та можуть цілеспрямовано розвиватися (Кокун О. М., Мельничук Т. І., 2023). У роботі О. Креденцер і Д. Сергієнка, проведений в умовах війни, вищий рівень резильєнтності психологів був пов'язаний із кращими показниками суб'єктивного благополуччя та позитивного психічного здоров'я (Креденцер, Сергієнко, 2024). Для емпіричних досліджень важливою є також шкала CD-RISC, первинну 25-пунктову версію якої розробили К. Коннор і Дж. Девідсон (Коннор, Девідсон, 2003), а україномовну 10-пунктову версію адаптували Н. Школіна та співавтори (Школіна Н. В. та ін., 2020).

Від 2022 р. накопичуються дані, отримані безпосередньо в українському воєнному контексті. А. Курапов зі співавторами встановили, що нижча резильєнтність разом із симптомами тривоги, депресії та стресу пов'язана з більш вираженими травматичними симптомами (Курапов та ін., 2023). В. Предко, М. Шабус та І. Данилюк виявили зв'язки життєстійкості з ментальним здоров'ям, емоційним комфортом та інтернальністю; ескапізм, навпаки, був пов'язаний із нижчими показниками життєстійкості (Предко та ін., 2023). У дослідженні Коваленко Ю.М. респонденти пов'язували власну стійкість із самоефективністю, регуляцією емоцій та гнучкістю, а серед поширених способів подолання називали планування, активний копінг, прийняття й позитивне переосмислення (Коваленко, 2024). Систематичний огляд Д. Ріцці та співавторів щодо українських біженців і внутрішньо переміщених осіб окремо підкреслює роль сімейних, соціальних і середовищних ресурсів (Ріцці та ін., 2023). Ці результати дають підстави розглядати резильєнтність не на одному, а на кількох взаємопов'язаних рівнях.

Резильєнтність доцільно відрізняти від уявлення про психологічну невразливість. Людина може переживати страх, горе, сильну втому, періоди зниження працездатності й при цьому зберігати здатність адаптуватися до ситуації. У такому розумінні ключовим є не відсутність негативних реакцій, а підтримання або відновлення достатнього рівня психологічного і соціального функціонування, можливість змінювати стратегії поведінки та користуватися доступними ресурсами (Бонанно, 2004; Мастен, 2001; Унгар, 2011). Для воєнного контексту це особливо важливо, оскільки частина стресорів має тривалий характер і не може бути усунена індивідуальними зусиллями.

Умови війни добре показують, чому резильєнтність не можна пояснити тільки рисами особистості. На індивідуальному рівні значення мають регуляція емоцій, оцінка ситуації, відчуття контролю, самоефективність, життєві смисли й способи подолання. На міжособистісному рівні - довіра, підтримка, якість комунікації та відчуття належності. На рівні спільноти й суспільства - доступність допомоги,

горизонтальні зв'язки, передбачуваність правил і можливість спільної дії (Гобфолл та ін., 2007; Ріцці та ін., 2023; Унгар, 2011). Вплив цих рівнів взаємний: сильні особистісні ресурси можуть послаблюватися в несприятливому середовищі, а підтримувальне оточення може частково компенсувати індивідуальну вразливість.

Таблиця 1. Теоретичне співвідношення понять близьких за змістом із резильєнтністю

Поняття	Основний зміст	Ключовий акцент	Співвідношення з резильєнтністю
Психологічна стійкість	Здатність зберігати відносну стабільність функціонування під впливом стресу.	Опір дестабілізуючому впливу.	Вужче поняття, якщо акцент робиться переважно на стабільності, а не на відновленні та трансформації.
Життестійкість (hardiness)	Система установок і диспозицій, що підтримують активне подолання труднощів.	Залученість, контроль, прийняття виклику.	Може бути одним з особистісних ресурсів резильєнтності, але не охоплює її соціально-контекстуальний вимір.
Копінг	Когнітивні й поведінкові способи подолання конкретних вимог і стресорів.	Стратегії дії в ситуації стресу.	Копінг описує способи подолання, через які реалізується адаптація; їх ефективність залежить від ситуації.
Резильєнтність	Динамічний процес і результат адаптації за наявності значущої загрози або несприятливих умов.	Відновлення, гнучкість, збереження функціональності та доступ до ресурсів.	Охоплює взаємодію індивідуальних, міжособистісних і контекстуальних ресурсів.

**Складено авторами на підставі аналізу праць (Кокун О. М., Мельничук Т. І., 2023;*

Лазос, 2018; Мастен, 2001; Унгар, 2011).

Індивідуально-типологічні чинники. До першої групи належать відносно стійкі характеристики, що впливають на емоційну реактивність і типовий спосіб взаємодії з

середовищем. Найбільш послідовні результати отримано щодо рис Великої п'ятірки. У метааналізі А. Ошіо та співавторів, який охопив 30 досліджень і 15 609 учасників, найсильніший негативний зв'язок із резильєнтністю виявлено для нейротизму; екстраверсія, сумлінність, відкритість і доброзичливість мали позитивні зв'язки (Ошіо та ін., 2018). Отже, у межах узагальнених даних вищий нейротизм пов'язаний із нижчою резильєнтністю, тоді як екстраверсія та сумлінність — із вищою резильєнтністю.

Разом із тим жодна з цих рис не визначає резильєнтність сама по собі. Інтроверсія не є синонімом низької стійкості, а екстраверсія не гарантує успішної адаптації. У різних людей можуть працювати різні способи відновлення: для одних ресурсом є активний контакт з іншими, для інших – усамітнення, рефлексія, робота з інформацією та обмеження надмірної стимуляції. Тому індивідуально-типологічні характеристики в моделі розглядаються як вихідні умови, що впливають на спосіб реагування та потребу в певних ресурсах підтримки.

Особистісні чинники. Другу групу становлять психологічні ресурси, через які людина регулює переживання, осмислює події та організовує власну поведінку. У запропонованій моделі цей блок поділено на емоційний, ціннісно-мотиваційний і поведінковий компоненти. Такий поділ дає змогу окремо розглянути те, як людина переживає стрес, на що спирається у виборі рішень і яким чином реалізує ці рішення в діях.

Емоційний компонент включає емоційну стабільність, здатність розпізнавати й регулювати власні переживання, психологічну гнучкість і реалістичний оптимізм. Під час війни йдеться не про пригнічення тривоги чи страху, а про можливість утримувати їх на рівні, який не руйнує здатність оцінювати ситуацію та діяти. Дослідження емоційної регуляції показують, що різні стратегії мають різні наслідки для психологічного функціонування (Гросс, 2015). Дані Коваленко Ю., отримані серед українців під час війни, також вказують на значення регуляції емоцій і психологічної гнучкості для суб'єктивного переживання стійкості (Коваленко Ю.М., 2024).

З емоційним компонентом пов'язані надія та оптимістична перспектива, проте в умовах війни їх варто відрізняти від заперечення реальності. У дослідженні Ш. Кімхі та співавторів надія і суб'єктивне благополуччя виявилися вагомими позитивними предикторами індивідуальної, громадської та суспільної резильєнтності українців (Кімхі та ін., 2023). Подібна логіка представлена в роботі С. Гобфолла та співавторів: серед базових принципів ранньої допомоги після масових травматичних подій автори називають безпеку, заспокоєння, само- і колективну ефективність, пов'язаність та надію (Гобфолл та ін., 2007).

Ціннісно-мотиваційний компонент охоплює життєві цінності й смисли, самоефективність, локус контролю, саморегуляцію та просоціальну мотивацію. Його значення особливо помітне в ситуаціях, де людина не може контролювати загальний перебіг подій, але все ще може впливати на окремі сфери власного життя. Збереження

таких локальних зон контролю - щоденних рішень, професійної діяльності, турботи про близьких, волонтерства, участі в житті громади - підтримує відчуття суб'єктності. У дослідженні Коваленко Ю.М. самоефективність була серед характеристик, з якими українці пов'язували власну резильєнтність (Коваленко Ю.М., 2024). В. Предко та співавтори також виявили позитивні зв'язки життєстійкості з інтернальністю та показниками ментального здоров'я (Предко та ін., 2023).

Поведінковий компонент стосується того, як психологічні ресурси переходять у конкретні способи дії. До нього належать планування, адаптивний копінг, регуляція навантаження, здатність повертатися до значущих ролей після складних подій і зберігати працездатність у тривалому стресі. У дослідженні українців у перші місяці повномасштабної війни способи подолання були пов'язані з показниками психічного здоров'я (Сюй та ін., 2023). Коваленко Ю.М. зафіксувала поширеність планування, активного копіngu, прийняття та позитивного переосмислення, тоді як поведінкове відсторонення, заперечення й уживання психоактивних речовин не належали до домінуючих стратегій (Коваленко, 2024). Це не означає існування універсального «правильного» копіngu, але вказує на важливість гнучкої та діяльнісної відповіді на стрес.

Соціально-психологічні чинники. Третя група охоплює якість міжособистісної взаємодії, соціальну підтримку, довіру, включеність у групи й спільноти, здатність до кооперації та конструктивної комунікації. У соціально-екологічному підході ці характеристики мають не другорядне, а системне значення: резильєнтність залежить від того, чи має людина реальний доступ до ресурсів середовища (Унгар, 2011). У воєнних умовах це проявляється особливо чітко. Наявність людей, до яких можна звернутися, доступ до перевіреної інформації, допомоги й безпечного простору безпосередньо впливають на можливості адаптації.

Українські дослідження підтверджують значення цього виміру. Вищі показники національної резильєнтності були пов'язані з більшою міжособистісною довірою (Гудвін та ін., 2023). У роботі Ш. Кімхі та співавторів індивідуальна, громадська й суспільна резильєнтність виявилися взаємопов'язаними (Кімхі та ін., 2023).

У систематичному огляді досліджень українських біженців і внутрішньо переміщених осіб психологічні ресурси також розглядаються разом із сімейною, соціальною та середовищною підтримкою (Ріцці та ін., 2023). Таким чином, соціальна підтримка не лише доповнює індивідуальні ресурси, а створює умови, за яких вони можуть бути реалізовані.

Далі на рисунку 1 представлено теоретичну модель психологічних чинників резильєнтності та основних напрямків впливу цієї синтетичної властивості особистості на самопочуття та поведінку зрілої особистості, яка перебуває у складних соціальних умовах воюючої країни. Зокрема, відзначаємо такі позитивні ефекти проявів резильєнтності, як

розпізнавання сфер контролю, наявність навичок емоційної регуляції, підтримка значущих стосунків, гнучкий копінг, самоефективність таких осіб та відновлення їх соціальної включеності на новому місці у випадку переміщення у зв'язку з воєнними діями.

Модель первинно розроблена для представників громадських організацій. У статті вона використовується як теоретична основа для ширшого аналізу резильєнтності дорослих українців; компонент професійної життєстійкості найбільшою мірою стосується професійно та волонтерськи активних груп.

Рис. 1. Теоретична модель психологічних чинників резильєнтності

Модель не передбачає лінійної залежності, за якої одна риса автоматично веде до високої або низької резильєнтності. Індивідуально-типологічні особливості впливають на звичний спосіб реагування на стрес; особистісні ресурси визначають, як людина регулює переживання, осмислює ситуацію і будує поведінку; соціальне середовище може підтримувати ці процеси або створювати додаткове навантаження. Наприклад, висока емоційна реактивність може компенсуватися розвиненими навичками

саморегуляції, чітким розумінням доступних сфер контролю й наявністю надійної підтримки. За відсутності таких умов навіть значний особистісний ресурс поступово виснажується.

Організаційні та більш широкі соціально-контекстуальні умови в цій моделі не розглядаються як окремі властивості людини. Вони формують простір, в якому індивідуальні й особистісні ресурси або підтримуються, або втрачають свою ефективність.

Для працівників і волонтерів це може бути стиль управління, ясність ролей, можливість відпочинку, supervізія та психологічна безпека; для внутрішньо переміщених осіб - стабільність житла, доступ до послуг і включеність у нову громаду; для мешканців прифронтових територій - безпекові умови, можливість евакуації, зв'язок із близькими та доступ до базової допомоги. Така логіка відповідає соціально-екологічному підходу і результатам досліджень українських біженців та ВПО (Ріцці та ін., 2023; Унгар, 2011).

Таблиця 2. Систематизація психологічних чинників резильєнтності українців в умовах війни

Група чинників	Зміст	Ресурсний прояв	Ризиковий полюс
Індивідуально-типологічні	Екстраверсія/інтроверсія, нейротизм, загальна емоційна реактивність.	Відповідний темпераменту спосіб мобілізації, пошуку підтримки або автономної регуляції.	Висока некерована реактивність, ригідність, хронічне перенапруження.
Особистісні: емоційні	Емоційна стабільність, регуляція емоцій, гнучкість, реалістичний оптимізм, надія.	Здатність витримувати сильні переживання без тривалої втрати функціональності.	Емоційна дисрегуляція, безпорадність, стійке катастрофічне очікування.
Особистісні: ціннісно-мотиваційні	Цінності, смисли, самоефективність, локус контролю, саморегуляція, просоціальна мотивація.	Відчуття сенсу, сфери впливу, суб'єктності та послідовності дій.	Втрата смислу, зовнішній локус без можливості локального контролю, зниження самоефективності.

Група чинників	Зміст	Ресурсний прояв	Ризиковий полюс
Особистісні: поведінкові	Адаптивний копінг, планування, активні дії, прийняття, життєстійкість, відновлення.	Гнучкий вибір стратегій, повернення до ролей, регуляція навантаження.	Уникнення, поведінкове відсторонення, ригідний копінг, виснаження.
Соціально-психологічні	Підтримка, довіра, якість взаємодії, включеність, кооперація, психологічна безпека.	Доступ до допомоги, почуття належності, взаємна ефективність, колективна дія.	Ізоляція, недовіра, конфліктність, дефіцит підтримки, соціальна фрагментація.

**Складено на підставі авторської теоретичної моделі та узагальнення теоретичних і емпіричних даних (Гросс, 2015; Коваленко, 2024; Мастен, 2001; Ошіо та ін., 2018; Унгар, 2011).*

З цього випливає важливе практичне застереження: низьку резильєнтність не можна пояснювати лише браком особистої «сили». В умовах війни адаптаційні можливості закономірно зменшуються через реальний дефіцит безпеки, житла, відпочинку, підтримки або доступу до допомоги. Психологічна робота може бути спрямована на ті ланки, які піддаються зміні: навички емоційної регуляції, гнучкий копінг, самоефективність, розпізнавання сфер контролю, підтримання значущих стосунків і відновлення соціальної включеності (Гобфолл та ін., 2007; Коваленко Ю., 2024; Ріцці та ін., 2023). Проте індивідуальні інтервенції не можуть повністю компенсувати несприятливе середовище.

Дискусія

Запропонована модель поєднує три площини аналізу: відносно стійкі індивідуальні характеристики, внутрішні механізми регуляції та соціальний контекст. Перший блок має підґрунтя в дослідженнях зв'язку резильєнтності з особистісними рисами (Ошіо та ін., 2018). Другий узгоджується з роботами про емоційну регуляцію, самоефективність, надію та способи подолання (Гросс, 2015; Кімхі та ін., 2023; Коваленко, 2024). Третій спирається на соціально-екологічний підхід і результати, що показують роль довіри, соціальної підтримки та громадської резильєнтності (Гудвін та ін., 2023; Ріцці та ін., 2023; Унгар, 2011). Для українців така інтеграція є особливо релевантною, оскільки воєнний досвід рідко обмежується одним видом навантаження: особисті втрати можуть поєднуватися з професійними обов'язками, турботою про родину, волонтерством або вимушеною адаптацією до нового місця

проживання.

Такий підхід також допомагає уникнути спрощення, за якого високий дистрес автоматично тлумачиться як низька резильєнтність. Дані щодо українців показують, що сильне відчуття загрози й психологічна напруга можуть співіснувати з надією та високими оцінками суспільної стійкості (Кімхі та ін., 2023). Тому показник резильєнтності не повинен замінювати оцінювання психічного здоров'я. Людина може залишатися функціональною, виконувати свої ролі й одночасно потребувати психологічної або психіатричної допомоги. Резильєнтність у цьому випадку доцільніше розуміти як ресурс адаптації, а не як доказ відсутності наслідків травматичного досвіду.

Певним обмеженням запропонованої схеми є походження самої моделі. Первинно вона розроблялася для представників громадських організацій, тому в ній закономірно посилений професійний контекст, зокрема компонент професійної життєстійкості та міжособистісної взаємодії в команді. Перенесення цієї структури на українців загалом є теоретичним узагальненням, а не результатом емпіричної перевірки на репрезентативній вибірці населення. Для професійно активних дорослих і волонтерів початкова структура може бути збережена; для інших груп поведінковий компонент доцільно тлумачити ширше - як повсякденну саморегуляцію, життєстійкість і відновлення соціального функціонування.

Подальша перевірка моделі має враховувати неоднорідність воєнного досвіду. Доцільно окремо досліджувати цивільних мешканців прифронтових і тилкових регіонів, внутрішньо переміщених осіб, українців за кордоном, волонтерів, працівників допомагаючих професій, членів сімей військовослужбовців і різні вікові групи. Особливу цінність матимуть лонгітюдні дослідження, оскільки структура ресурсів може змінюватися разом із тривалістю війни, накопиченням втрат, зміною соціальної підтримки та появою нових життєвих умов.

Висновки

Проведений теоретичний аналіз дає підстави розглядати резильєнтність українців в умовах війни як динамічний багатовимірний процес підтримання та відновлення психологічного і соціального функціонування за тривалого впливу значущих стресорів. Вона не тотожна невразливості й не передбачає відсутності страху, виснаження чи інших негативних переживань. У сучасних підходах резильєнтність формується у взаємодії внутрішніх ресурсів особистості з міжособистісним та ширшим соціальним середовищем (Мастен, 2001; Саутвік та ін., 2014; Унгар, 2011).

У межах запропонованої моделі виокремлено три групи чинників. Індивідуально-типологічні характеристики пов'язані з базовою емоційною реактивністю та стилем

соціальної активності. Особистісний блок включає емоційну регуляцію, смислові й мотиваційні ресурси, самоефективність, локус контролю, способи подолання та поведінкову саморегуляцію. Соціально-психологічний блок охоплює підтримку, довіру, якість взаємодії, кооперацію та включеність у спільноту. В умовах війни ці рівні не діють ізольовано: доступність зовнішніх ресурсів може посилювати або обмежувати можливості індивідуальної адаптації.

Результати досліджень українців загалом узгоджуються з цією логікою. Вищі показники резильєнтності пов'язані з надією та суб'єктивним благополуччям (Кімхі та ін., 2023), міжособистісною довірою (Гудвін та ін., 2023), емоційною регуляцією, гнучкістю й самоефективністю, а також зі способами активного подолання (Коваленко, 2024; Сюй та ін., 2023). Зв'язки життєстійкості з інтернальністю, емоційним комфортом і показниками ментального здоров'я додатково підкреслюють роль особистісних регуляторів (Предко та ін., 2023). Водночас ці результати не підтверджують існування єдиного набору причинних чинників, однаково дієвого для всіх груп населення.

Запропонована модель може слугувати робочою теоретичною рамкою для подальших досліджень і розроблення програм підтримки. Її практичне використання передбачає увагу не лише до симптомів стресу, а й до ресурсів людини: здатності регулювати емоції та поведінку, зберігати відчуття впливу і самоефективності, підтримувати значущі смисли, користуватися соціальною підтримкою та залишатися включеною у взаємодію з іншими. Водночас ширше застосування моделі до різних груп українського населення потребує окремої емпіричної перевірки.

Фінансування. Автори декларують, що дане дослідження не отримувало спеціального фінансування від жодної державної, комерційної або некомерційної організації. Автори висловлюють щире подяку всім учасникам, які погодились взяти участь у дослідженні.

Внесок авторів. Наталія ДЕМБИЦЬКА — методологія, концептуалізація, компаративний аналіз, написання, редагування.

Марина КУДЕЛЯ — концептуалізація, формальний аналіз, написання — оригінальна чернетка.

Конфлікт інтересів: Автори заявляють про відсутність будь-яких конфліктів інтересів. Автор статті професор Олена Власова є головним редактором журналу "Socialization and human development"

Застереження: Кожен автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не залежать від впливу жодних організацій.

Список використаних джерел

- Кокур О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 25 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734632/>
- Креденцер О. В., Сергієнко Д. С. Резильєнтність як чинник суб'єктивного благополуччя психологів в умовах війни. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2024. Т. 32, № 2. С. 85–95. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2024.2.32.7>
- Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. Актуальні проблеми психології. Консультативна психологія і психотерапія. 2018. Т. 3, вип. 14. С. 26–64. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716873/>
- Чернобровкін В. М., Морозова О. Б. Аналіз сучасних підходів до розвитку і посилення резилієнс особистості. Технології розвитку інтелекту. 2021. Т. 5, № 1(29). DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2021.5.1.11>
- Школіна Н. В., Шаповал І. І., Орлова І. В., Кедик І. О., Станіславчук М. А. Адаптація та валідизація україномовної версії шкали стресостійкості Коннора–Девідсона-10 (CD-RISC-10): апробація у хворих на анкілозивний спондиліт. Український ревматологічний журнал. 2020. № 2. С. 66–72. DOI: <https://doi.org/10.32471/rheumatology.2707-6970.80.15236>
- Bonanno G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*. 2004. Vol. 59, No. 1. P. 20–28. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20>
- Connor K. M., Davidson J. R. T. Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*. 2003. Vol. 18, No. 2. P. 76–82. DOI: <https://doi.org/10.1002/da.10113>
- Goodwin R., Hamama-Raz Y., Leshem E., Ben-Ezra M. National resilience in Ukraine following the 2022 Russian invasion. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 2023. Vol. 85. Article 103487. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103487>
- Gross J. J. Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychological Inquiry*. 2015. Vol. 26, No. 1. P. 1–26. DOI: <https://doi.org/10.1080/1047840X.2014.940781>
- Hobfoll S. E., Watson P., Bell C. C., Bryant R. A., Brymer M. J., Friedman M. J. et al. Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry*. 2007. Vol. 70, No. 4. P. 283–315. DOI: <https://doi.org/10.1521/psyc.2007.70.4.283>
- Kimhi S., Eshel Y., Marciano H., Adini B. Impact of the war in Ukraine on resilience, protective, and vulnerability factors. *Frontiers in Public Health*. 2023. Vol. 11. Article 1053940. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1053940>
- Kovalenko J. Surviving the atrocity: A study of resilience and coping behaviour among Ukrainians during the Russo-Ukrainian war. *Journal of Health Psychology*. 2024. Vol. 29, No. 14. P. 1688–1703. DOI: <https://doi.org/10.1177/13591053241274464>

- Kurapov A., Kalaitzaki A., Keller V., Danyliuk I., Kowatsch T. The mental health impact of the ongoing Russian-Ukrainian war 6 months after the Russian invasion of Ukraine. *Frontiers in Psychiatry*. 2023. Vol. 14. Article 1134780. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1134780>
- Luthar S. S., Cicchetti D., Becker B. The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*. 2000. Vol. 71, No. 3. P. 543–562. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>
- Masten A. S. Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*. 2001. Vol. 56, No. 3. P. 227–238. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
- Oshio A., Taku K., Hirano M., Saeed G. Resilience and Big Five personality traits: A meta-analysis. *Personality and Individual Differences*. 2018. Vol. 127. P. 54–60. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.01.048>
- Predko V., Schabus M., Danyliuk I. Psychological characteristics of the relationship between mental health and hardiness of Ukrainians during the war. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. Article 1282326. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1282326>
- Rizzi D., Ciuffo G., Landoni M., Mangiagalli M., Ionio C. Psychological and environmental factors influencing resilience among Ukrainian refugees and internally displaced persons: A systematic review of coping strategies and risk and protective factors. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. Article 1266125. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1266125>
- Southwick S. M., Bonanno G. A., Masten A. S., Panter-Brick C., Yehuda R. Resilience definitions, theory, and challenges: Interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*. 2014. Vol. Article 25338. DOI: <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>
- Ungar M. The social ecology of resilience: Addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *American Journal of Orthopsychiatry*. 2011. Vol. 81, No. 1. P. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01067.x>
- Windle G. What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology*. 2011. Vol. 21, No. 2. P. 152–169. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0959259810000420>
- Xu W., Pavlova I., Chen X., Petrytsa P., Graf-Vlachy L., Zhang S. X. Mental health symptoms and coping strategies among Ukrainians during the Russia-Ukraine war in March 2022. *International Journal of Social Psychiatry*. 2023. Vol. 69, No. 4. P. 957–966. DOI: <https://doi.org/10.1177/00207640221143919>

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Марина КУДЕЛЯ,
Магістр психології

Менеджер Представництва
Міжнародної організації з міграції в Україні
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1151-5412>
E-mail: maryna.kudelia@gmail.com

Наталія ДЕМБИЦЬКА
Доктор психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри психології розвитку
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6978-7655>
E-mail: natalyde@ukr.net

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Марина КУДЕЛЯ, Наталія ДЕМБИЦЬКА. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ. 2026 Журнал « Socialization and Human Development / Соціалізація та розвиток людини» Т.- 8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0006

Подано 5 серпня 2026 р. / Переглянуто 10 вересня 2026 р. / Затверджено 15 вересня 2026 р. Опубліковано: 20 вересня 2026 р. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0006

Відповідальний редактор – Світлана ВАСЬКІВСЬКА

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2026. Марина КУДЕЛЯ, Наталія ДЕМБИЦЬКА Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.

МЕТААНТРОПОЛОГІЯ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА МЕТОДОЛОГІЯ ФІЛОСОФСЬКОГО ПСИХОАНАЛІЗУ Й ФІЛОСОФСЬКОЇ АРТ-ТЕРАПІЇ.

Назін ХАМІТОВ, Світлана КРИЛОВА, Вселена КРИЛОВА

DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0006

Анотація

Актуальність. Практична міждисциплінарна взаємодія філософії та психології можлива лише за умови наявності міждисциплінарних методологій, які є ефективними як для філософії, так і для психології. Метою даної статті є обґрунтування продуктивності використання в якості такого методологічного інструменту авторської метаантропології як методології, що заснована на структуризації буденного, граничного й метаграничного вимірів буття людини.

Методологія. У статті використано оригінальну авторську розробку методології практичної філософії метаантропологічного зразка, яка у своєму використанні передбачає рух до розв'язання психологічних проблем людини. Для узагальнення теоретичних та практичних напрацювань застосовано інструменти системного та компаративного аналізу.

Результати. Метаантропологія є ефективною теоретико-методологічною міждисциплінарною основою для філософського психоаналізу, який сконцентований на змінах світогляду, що спричиняють зміни буття особистості, й андрогін-аналізу, який акцентується на осмисленні біологічного, психологічного й екзистенціального вимірів статі. І для філософського психоаналізу, і для андрогін-аналізу важливою є теорія філософського мистецтва і практика філософської арт-терапії (кінотерапія, афоризмотерапія та ін).

Висновки. Значущість методології метаантропології як міждисциплінарної філософсько-психологічної для психології полягає в тому, що, по-перше, з її допомогою торується оригінальний вектор практичної філософії та екзистенціального розвитку людини, по-друге, з'являється інструмент осмислення конотацій між розвитком її світогляду та етапами буттєвого розвитку людини.

Ключові слова: міждисциплінарна методологія, метаантропологія, філософське консультування, філософський психоаналіз, андрогін-аналіз, філософська арт-терапія, філософське мистецтво.

Актуальність

В умовах екзистенціальної війни в Україні і глибинних світоглядних трансформацій на особистісному і суспільному рівні надзвичайно важливо розв'язувати психологічні проблеми, долати екзистенціальні й світоглядні кризи. Сьогодні в Україні

відбувається зіткнення нового гуманізму і неототалітаризму (Khamitov N., 2023), що потребує особливої психологічної, екзистенціальної і світоглядної стійкості особистості та спільноти. В умовах демократії це можливо лише при розвитку гуманістичної суб'єктності людини. Вказані завдання можуть бути розв'язані лише у єдності філософії і психології.

Нова якість філософії та психології може бути забезпечена міждисциплінарною взаємодією – спільними міждисциплінарними дослідженнями, на основі яких будуть вироблені нові ефективні практики. Проте успішна міждисциплінарна взаємодія філософії та психології можлива лише за умови наявності міждисциплінарних методологій, які є однаково ефективними і для філософії, і для психології, більше того, задають принципово нові евристичні горизонти для кожної з них. Такою міждисциплінарною методологією, на наш погляд, є філософська антропологія як метаантропологія (від мета – над і антропологія – наука про людину) – методологія, що заснована на структурації буденного, граничного й метакричного буття людини (Хамітов, 2025b).

Теоретичний бекграунд

Міждисциплінарна методологія – це інструмент, який дозволяє робити відкриття на стику наук. В умовах екзистенціальної війни в Україні, яка формує ситуацію глибинної невизначності (Nowotny, 2015) й означає глибинні екзистенціальні та психологічні кризи, а також світоглядне протистояння й світоглядні трансформації (Пирожков, Хамітов, 2025), особливе значення мають міждисциплінарні методології на стику філософії та психології. Такі методології сьогодні здатні актуалізувати зміни парадигм і навіть наукові революції (Kuhn, 1996) в гуманітарній сфері, що принципово необхідно для сучасного українського суспільства.

Досвід такої міждисциплінарної методологічної креативності у вітчизняній філософії та психології вже є – це і психологічний підхід до свідомості Г. Челпанова, і персоналізм М. Бердяєва, і психологія вчинку й творчості В. Роменця (Роменець, 1971), і філософська антропологія В. Шинкарука, в якій концептуалізуються екзистенціали віри, надії, любові (Шинкарук, 1994:145-150), гуманістична методологія єдності людини і світу Л. Губерського (Губерський, 2024), людиноцентризм В. Кременя (Кремень, 2009), концептуалізація критичного мислення А. Конверського (Конверський, 2022), міждисциплінарний підхід до цілісності і розвитку особистості О. Власової (Власова, 2016: 54-59).

Дані міждисциплінарні підходи на стику філософії й психології продовжуються в метаантропології як методології трансцендування і теорії про межі буття людини, його екзистенціальні виміри, умови комунікації в цих вимірах і архетипові основи культури. Метаантропологія як концепт з'являється вже у пізнього М. Шелера в

контексті усвідомлення можливостей трансцендування людини у духовний простір, в якому людське з'єднується з божественним, а людина перетворюється в партнера (Mitbildner) Творця (Scheler, 1929). Незалежно від М. Шелера поняття «метаантропологія» було використано американським філософом і культурологом Д. Бідні (Bidney, 1968), що трактує метаантропологію як теорію, що вивчає проблеми природи людини, культурної реальності, а також міфу і міфології.

У сучасній українській філософії метаантропологія є однією з тенденцій розвитку філософської антропології, насамперед екзистенціальної антропології Київської світоглядно-антропологічної школи. Вона набуває інтегрально-методологічного звучання як проєкт, що протистоїть метафізиці і трактується насамперед як теорія буденного, граничного і метаграничного буття людини, а також фундаментальних тенденцій еволюції людини і людства та пов'язаних з ними колізій.

Вважаємо, що у випадку міждисциплінарної методології, що об'єднує філософію і психологію у новій якості можна говорити про динаміку як від філософії до психології, так і від психології до філософії. Будемо вважати, що і перша, і друга динаміка є однаково продуктивною і для філософського, і для психологічного знання.

Коли ми говоримо про метаантропологію, то це яскравий приклад першої динаміки – рух від філософії до психології. Метаантропологія є передусім філософська методологія, а вже потім – міждисциплінарна методологія, яка може бути продуктивною і для психології, точніше, для взаємодії філософії і психології.

Оригінальна філософська методологія народжується тоді, коли автор осмислює стиль свого мислення і його викладу у стихії мови, що «завжди є не лише свідомою, а й позасвідомою логікою тексту і життя, і визначає при цьому ключові слова, які його супроводжують» (Хамітов, 2026:16).

Якщо ми погодимося з тим, що «філософська концепція – це логіка постановки і вирішення проблеми на світоглядному рівні в будь-яких формах культури» (Хамітов 2026:16), а «філософська теорія – це концепція, в якій чітко визначені її ключові концепти – поняття, категорії, екзистенціали, що дає можливість аргументовано розгорнути постановку і вирішення проблеми у взаємодії з іншими філософськими теоріями» (Хамітов, 2026:16), то філософська методологія постає як внутрішня логіка, яка зумовлює аргументованість, цілісність структур й евристичні досягнення концепцій і теорій.

Важливо усвідомити, що оригінальна філософська методологія формується в глибині філософської концепції під впливом попередніх методологій, «структурно виявляється в теорії, а надалі стає інструментом побудови різноманітних концепцій і теорій, з часом спричиняючи і зміни загальнонаукових парадигм» (Хамітов 2026: 17). Дійсно, парадигма, як інтегральний спосіб мислення, що дає можливість науковій спільноті по-новому ставити і вирішувати проблеми (Kuhn, 1996), укорінена у новій філософській методології, яка «завжди має міждисциплінарний характер» (Хамітов, 2026 : 17).

Отже, міждисциплінарність філософської методології дає їй можливість актуалізувати появу нових парадигм мислення, які можуть охопити різні науки і зумовити відкриття в них. Коли така методологія починає дієво виходити за межі філософії у взаємодію з іншими науками, можливість переходить у дійсність і цей процес тією чи іншою мірою започатковує наукову революцію (Kuhn, 1996). На цьому шляху академічна доброчесність долає формальні прояви, стає дійсною (Шашкова, Крилова, 2023: 86-91).

Метою даної статті є обґрунтування продуктивності використання у авторської метаантропології як міждисциплінарної (філософсько-психологічної) методології, що заснована на структурації буденного, граничного й метаграничного вимірів буття людини.

Методологія

Метаантропологія – це теоретична методологія, суть якої в концептуалізації тріадичної структури буття особистості й суспільства на буденний, граничний й метаграничний виміри (Хамітов, 2025b), яким відповідають буденний, особистісний і філософський типи світогляду (Хамітов, 2025b). Буденний, граничний і метаграничний виміри зумовлені відповідними волевими інтенціями: «буденне буття людини породжується волею до самозбереження й продовження роду, граничне буття – волею до влади і волею до пізнання й творчості, метаграничне буття – волею до співтворчості» (Хамітов, 2025b).

Метаантропологію можна розділити на персоналістичну й комунікативну. Персоналістична метаантропологія досліджує людське буття в екзистенціально-особистісних вимірах, комунікативна метаантропологія вивчає умови і логіку комунікації між різними людськими спільнотами, розгортаючись у соціальну метаантропологію (Крилова, 2025: 362–363) й культурну метаантропологію (Крилова, 2025a: 228–229).

Поняття «вимір» в методологічних координатах метаантропології може бути доповнене поняттями «ситуація», «стан», «світ». Так ми можемо говорити про буденну ситуацію, граничну ситуацію, метаграничну ситуацію; буденний стан, граничний стан, метаграничний стан; буденний вимір, граничний вимір, метаграничний вимір; буденний світ буденний світ, граничний світ, метаграничний світ. Поняття «вимір» в контексті метаантропології, яке ми можемо також означити як «метаантропологічний вимір» («метаантропологічні виміри») корелює з поняттями «вимір буття людини» (буденний, граничний, метаграничний виміри буття людини) чи просто «буття людини» (буденне, граничне, метаграничне буття людини).

Можемо констатувати, що в концептуальному просторі метаантропології динаміка розвитку починається з ситуації, формується у стані, розвивається у вимірі і досягається актуального максимуму у світі. Критерієм вказаної динаміки є буттєва

повнота й цілісність.

В контексті взаємодії філософії та психології можна виділити і концепт «якість», який в контексті буденного, граничного і метаграничного разом з концептом «стан» був запропонований А. Пашинською (Пашинська А., 2016) . Якщо ми приймаємо це, граничний стан передує граничній якості, наступною категоріальною концептуальною структурою стає граничний вимір.

Значущість методології метаантропології як міждисциплінарної для психології полягає в тому, що, по-перше, ми маємо вектор екзистенціального розвитку людини, а, по-друге, отримуємо осмислення кореляції між етапами буттєвого розвитку людини і розвитком її світогляду. Це дозволяє нам поставити питання про сенс і динаміку як філософського консультування (Lahav 1995:3–24; Lahav 1996: 259–278), так і філософського психоаналізу (Н. Хамітов, 2025: 429-431), однією зі стратегій якого є андрогін-аналіз (Хамітов, Крилова, 2025:48-51).

Результати

На основі методології метаантропології виникає філософський психоаналіз – новітній проєкт психоаналізу, суть якого «полягає у актуалізації переходу від буденного світогляду до особистісного й від особистісного до філософського, що актуалізує конструктивні буттєві зміни в людині.

Філософський психоаналіз є принципово діалогічним, він заснований на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, яка у вищих своїх формах стає філософським діалогом – діалогом на світоглядному рівні. В цьому є близькість до філософської практики, запропонованої німецьким філософом Г.Б. Ахенбахом (Gerd B. Achenbach) (Achenbach, 2023), який вважає, що конкретна людська ситуація не може бути пояснена за допомогою загальних схем; будь-яка людина є неповторною особистістю, тому практика філософського консультування повинна бути заснована не з наперед заданої теорії, а з відкритості людини. Проте вітчизняний філософський психоаналіз, який приймає таку позицію, все ж виходить з необхідності враховувати екзистенціальну і ціннісну відмінність людей з буденним, особистісним і філософським світоглядом, що сприяє ефективності актуалізації особистості, окреслює її спрямованість та критерії результативності.

Ще однією ключовою особливістю філософського психоаналізу на основі метаантропології є системне використання філософської арт-терапії. Філософська арт-терапія є ключовою практикою філософського психоаналізу, яка укорінена в метаантропологічній теорії філософії як мистецтва – філософського мистецтва. Згідно з цією теорією, якщо мистецтво – це домінанта чуттєвого над раціональним, то філософське мистецтво прагне до гармонії чуттєвого і раціонального. «Саме це дозволяє філософському мистецтву виходити «до духовного освоєння трагічних протиріч людського буття в умовах, коли інше мистецтво або біжить від цих протиріч,

або зображує їх нерозв'язними» (Хамітов, 2023а: 249). Філософське мистецтво глибинно відрізняється від просто мистецтва. В мистецтві маємо катарсичне просвітлення душі, а в філософському мистецтві катарсис єднається з інсайтами розуму. Катарсис очищує екзистенціальні переживання, інсайт дає розумове просвітлення.

Мистецтво набуває статус філософського, коли в художній формі розв'язує трагічні екзистенціальні протиріччя людського буття, наприклад, протиріччя добра і зла, смерті й безсмертя, краси і потворності, часу і Вічності, людини і Бога, душі і тіла, свободи та любові (Хамітов 2023b: 212-218).

В ХХ-ХХІ ст. філософське мистецтво все більше виходить у сферу екранної культури, передусім мова йде про кіно. В цьому плані цікавою є концепція поділу кіномистецтва на «попкорнове кіно», «кіно самовираження», «філософське кіно», яка була розроблена в світоглядних і методологічних координатах метаантропології (Світла, 2019). Попкорнове чи розважальне кіно пропонує «буденні сюжети, в яких життєві конфлікти завершуються хеппі-ендом, що не викликає екзистенціальних переживань, а просто розважає» (Світла, 2019: 27). Розвиваючи цей підхід, можна стверджувати, що таке кіно спрямоване на розвагу, воно не спонукає до роздумів і саморефлексії.

Кіносамовираження (Світла, 2019: 27) відображає граничне буття людини, воно не здатне перетворити біль у красу. Протиріччя в художньому творі зазвичай не розв'язуються, більше того, загострюються. Таке кіно більше спрямоване на реалізацію таланта митця, який не завжди має гуманістичну спрямованість.

Філософське кіно, яке представляє метабричне буття і філософський світогляд автора, не просто здатне глибинно розв'язувати локальні суперечності буття людини, воно осмислює і розв'язує вічні трагічні суперечності людського буття, в результаті чого актуалізує і катарсис, і інсайт (Світла, 2019: 27).

Для філософського психоаналізу в його практиках важливо порівняти поняття «філософське мистецтво» і «філософська арт-терапія». Філософське мистецтво здатне долати екзистенціальні травми і стани людини – жаху, відчаю, відчуження, самотності, а також світоглядні кризи задля розвитку особистості та її цілісності. При цьому філософська арт-терапія застосовує твори філософського мистецтва як усвідомлену і дозовану методику для досягнення вказаної мети із врахуванням стану і рівня розвитку конкретної особистості чи групи (Хамітов, Крилова, 2023с: 239).

Практику філософської арт-терапії кіномистецтвом в контексті філософського психоаналізу пропонує Міжнародна асоціація філософського мистецтва, яка проводить щомісячний семінар «Філософія кіно і андрогін-аналіз», де відбувається аналіз й осмислення творів філософського кіно. На семінарі усвідомлюються шедеври філософського кіно з позицій метаантропологічної методології, яка конкретизується у філософсько-психоаналітичній (Хамітов, 2025: 429-431) й андрогін-

аналітичний (Хамітов, Крилова, 2025: 48-51), що дає можливість усвідомити глибинні сенси кінофільмів, досягнути екзистенціальні й світоглядні особливості образів кіногероїв. Представники школи метаантропології й філософського психоаналізу проводять семінар «Філософія кіно і андрогін-аналіз» більше 10 років, аналізуючи кінофільми в контексті конкретних екзистенціальних, світоглядних, етичних і психологічних проблем. Усвідомлюються не лише сюжети і вчинки героїв фільмів, а й їх світогляд та цінності. Учасники пропонують свої фінали фільмів, власні сценарії розв'язання суперечностей.

Метаантропологічну концепцію попкорнового кіно, кіно самовираження і філософського кіно, яка стає основою філософської арт-терапії засобами кіномистецтва (філософської кінотерапії), можна застосувати до всіх інших видів мистецтва, досягаючи в ньому філософський рівень, і, відповідно, осмислюючи плюральність філософської арт-терапії. Таким чином, загальна метаантропологічна теорія філософського мистецтва визнає багаторівневість мистецьких практик і творів й можливий рух до тих з них, які є філософськими – тими, що об'єднують катарсис та інсайт.

Симптоматичним станом сучасної людини є екзистенціальна самотність, що в своїх глибинних основах є результатом не просто відсутності любові, а втрати віри в любов. Як показує практика філософського психоаналізу, працюючи з людиною, яка втратила віру в любов, ефективно використовувати й філософську арт-терапію літературою (філософську бібліотерапію) – читання й обговорення філософських літературних творів, які розв'язують трагічні суперечності і кризи людини.

Прояснивши можливості філософської арт-терапії в кіномистецтві, а також в художній літературі, хотілося б звернутися до такої практики філософської арт-терапії, як афоризмотерапія (Крилова, 2023: 24). «Афоризмотерапія – метод подолання екзистенціальних криз, звільнення від психологічних травм і комплексів за допомогою спеціально підібраних авторських афоризмів, одна з основних терапевтичних стратегій філософського психоаналізу й андрогін-аналізу. Поняття «афоризмотерапія» було вперше запропоновано Н. Хамітовим у книзі «Таємниця чоловічого і жіночого: зцілювальні афоризми», там же сформульовані принципи методу зцілення афоризмами й представлені афоризми, які мали терапевтичний вплив у практиці андрогін-аналізу» (Крилова, 2023: 24).

Афоризмотерапія пропонує розрізнення раних і зцілювальних афоризмів. Раничі не розв'язують, а загострюють суперечності, а зцілювальні дають полегшення і відчуття катарсису й інсайту. Очевидно, що в процесі афоризмотерапії використовуються саме зцілювальні афоризми, саме тому афоризмотерапія може бути названа й методом зцілювальних афоризмів.

Важливо усвідомлювати, що філософська арт-терапія може бути когнітивною й креативною (Хамітов, Крилова, 2023с). Це означає, що філософська арт-терапія може бути інтерпретацією вже існуючих творів, а може виступати їх продукуванням. Це

яскраво проявляється в афоризмотерапії, в якій виділяються когнітивна і креативна афоризмотерапія.

Багато українських та зарубіжних авторів (Г. Сковорода, М. Гоголь, Т. Шевченко, Ф. Ніцше та ін.) створювали афоризми, які мали глибинний зцілювальний ефект, але свідомо їх не використовували. На відміну від письменників і поетів, філософські психоаналітики і андрогін-аналітики свідомо використовують потенціал афористики, який накопичився протягом століть. Так, плідним є аналіз, усвідомлення сенсів, які автори вкладали в афоризми, що позитивно впливають на пацієнта під час роботи.

Креативний варіант афоризмотерапії передбачає створення людиною своїх авторських афоризмів. Працюючи з клієнтом, можна спочатку задіяти можливості когнітивної афоризмотерапії, інтерпретуючи зцілювальні афоризми відомих особистостей, а потім вийти на рівень креативної афоризмотерапії – запропонувати створити свої авторські афоризми, які розкриють творчий потенціал людини.

Дискусія

Як відомо, філософський психоаналіз має значну світову історію. Значною мірою він укорінений в екзистенціальному психоаналізі Ж.-П. Сартра та гуманістичному психоаналізі Е. Фромма; при цьому його корені сягають й класичного психоаналізу З. Фрейда, що проявляється в системному аналізі позасвідомого – сновидінь, глибинних психічних травм і пов'язаних з ними комплексів тощо» (Хамітов, 2025: 429-430). Андрогін-аналіз – (від грець. andros – чоловік, gin – жінка) – теорія і практика дослідження й глибинної корекції буття особистості та відносин між особистостями, через осягнення стратегій взаємодії біологічного, психологічного, соціального й екзистенціального вимірів статі й осмислення «екзистенціальної чоловічості як духовності і екзистенціальної жіночості як душевності» (Хамітов, Крилова, 2025 :48).

Відмінність філософського психоаналізу від філософського консультування, в якому теж мова йде про трансформації світогляду, не тільки у використанні андрогін-аналізу, а й у структуруванні світоглядних типів, які відповідають екзистенціальним вимірам буття людини – буденному, граничному й метаграничному. Показовим є порівняння з одним із найвідоміших теоретиків філософського консультування – Р. Лахавом (Ran Lahav) – ізраїльсько-американським філософом, який почав активно розвивати цей напрям у 1990-х роках.

Для Р. Лахава центральним поняттям є світогляд, а в процесі філософської практики ключовою стає процес інтерпретації світогляду (worldview interpretation). Концепція інтерпретації світогляду викладена в роботі «Концептуальна структура філософського консультування: інтерпретація світогляду» (Lahav, 1995: 3–24). Філософ-консультант допомагає клієнту виявити власні світоглядні основи та потенціал їх розвитку, побачити суперечності у власному способі мислення,

розглянути альтернативні способи розуміння буття і взаємодії з Іншим. Р. Лахав задає питання: «Що є філософським у філософському консультуванні?» і відповідає, що це передусім аналіз і трансформація світоглядних принципів, результатом чого є розвиток мудрості (Lahav, 1996: 259–278). Р. Лахав виділяє три рівні світоглядних й буттєвих трансформацій: 1) інтерпретація світогляду; 2) розширення світоглядного горизонту; 3) самотрансформація – зміна самого способу буття людини.

Важливо усвідомити, що у вітчизняному філософському психоаналізі також маємо подібні інтенції, але вектор світоглядних змін окреслений чіткіше, крім того, осмислюється специфіка екзистенціальних і психологічних особливостей чоловіка та жінки, а також відбувається аналіз взаємодії свідомості й позасвідомого. Якщо Р. Лахав говорить про вихід за межі обмеженого світоглядного горизонту та самотрансформацію, то у філософському психоаналізі, заснованому на метаантропології, мова йде про антропо-трансценденцію, вихід чоловіка та жінки за межі буденного та граничного вимірів буття, де вони зустрічаються з різними іпостасями самотності, до метаграничного буття, в якому самотність долається завдяки набуттю філософського світогляду.

Невід’ємною частиною філософського психоаналізу виступає філософське мистецтво, яке в українській класичній філософській думці слідом за Г. Сковородою виявляється у творах П. Юркевича, Т. Шевченка, М. Гоголя (Хамітов 2023h: 84-99). Таке мистецтво презентує гуманістичну світоглядну толерантність, персоналізм, кордоцентризм української ментальності і культури, що в сучасній українській філософії інтегрується в понятті «людиноцентризм» (Кремень, 2009).

У філософському мистецтві людина не просто знаходить емоційну підтримку, воно змінює світогляд, передусім впливаючи на цінності. Очевидно, що філософське мистецтво в першу чергу проявляється в філософській літературі – есеїстиці, романістиці, новелістиці, поезії. Згадаймо всесвітньо відому творчість І.-В. Гете, В. Гюго, Ф. Ніцше, Новалиса, Г. Мелвілла, Ж. Санд, їх підходи до виявлення філософії в культурі через метафори, сюжети й образи героїв у ХХ столітті продовжують А. Бергсон, Г. Гессе, А. Камю, Ф. Кафка, Д. Лондон, Ж.-П. Сартр, а також відомі українські автори Л. Українка, І. Франко, В. Вінніченко, О. Бердник та ін. У ХХІ сторіччі наступниками цієї мистецько-філософської української традиції вважають себе автори статті, розбудовуючи її на метаантропологічних засадах.

Ще однією теоретичною і практичною конкретизацією метаантропологічної методології, яка може бути плідною і для філософії, і для психології, є метаантропологія харизми (Світла, 2025). Проблема харизми в умовах ситуації невизначеності і викликів кризового світу стає надзвичайно актуальною.

Підхід метаантропології харизми, який виокремлюється на основі загального підходу метаантропології (Хамітов, 2025b) та підходу соціальної метаантропології (Крилова, 2025), дозволяє осмислити метаморфози харизми в буденному, граничному й метаграничному бутті людини та суспільства, а також усвідомити

феномени авторитарного й гуманістичного харизматичного лідера.

На відміну від методологічних стратегій низки сучасних західних дослідників харизми, наприклад, О. Фокса Кабейна і Ч. Хуперта (Cabane, 2012; Houpert, 2014), які акцентують увагу на аналізі поведінкових та психоемоційних проявів харизми, даний підхід дозволяє осмислити цей феномен не лише як вияв поведінки, а й «результат світоглядно-творчого становлення й актуалізуючої взаємодії особистості з собою та соціумом» (Світла, 2025: 103).

Евристичним відкриттям метаантропології харизми є ідея про розвиток харизми від особистості до пари, сім'ї та спільноти, що відбувається шляхом взаємного розвитку, світогледної синергії та можливої співтворчості.

Виходячи з фундаментального положення метаантропології про те, що буденному, граничному й метаграничному екзистенціальних вимірах буття людини, відповідають буденний, особистісний та філософський типи її світогляду (Хамітов, 2025b: 241-246), можна припустити, що у цих вимірах виникає екзистенціально-тілесна, екзистенціально-особистісна та екзистенціально-комунікативна харизма.

Екзистенціально-тілесна харизма виникає у просторі буденного буття на основі некритичного і нетворчого буденного світогляду людини, яка скеровується волею до самозбереження та продовження роду (Хамітов, 2023g:195-196).

У граничному бутті, яке базується на волі людини до самопізнання і творчості, що дозволяє їй розвинути особистісний світогляд з його самостійністю, критичністю та творчістю (Хамітов, 2023f: 196-197), пробуджується екзистенціально-особистісна харизма людини, пари, сім'ї та спільноти. Така харизма сповнена інтелектуальності, винахідливості та пристрасним прагненням реалізувати свою внутрішню унікальність і таланти, з одного боку, й егоцентричні цілі – з іншого. Тому у граничному бутті харизма, через можливу нецілісність світогляду та ймовірну владність харизматика, може стати авторитарною й маніпулятивною. Це породжує авторитарне харизматичне лідерство, під впливом якого пригнічується харизма інших.

Саме екзистенціально-комунікативна харизма, яка виникає у метаграничному бутті стає тією особистісною, співтворчою та комунікативною цілісністю, яка дозволяє досягти ціннісного акценту на любові, свободі й толерантності (Хамітов, 2023e: 33-34). У метаграничному бутті реалізується можливість гуманістичного харизматичного лідерства, що припускає актуалізацію харизми не лише лідера, а й його послідовників.

Висновки

Отже, метаантропологія – це міждисциплінарна методологія на стику філософії й психології, в координатах якої буття особистості й суспільства поділяється на буденний, граничний й метаграничний виміри, яким відповідають буденний,

особистісний і філософський типи світогляду.

Метаантропологія стає ефективною теоретико-методологічною міждисциплінарною основою для філософського психоаналізу, який сконцентрований на змінах світогляду, що спричиняють зміни буття особистості, й андрогін-аналізу, який акцентується на осмисленні біологічного, психологічного й екзистенціального вимірів статі. І для філософського психоаналізу, і для андрогін-аналізу важливою є теорія філософського мистецтва і практика філософської арт-терапії. Філософське мистецтво актуалізує у підготовленої людини філософський світогляд і можливість втілювати його у практику життя, а філософська арт-терапія як методика філософського психоаналізу допомагає розвинути філософський світогляд у тих особистостей, які ще не готові самостійно сприймати філософські художні твори.

Метаантропологія дозволяє також ефективно осмислити й корегувати проблему харизми в бутті людини й спільноти. Метаантропологія харизми – методологічна стратегія, яка системно досліджує феномени дійсної та імітаційної харизми людини, пари, сім'ї та спільноти, їх екзистенціальні, світоглядні, соціокультурні аспекти й потенції у буденному, граничному і метаграничному вимірах буття людини.

Внесок авторів. Назіб Хамітов - концептуалізація загальної методології авторського метаантропологічного підходу, узагальнення досвіду консультування клієнтів у форматах філософського психоаналізу та андрогін аналізу, написання та редагування статті. Світлада Крилова- концептуалізація методичного інструментарію практичної філософії на основі авторської метаантропологічної парадигми(бібліотерапія, арттерапія, афоризмотерапія)- написання та редагування чорнового варіанту статті. Вселена Крилова – концептуалізація соціально-психологічного вектора використання авторського метаантропологічного підходу в розробці методології дослідження людської харизми та екранної метаантропології та кінотерапії як сучасних інструментів прктичної філософії.

Конфлікт інтересів: Автори заявляють про відсутність будь-яких конфліктів інтересів.

Застереження: Кожен автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не залежать від впливу жодних організацій

Список використаних джерел

Власова О. (2016). Цілісність особистості багатуукладного суспільства: досвід міждисциплінарного дослідження. Філософська антропологія, психоаналіз та арт-терапія: перспективність взаємодії: підхід філософської антропології як метаантропології: збірник наукових праць. За ред. Хамітова Н.В. К. : Інтерсервіс, 206 с. С. 54-59.

Губерський Л. (2024). Людина і світ: підручник за ред. Л. В. Губерського. 4-те вид.,

- перероб. та доп. К.: ВПЦ "Київський університет».
- Конверський А. (2022). Критичне мислення. К.: Центр навчальної літератури.
- Кремень В. Г. (2009). Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. К.: Педагогічна думка. 520 с.
- Крилова С. (2022). Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу. Видання 2-е, перероблене і доповнене. К.: КНТ. 563 с.
- Пашинська А. (2016). Категорії «ситуація», «стан», «якість» у контексті філософської антропології як метаантропології. *Sivilizasiya. Baki*, № 4 (28-30). С. 163–172.
- Пирожков С.І., Хамітов Н.В. (2025). Розвиток українського народу в часи екзистенціальної війни і повоєнного відновлення. *Вісник НАН України*, № 5. С. 11-23.
- Роменець В. А. (1971). Психологія творчості: навч. посіб. К.: Вища школа, 248 с.
- Світла В. (2019). Кіно і телебачення: арт-терапія душі, зачарованої екраном. Вступ до екранної метаантропології. К.: КНТ. 358 с.
- Світла В. (2025). Харизма людини і спільноти: від теорії до практики. *Метаантропологія харизми*. К.: Вадекс. 508 с.
- Хамітов Н.В. (2023). Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. К.: КНТ, 405 с.
- Хамітов Н.В., Крилова С.А. (2023а). Людина і культура: словник. Філософська антропологія, філософія культури, культурологія. 2-е видання, виправлене і доповнене. К.: КНТ, 249 с.
- Хамітов Н.В. (2023b). Філософське мистецтво Григорія Сковороди і дискусії щодо розвитку гуманітарної сфери України. *Вісник НАН України*. № 6. С. 84-99.
- Хамітов Н. (2025). Філософія науки і культури: словник. За редакцією Н. Хамітова. 2-е видання, виправлене і доповнене. К.: ВАДЕКС, 2025. 486 с.
- Хамітов Н.В. (2026). Взаємодія людини і штучного інтелекту: методологія осмислення викликів і перспектив. *Вісник НАН України*, № 7, С. 13-24.
- Шашкова Л.О., Крилова, С.А. (2023). Академічна доброчесність і академічна харизма вченого: цінності відкритості й довіри. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. № 2 (22). С. 86-91.
- Шинкарук В. (1994). *Віра, Надія, Любов*. Віче, № 3 (24), С. 145–150.
- Achenbach G.B., (2023) *Philosophie der Philosophischen Praxis. Einführung*. Baden-Baden: Nomos / Karl Alber. 250 s.
- Bidney D. (1968) *Theoretical Anthropology*. N.Y.: Schocken Books.
- Cabane, O. Fox. (2012). *The Charisma Myth: How Anyone Can Master the Art and Science of Personal Magnetism*. London: Portfolio, Penguin, 272 p.
- Houper, C. (2014). *Charisma On Command: Inspire, Impress, and Energize Everyone You Meet*. South Carolina, US: Create Space Independent Publishing Platform, 238 p.

- Khamitov, N. (2023). The War in Ukraine and the new Humanism: David versus Goliath. Meta-anthropology of history of the 21st century. Sofia: KIBEA Publishing
- Kuhn T. (1996). The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press, <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226458106.001.0001>
- Lahav R. A (1995). Conceptual Framework for Philosophical Counseling: Worldview Interpretation. In: Lahav, Ran & Maria da Venza Tillmanns (eds.). Essays on Philosophical Counseling. Lanham, Maryland: University Press of America. pp. 3–24.
- Lahav R.(1996). What is Philosophical in Philosophical Counselling? Journal of Applied Philosophy, Vol. 13, No. 3, pp. 259–278.
- Nowotny H. (2015). The Cunning of Uncertainty. Cambridge : Polity Press.
- Scheler M. (1929). Philosophische Weltanschauung. Philosophische Weltanschauung. Bonn: Verlag von Friedrich Cohen.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Назін ХАМІТОВ

доктор філософських наук, професор

Провідний науковий співробітник Інституту філософії

імені Григорія Сковороди НАН України,

завідувач відділу досліджень наукових і освітніх методологій та практик

Центру гуманітарної освіти НАН України,

Президент Міжнародної асоціації філософського мистецтва.

Член-кореспондент НАН України,

nez.swetly@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8193-9383>

Світлана КРИЛОВА

доктор філософських наук, професор,

Професор кафедри теоретичної і практичної філософії

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Віце-президент Міжнародної асоціації філософського мистецтва.

iana.swetly@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5528-7438>

Вселена КРИЛОВА

Доктор філософських наук

Директор з питань кіно, телебачення і медіа

Міжнародної асоціації філософського мистецтва,

режисер кіно і телебачення, телеведуча..

vselenainc@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6675-3433>

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Назіп ХАМІТОВ, Світлана КРИЛОВА, Вселена КРИЛОВА. МЕТААНТРОПОЛОГІЯ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА МЕТОДОЛОГІЯ ФІЛОСОФСЬКОГО ПСИХОАНАЛІЗУ Й ФІЛОСОФСЬКОЇ АРТ-ТЕРАПІЇ. 2026. Журнал « Socialization and Human Development / Соціалізація та розвиток людини» Т. 8. 2026 № 1. DOI: **10.37096/SHDISJ-26-1.1-0006**

Подано 25 липня 2026 р. / Переглянуто 12 вересня 2026 р. / Затверджено 16 вересня 2026 р. Опубліковано: 20 вересня 2026 р. DOI: **10.37096/SHDISJ-26-1.1-0006**

Відповідальний редактор – Світлана ВАСЬКІВСЬКА

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2026 Назіп ХАМІТОВ, Світлан КРИЛОВА, Вселена КРИЛОВА. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.

Кейс-стаді та пошукові дослідження

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ З УРАХУВАННЯМ ОСНОВНИХ ТИПІВ ОСОБИСТІСНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Ольга Дячок

DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0007

Анотація

Актуальність. Функціонування вищої освіти в умовах повномасштабної війни в Україні актуалізує феномен «викладання в екстремальних умовах», де професійна діяльність суб'єктів навчання переплітається з хронічним стресом та дефіцитом психологічного ресурсу.

Метою статті є дослідження особистісних стратегій адаптації студентів, а також розробка та обґрунтування на цій основі ефективних способів взаємодії викладача зі студентами.

Методологія. Методи. Застосовано опитувальник JPAQ (Joines Personality Adaptation Questionnaire) створений транзакційним аналітиком В. Джойнсом у перекладі та адаптації Л. Бутузової, А. Брайковської та К. Тімофєєвої.

Вибірка. Загальна вибірка досліджуваних - 134 студенти трьох факультетів КНУ імені Тараса Шевченка: психології ($n = 70$), економічного ($n = 31$) та факультету ($n = 33$). Вік досліджуваних від 18 до 22 років.

Результати. Виявлено, що за моделлю В. Джойнаса у студентів серед стратегій адаптації для виживання домінує параноїдний тип адаптації (62,7% осіб). Найменшу частоту прояву тут має антисоціальний тип (14,2%). Серед типів адаптації для схвалення найбільш поширений пасивно-агресивний тип (35,8%). Також у цій групі зафіксована рівнозначна представленість істероїдного та обсесивно-компульсивного типів адаптації (по 32,1 % респондентів вибірки). В частині адаптивних стратегій «виживання» між групами студентів (психологи, економісти, географи) за допомогою критерію Пірсона не виявлено статистично значущих відмінностей ($p > 0,005$), що свідчить про універсальність базових стратегій безпеки людини, які формуються на ранніх стадіях онтогенезу. Водночас виявлено відмінності в частині адаптації для схвалення ($p < 0,001$): у студентів психологів та економістів домінує пасивно-агресивна адаптація (47,1% і 35,5%), тоді як у географів — істероїдна (60,6%), що демонструє диференціацію вибірки саме в аспекті особливостей стратегії соціального функціонування.

Висновки. Емпірично доведено, що за умов дистанційного навчання під час війни у студентів домінує поєднання параноїдного типу адаптації для виживання та пасивно-

агресивного типу адаптації для схвалення, що визначає схильність таких осіб до гіперконтролю, інтелектуалізації, когнітивної ригідності та пасивного супротиву як специфічних форм реагування на хронічний стрес війни. На цій основі розроблені рекомендації з оптимізації взаємодії викладача ЗВО зі студентами у віртуальному просторі наголошують, що домінантою професійної позиції сучасного викладача ЗВО мають стати не монопольна трансляції знань, а функції психологічної підтримки та дидактичної фасилітації.

Ключові слова: стратегії та типи особистісної адаптації студентів: транзакційний аналіз; дистанційне навчання; студенто-центроване навчання.

Актуальність

Повномасштабна війна в Україні докорінно змінила умови функціонування вітчизняної освіти, безпосередньо вплинувши на освітній процес і, як наслідок, на його результати. Перед українськими студентами та викладачами постали виклики, які не мають аналогів у світовій педагогічній практиці. Проблеми та небезпеки, такі як обстріли, повітряні тривоги, дефіцит тепло- та енергопостачання всім відомі. І, на жаль, вже сприймаються населенням країни як невід’ємна складова життя в умовах війни. Однак, далеко не завжди враховуються психологічні наслідки воєнного стану в різних сферах життя суспільства. Зокрема, у системі освіти, залишаються високі вимоги як до діяльності викладачів, так і до ефективності навчання студентів. Як наслідок, суб’єкти навчального процесу безперервно адаптуються до нових викликів за рахунок власного фізичного та психологічного ресурсу. В результаті цього, виникає хронічний стрес, емоційне вигорання, депресивні та тривожні розлади. Зрозуміло, що якість праці та навчального процесу за таких суспільних умов значно знижується. На нашу думку, однією зі значущих проблем є встановлення та підтримка викладачами ЗВО контакту зі студентами під час дистанційного навчання в умовах війни.

На сьогоднішній день постає необхідність психологічного осмислення феномену «викладання в екстремальних умовах», де професійна педагогічна діяльність переплітається з постійною загрозою життю та хронічним стресом. У таких складних умовах залишаються актуальними і питання розробки та впровадження ефективних методів викладання.

Теоретичний бекграунд

Інститут освіти становить собою системи цілеспрямованих, педагогічно організованих взаємодій між суб’єктами освітньої соціалізації. Як зазначає В. Москаленко, науковий інтерес до процесу соціалізації як соціально-психологічного та педагогічного явища, визначається зміною парадигми сучасної освіти. Т. Кун

запропонував дефініцію «парадигма» у власній концепції зміни фундаментальних наукових теорій. Трансформація освітньої парадигми, що традиційно розуміється як консенсус теоретико-методологічних засад та практичних інструментів у професійній спільноті, зумовлюється соціокультурними зрушеннями, появою нових міжгенераційних зв'язків та вичерпанням ресурсу попередніх дидактичних моделей. У дослідженнях В. Москаленко наголошується, що провідним вектором сучасної освітньої реформи є інтеграція інституту освіти в загальну систему соціалізації індивіда. Динамічні зміни суспільних ідеалів актуалізують нові вимоги до суб'єктів освітнього процесу, змушуючи їх самостійно конструювати поведінкові патерни, персональні ціннісні орієнтири (Москаленко, 2013).

О. Власова підкреслює, що освіта виступає фундаментальним інструментом соціалізації, який дозволяє молодій особистості гармонійно ввійти в культурне та суспільне життя. Початкове засвоєння соціокультурних стандартів і нормативних ролей відбувається завдяки організованому викладацькому впливу. Проте зростаюча протягом навчання психологічна та соціальна зрілість студента та зростання його незалежності переносять фокус уваги особистості, яка навчається в ЗВО, на самостійне опанування знань і самовиховання, що в цілому стає передумовою успішності життєдіяльності освіченої людини в сучасному соціокультурному просторі (Власова, 2005).

Попри нові виклики, у вітчизняному освітньому просторі досі відчувається вплив адаптивної методології, що сформувалася у радянській педагогіці 60–70-х років. Цей підхід редукує професійну підготовку до пасивного пристосування майбутнього фахівця до жорстких нормативних стандартів професії, нівелюючи його індивідуальність. У межах зазначеного дискурсу особистісний розвиток трактується екстенсивно — як кумулятивне накопичення знань, що фактично виключає специфіку самодетермінації та психологічного зростання зрілої особистості. В умовах інформаційного суспільства людина змушена розв'язувати повсякденні та професійні ситуації, проявляючи креативність та приймаючи рішення. Суспільство висуває запит на новий тип проактивної особистості, яка володіє вираженою індивідуальністю, розвиненою здатністю до антиципації й прогнозування, а також здатна зберігати функціональну гнучкість і адаптивність у ситуаціях невизначеності (Москаленко, 2013).

Ю. Швалб та О. Вернік досліджуючи екологізацію освітнього простору, зазначають, що сутність сучасної освітньої реформи полягає в переході від викладацько-центрованого навчання до студенто-центрованого підходу, що передбачає кардинальну зміну ролей обох суб'єктів: студент перетворюється з пасивного слухача на активного творця власних знань (на основі конструктивізму), а викладач перестає бути єдиним джерелом контролю («мудрецем на сцені») і стає фасилітатором та коучем, який розвиває автономію студента (Швалб & Вернік, 2025).

У той же час, автори акцентують увагу на труднощах впровадження студентсько-орієнтованого навчання, а саме: психологічну неготовність самих студентів, які ще у

школі звикли до навчання у рамках викладацько-центрованої моделі (Hoidn, 2017); неготовність викладачів, що може бути обумовлено страхом втратити авторитет та контроль за навчальним процесом, не встигнути виконати заплановане (European Students' Union, 2018); відхилення від базової програми, а також поверхове ставлення до структурно-логічних і нормативних меж навчального предмета (McKenna, 2013); необхідність зміни матеріально-технічної бази, що передбачає адаптацію та переобладнання фізичного простору навчальних приміщень для забезпечення групових форм роботи (Lau, 2020).

Окрім зазначеного вище, традиційна освітня парадигма трансформується в результаті тотальної цифровізації та відкритого доступу до інформаційних ресурсів, зокрема завдяки стрімкому розвитку технологій штучного інтелекту. Сьогодні студент не відчуває дефіциту фактологічних знань — будь-який теоретичний матеріал або аналітичну довідку можна згенерувати за допомогою алгоритмів за лічені секунди. У зв'язку з цим відбувається докорінна зміна ролі викладача. Він остаточно втрачає функцію монопольного ретранслятора знань і переходить у позицію фасилітатора, ментора та провідника у професійний світ. На перший план виходить особистісний вимір: сучасний викладач стає передусім носієм професійних та загальнолюдських цінностей та компетенцій, психологічною опорою та зразком для наслідування.

В епоху штучного інтелекту алгоритми здатні передати інформацію, але вони не здатні навчити людину емпатії, етиці професійної діяльності чи конструктивному вирішенню конфліктів. Саме тому жива міжособистісна взаємодія з викладачем, який володіє високим рівнем емоційного інтелекту, стає ключовим чинником успішної соціалізації студентів, формування їхньої професійної ідентичності та розвитку гнучких навичок («soft skills»).

Ганаліз вищезазначених деструкцій та бар'єрів на шляху впровадження студенто-центрованого навчання дозволяє констатувати, що ключові проблеми лежать у площині психологічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Особливо гостро ці чинники проявляються в умовах дистанційної освіти, де дефіцит безпосереднього контакту посилює ситуацію невизначеності.

На наш погляд, глибинне розуміння цих процесів стає можливим завдяки залученню методологічного апарату транзакційного аналізу, зокрема концепції особистісних адаптацій. Розуміння студентів та викладачів не як гомогенної маси, а крізь призму їхніх базових особистісних адаптацій дає змогу пояснити, чому певні студенти як суб'єкти освітнього простору демонструють опір до гуманістичних змін, і як саме викладач-фасилітатор може знайти індивідуальні «двері контакту» до кожного студента в навчальному процесі та віртуальному середовищі.

У транзакційному аналізі адаптація розуміється як перебудова життєвого сценарію людини з метою використання наявних можливостей найкращим чином. Вміння адаптуватись тісно пов'язане із здатністю до пристосування, що полягає у застосуванні

соціальних технік відповідно до реальності (Берн, 2025).

Згідно з концепцією Т. Кейлера, зовнішніми проявами адаптивної поведінки є драйвери. Це виховні батьківські вимоги, що диктують певну поведінку, яку дитина прагне реалізувати у своєму Батьківському Его-стані та власному сценарії. За Т. Кейлером, існує п'ять категорій драйверів: «Будь ідеальним», «Вперто намагайся», «Радуй інших», «Поспішай» та «Будь сильним». Загалом драйвери становлять собою способи вираження життєвих завдань людини та проявляються у фізичній поставі, жестах, міміці людини, тому що і як вона говорить (Шлегель, 2025).

У даному дослідженні в якості теоретичної основи була обрана модель особистісних адаптацій. Перевага даної моделі полягає у цілісному розгляді особистості, включаючи поведінкові патерни, когнітивні схеми та неусвідомлену мотивацію. Концепція особистісних адаптацій розроблена двома дослідниками, які працювали незалежно один від одного: психіатром П. Вейром (Ware, 1983) та клінічним психологом Т. Калером (Kahler, 1982; 1996; 2008). Надалі дослідження у цьому напрямку продовжили В. Джойнс та Я. Стюарт, які доповнили характеристики адаптацій, розробили спеціалізований діагностичний опитувальник (Joines, Stewart, 2002; Joines, 2002) та сформулювали практичні рекомендації щодо використання цієї концепції в психотерапії та консультуванні (Joines, 1986; 2002; 2011).

Згідно з поглядами В. Джойнса та Я. Стюарта, особистісні адаптації становлять собою комбінації сценарних та контрсценарних рішень, які приймаються на основі минулого досвіду людини. Вони є найкращою стратегією поведінки, яку реалізує індивід для виживання та отримання схвалення в первинній родині (Бутузова та ін., 2024).

В основу моделі особистісних адаптацій покладено наступні положення: 1) існує шість типів адаптації людини, які формуються в ранньому дитинстві та є генетично обумовленими, залежать від значущих подій у житті дитини; 2) кожній людині властивий індивідуальний профіль набір щонайменше з двох типів адаптації: одна необхідна для «виживання», інша – для «схвалення»; розуміння типів адаптацій підвищує ефективність терапевтичної та консультативної роботи, сприяє швидкому встановленню контакту, підвищує продуктивність побудови стратегій для змін та полегшує подолання захисних механізмів (Joines & Stewart, 2002).

Адаптації для «виживання» формуються у віці від 0 до 1,5 року: виникають у разі відсутності адекватної уваги з боку батьків та допомагають дитині захистити себе, коли втрачається довіра до оточення. До них належать: шизоїдна («Творчий мрійник»), антисоціальна («Чарівний маніпулятор») та параноїдна («Близкучий скептик»). Адаптації для «схвалення» формуються у віці від 1,5 до 6 років у результаті прагнення дитини відповідати очікуванням сім'ї та отримати схвалення від батьків. До них належать: істероїдна («Надреагуючий ентузіаст»); obsесивно-компульсивна («Відповідальний роботоголік»); пасивно-агресивна («Грайливий повстанець») (Joines & Stewart, 2002).

Прояви особистісних адаптацій не є патологічними та розглядаються в континуумі «здоров'я – особистісний розлад». Зміст кожної адаптації розкривається через відповіді на такі питання: 1) які особливості поведінки людини у стресових ситуаціях? 2) що зазвичай робить людина, щоб виправдати очікування оточуючих? Т. Кейлер розробив матрицю для оцінки адаптацій, яка базується на двох вимірах: *вертикальна вісь* (континуум «активність – пасивність»), що визначає міру проактивності, готовності брати ініціативу або очікування дій від інших; *горизонтальна вісь* (континуум «залученість – уникнення»), що визначає у якій мірі виражена потреба людини бути частиною групи або їй властиве прагнення перебувати наодинці чи з обмеженим колом осіб. Таким чином, матриця адаптацій містить чотири квадранти: 1) *активна залученість* – проактивний підхід до вирішення проблем, прагнення бути частиною великої групи, дискомфорт при усамітненні; 2) *активне уникнення* – проактивне вирішення проблем, ініціативність, перевага спілкування з однією або кількома особами, комфорт в ситуаціях усамітнення; 3) *пасивне уникнення* – очікування, що проблеми вирішать інші, відсутність схильності ініціювати соціальні контакти, комфорт в ситуаціях усамітнення; 4) *пасивна залученість*: очікування вирішення проблем завдяки діям інших, бажання належати до групи, але відсутність ініціативи у соціальній взаємодії (Joines & Stewart, 2002).

У концепції П. Вейра, розглядаються канали, через які людина сприймає інформацію, а саме: думки, почуття та поведінка. При первинному контакті у людини є один канал, через який вона успішно сприймає інформацію. П. Вейр називав такий канал «відкриті двері» – сфера, в яку індивід інвестує найбільше енергії. Після встановлення контакту через «відкриті двері», увага людини концентрується на наступному каналі, який становить собою «двері-мету», саме у цій сфері у людини є потреба у змінах в процесі терапії. Третя сфера – «двері-пастка» становить собою сферу, в якій клієнт може «застрягати». Для неї характерні механізми захисту. Для кожного індивіда один з трьох каналів адаптації є домінуючим, тоді як інформація з інших джерел, як правило, не сприймаються (Ware, 1983).

Кожній особистісній адаптації притаманні типові заборони. Поняття «заборона», запозичене Е. Берном з юридичного контексту. Будучи базовим терміном у транзакційному аналізі, воно означає інструкцію (на зразок судового наказу) зробити щось або утриматись від певних дій під загрозою покарання. В сучасному розумінні це поняття розглядається як основне деструктивне послання, а зв'язок між стратегіями адаптації та заборонами є результатом взаємодії дитини з батьківськими фігурами і передається переважно невербально (Берн, 2020).

Спираючись на цей теоретичний базис, метою статті визначено дослідження особливостей особистісних стратегій адаптації студентів, а також розробку та обґрунтування на цій основі ефективних способів взаємодії викладача ЗВО зі студентами.

Методологія

Дослідження передумов формування захисних механізмів та способів подолання життєвих викликів та поведінки в умовах невизначеності набуває особливого значення під час воєнних дій в Україні. Опитувальник JPAQ (Joines Personality Adaptation Questionnaire) створений транзакційним аналітиком В. Джойнсом. Автор мав на меті запропонувати інструмент кількісної оцінки вираженості особистісних адаптивних стилів, які могли б охарактеризувати та порівняти типові способи клієнтів справлятися з життєвими викликами. Як зазначають За словами В. Джойнса та Я. Стюарта, опитувальник JPAQ дозволяє з'ясувати наступні аспекти життєдіяльності людини: особливості взаємодії з іншими у соціальних ситуаціях; властивий їй проактивний чи реактивний підхід до вирішення проблем; характерний для неї комунікативний стиль (директивний, запитуючий, турботливий, емоційний); бажана область первинного контакту (мислення, почуття або поведінка); типові «життєві патерни» поведінки; якими є виклики для особистісних змін людини (Бутузова та ін., 2024).

Для збору емпіричних даних було використано опитувальник особистісних адаптацій у перекладі та адаптації Л. Бутузової, А. Брайковської та К. Тимофєєвої. Україномовна версія методики складається з 72 тверджень. Пункти опитувальника згруповані в 6 шкал, по 12 тверджень для оцінки кожної адаптації, відповідно до оригінальної версії. Стверджувальні відповіді на твердження зараховуються як 1 бал до однієї з 6 стратегій адаптації, а саме: трьох виживальних («Творчий мрійник», «Блискучий скептик», «Чаруючий маніпулятор») та трьох стратегій адаптації для схвалення («Відповідальний роботоголік», «Грайливий опозиціонер», «Надреагуючий ентузіаст») (Бутузова та ін., 2024).

Емпіричне дослідження проведено на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Загальна вибірка досліджуваних склала 134 особи. До складу вибірки увійшли студенти трьох факультетів: факультету психології ($n = 70$), економічного факультету ($n = 31$) та географічного факультету ($n = 33$). Вік досліджуваних від 18 до 22 років.

Статистичне опрацювання первинних даних здійснювалось за допомогою програми IBM SPSS Statistics 23.0. Дослідження включало застосування методів описової статистики, а також аналіз таблиць спряженості з перевіркою статистичних гіпотез за допомогою критерію χ^2 Пірсона. Для виявлення специфіки розбіжностей у підгрупах за окремими типами адаптаційних стратегій використовувався метод стандартизованих залишків. Перевірку статистичних гіпотез здійснювали на рівні значущості $p < 0,05$ та $p < 0,001$.

Результати

Основними результатами дослідження стало виявлення провідних особистісних типів адаптації до умов навчання студентів, які дозволяють пояснити

специфіку поведінкових та когнітивних патернів респондентів в умовах освітньої взаємодії. Кількісний та відсотковий розподіл виявлених типів адаптаційних стратегій (як виживання, так і для схвалення) систематизовано представлено в таблиці 1.

Аналіз емпіричних даних, наведених у таблиці 1, свідчить про домінування параноїдної адаптації у групі адаптаційної стратегії для виживання виживання (виявлено у 62,7% осіб). У спектрі адаптацій для схвалення найбільш поширеною виявилася пасивно-агресивна адаптація (35,8%). Водночас найменшу частоту вияву має антисоціальний тип (14,2% у групі адаптацій виживання). Також спостерігається рівнозначна представленість істероїдного та обсесивно-компульсивного типів адаптацій, які охоплюють по 32,1 % респондентів вибірки.

Таблиця 1. Розподіл та частота вияву особистісних стратегій адаптації у досліджуваних студентів (N = 134)

Тип адаптації	Кількість досліджуваних	Кількість досліджуваних (у %)
<i>Стратегії адаптації для виживання</i>		
Шизоїдна	31	23,1
Параноїдна	84	62,7
Антисоціальна	19	14,2
<i>Стратегії адаптації для схвалення</i>		
Істероїдна	43	32,1
Обсесивно-компульсивна	43	32,1
Пасивно-агресивна	48	35,8

Деталізуючи отримані результати, зазначимо, що високий відсоток опитаних студентів представників параноїдної адаптації (або "блискучих скептиків" за термінологією П. Джойнса) визначає наступну специфіку когнітивної та поведінкової сфер більшості досліджуваних. Особистостям із цим типом властива глибина та ґрунтовність мислення. Для того, щоб не опинитись у незручному становищі, вони прагнуть бути переконаними у правильності своїх вчинків. Перш ніж діяти, щоб оцінити ситуацію такі особи витримують паузу. Вони уважні до деталей, тому можуть бути гарними організаторами, окрім того, їм подобається керувати. Вони також передбачають труднощі та готуються до них і прагнуть бути у курсі справ, які відбуваються навколо. Подібні особи мають успіхи у професії, яка вимагає детального мислення, наприклад, у таких справах як фінанси, управління, математика та юриспруденція. В одязі проявляють консервативність та бездоганність, мають намір виглядати та діяти «адекватно» ситуації. Загалом, таких людей можна

між активним та пасивним униканням, тобто надають перевагу спілкуванню з одним або двома людьми, а не з великими групами. Також ці люди почувають себе комфортно наодинці з собою.

Модель его-станів осіб з параноїдною адаптацією представлена контамінацією Дорослого та Батька і виключеним Малюком. Відкриті «двері» – думки, «двері-мета» – почуття, пастка – поведінка. Головними драйверами є наступні: «Будь ідеальним» та «Будь сильним». У структурі параноїдної адаптації драйвер «Будь ідеальним» тісно пов'язаний із потребою в безпеці через бездоганність. Для «Близького скептика» зробити помилку означає стати вразливим до критики чи нападу. Студенти з цим драйвером вимагають чітких інструкцій, критеріїв оцінювання та алгоритмів. Ситуація студенто-центрованого навчання, де є простір для творчості та невизначеності, може викликати в них тривогу, оскільки зникає уніфікований критерій «ідеальності».

Драйвер «Будь сильним» може виконувати захисну функцію, оскільки для осіб з параноїдною адаптацією властива недовіра до оточення, тому демонструвати слабкість для них неприпустимо. Це проявляється у високому рівні самоконтролю та емоційній стриманості. Вони тримають дистанцію у взаємодії, віддаючи перевагу контакту сам на сам або з обмеженим колом перевірених осіб, але не в групах. Окрім того, ці студенти рідко просять про підтримку, намагаючись вирішувати всі проблеми самостійно. Можемо припустити, що зазнаючи труднощів у процесі навчання, такий студент до останнього приховуватиме свої проблеми (наприклад, незрозуміння матеріалу), а перехід викладача у педагогічній взаємодії до партнерської ролі фасилітатора може сприйматись ним як послаблення його позицій та втрата авторитету.

Далі розглянемо особливості осіб з пасивно-агресивною стратегією адаптації, оскільки серед стратегій адаптації для схвалення саме вона є найбільш поширеною для досліджуваних. Пасивно-агресивна адаптація характеризується високим рівнем енергії его-стану Малюка. Такі особи із задоволенням грають та весело проводять час, можуть бути гарними друзями. Їм властива уважність, тому в професійній сфері такі особи можуть бути детективами, критиками та журналістами. У соціальній сфері вони надають перевагу спілкуванню з людьми у великих групах. В той же час, ці студенти схильні бути пасивними у вирішенні проблем та очікувати, поки інші першими проявлять ініціативу.

Модель его-станів даного типу адаптації представлена контамінацією Дорослого Батьком та Малюком. Таким чином, такі особи переживають внутрішню боротьбу, зазнаючи критики Дорослого та бунту Малюка у відповідь на неї. Відкриті «двері» - поведінка, «двері-мета» - почуття, пастка – думки. За Вейром і Джойнсом, основна внутрішня дилема осіб з пасивно-агресивною адаптацією — це боротьба між потребою в автономії і страхом втратити контроль. Драйвер «Старайся» стає ідеальним інструментом для обслуговування цього конфлікту. У транзакційному

Головний фокус активності тут зміщується з результату на сам процес важких зусиль. Як наслідок, такі студенти можуть годинами збирати матеріали, відкривати десятки вкладок, скаржитися на складність платформи чи поганий інтернет. Вони «стараються» почати, але не переходять до виконання. Це пасивний спосіб сказати «ні» вимогам фігури авторитету, в даному контексті – викладачу, не вступаючи у відкритий конфлікт. Подібні студенти часто займають позицію жертви, приходячи на консультацію із значною кількістю запитань, показують чернетки, просять про допомогу. Але на будь-яку конструктивну пораду викладача реагують прихованою відмовою: «Я пробував так зробити, але воно не працює». Це виснажує викладача і переводить педагогічну взаємодію у площину психологічних ігор.

Труднощі для осіб з пасивно-агресивною адаптацією можуть полягати в тому, що вони проявляють супротив будь-яким вказівкам інших та прагнуть робити все по-своєму. Вони схильні ускладнювати ситуації та переживати сумніви з приводу правильності власних дій. Відчувають потребу в турботі, але зазвичай не говорять про свої бажання та виражають вимоги в тому, щоб оточуючі здогадувались про їхні побажання. Також, такі особи мають схильність бути пасивними та залежними у стосунках з іншими, звертають на себе увагу негативними способами (Joines & Stewart, 2002).

В. Джойнс та І. Стюарт дослідили особливості поведінкових проявів осіб із параноїдною адаптацією для виживання та пасивно-агресивною адаптацією для схвалення. За даними цих дослідників, специфіка поєднання цих адаптаційних стратегій визначає формування у людини ригідної системи переконань та прагнення до жорсткого самоконтролю особистості. У міжособистісній взаємодії такі особи можуть покладати відповідальність за власні труднощі на оточуючих, схильні до суперництва й боротьби за владний статус. Їх інтелектуальна сфера характеризується високим рівнем критичності, спостережливості, здатності швидко помічати «слабкі місця» у системах і процесах взаємодії, що обумовлює успішність цих осіб у здійсненні аналізу та розслідувань. Вони також демонструють високу ефективність на рівні поверхневих соціальних контактів, однак зазнають значних труднощів під час побудови глибоких міжособистісних взаємин (Joines & Stewart, 2002).

Важливо розуміти, що витоки психологічних особливостей таких осіб, беруть свій початок у дитинстві, коли батьки проявляли до дитини гіперконтроль та директивний стиль виховання, цим самим порушуючи автономію дитини. У процесі дорослішання така дитина набуває страх вразливості та емоційної близькості і щоб уникнути цього – дистанціюється від інших, відштовхує людей постійними докорами та претензіями. Вдаючись до гіперконтролю, вона прагне знизити до мінімуму можливість зовнішніх загроз і цим підвищити власне почуття безпеки. У той же час, такі захисні стратегії можуть призвести до зворотного ефекту: намагаючись убезпечити себе від

оточення, що призводить до її вимушеної ізоляції та деструкції міжособистісної взаємодії.

На наступному етапі статистичного аналізу перевірялось наявність зв'язку між професійною приналежністю студентів (психологи, економісти, географи) та домінуючими у них типами особистісної адаптації. Розподіл показників у досліджуваних вибірках наведено в таблиці 2.

Таблиця 2. Розподіл адаптаційних стратегій для виживання у професійних групах

Профгрупа студентів ЗВО	Професійна група		
	Психологи (n = 70)	Економісти (n = 31)	Географи (n= 33)
Тип адаптації			
Шизоїдна	17 (24,3%)	5 (16, 1%)	9 (27,3%)
Параноїдна	44 (62,9%)	21 (67,7%)	19 (57,6%)
Антисоціальна	9 (12,9%)	5 (16,1%)	5 (15,2%)

За допомогою критерію χ^2 Пірсона не було виявлено статистично значущих відмінностей між вибірками на рівні типів адаптації для виживання ($\chi^2=1,398$, $df=4$, $p>0,05$). Це свідчить про те, що базові ранні стратегії взаємодії з навколишнім середовищем та забезпечення безпеки є універсальними для представників досліджуваних професійних груп.

Водночас аналіз розподілу типів адаптації для схвалення (табл. 3) показав наявність статистично значущих відмінностей між групами ($\chi^2=20,374$, $df=4$, $p<0,001$).

Таблиця 3. Розподіл адаптаційних стратегій для схвалення у професійних групах

Профгрупа студентів ЗВО	Професійна група		
	Психологи (n = 70)	Економісти (n = 31)	Географи (n = 33)
Тип адаптації			
Істероїдна	13 (18,6%)	10 (32.3%)	20 (60,6%)
Обсесивно-компульсивна	24 (34,3%)	10 (32,3%)	9 (27,3%)
Пасивно-агресивна	33 (47,1%)	11 (35,5%)	4 (12,1%)

Як показано у таблиці 3, у групах психологів та економістів спостерігається домінування пасивно-агресивної адаптації (47,1% та 35,5%), тоді як у групі географів найбільш поширений істероїдний тип (60,6%). Таким чином, спостерігається

диференціація між досліджуваними групами не на рівні базових екзистенційних захистів (адаптацій виживання), а на рівні соціального функціонування та інтеграції в

соціум, тобто адаптацій для схвалення. Можна припустити, що попри різницю предметної діяльності психологів та економістів, обидві професії функціонують в умовах жорстких нормативних обмежень, де відкрите вираження гніву чи протесту є неприпустимим (етичний кодекс в психології та суворі корпоративні стандарти в економіці). Це зумовлює формування подібних захисних механізмів — накопичення напруги та її реалізацію через непрямі, пасивно-агресивні форми контролю. Водночас домінування істероїдної адаптації у групі географів відображає специфіку їхньої професійної мотивації. Польові дослідження, експедиції та робота з природними об'єктами задовольняють потребу в динаміці, яскравій емоційній стимуляції, уникненні монотонності та прагненні до просторового розширення. Це демонструє, що вибір географії як фаху часто спирається на особистісну потребу в дослідженні та емоційній насиченості життя.

Дискусія

Отримані в чинному дослідженні еміричні дані узгоджуються з сучасними дослідженнями, які показують, що тотальна цифровізація освіти та стрімкий розвиток систем штучного інтелекту створюють специфічний «цифровий притулок» для студентів із вираженими когнітивно-орієнтованими стратегіями адаптації. Фіксація параноїдного типу як абсолютної домінанти серед адаптаційних стратегій виживання (62,7% осіб) доводить, що сучасний студент успішно використовує онлайн-інструменти як безпечний екран для взаємодії зі світом.

В межах концепції П. Вейра (Ware, 1983) про канали сприйняття інформації, для «Блискучого скептика» (параноїдного типу) провідною сферою інвестиції психічної енергії є мислення («відкриті двері»). Цифрові платформи та алгоритми ШІ ідеально задовольняють цей когнітивний запит: вони дозволяють користувачу збирати, аналізувати й структурувати факти у власному темпі, мінімізуючи необхідність прямого міжособистісного контакту.

Проте, згідно з теоретичними положеннями В. Джойнса та Я. Стюарта (Joines & Stewart, 2002), за умов стресу домінуюча стратегія адаптації актуалізує свої деструктивні сценарії. Для параноїдного типу сферою застрягання та захисту («двері-пастка») виступають почуття, що проявляється у формі базової недовіри до оточення, очікування каверзи чи знецінення. Віртуальний простір через свій дефіцит безпосереднього «живого» контакту посилює цю тенденцію, заганняючи студента у квадрант «активного уникнення» за матрицею Т. Кейлера (Kahler, 2008).

Це ставить перед академічною спільнотою виклик, який безпосередньо корелює з ідеями О. Власової (2005) щодо переходу до вищих рівнів автономії та

самовиховання: у цифрову епоху викладач остаточно втрачає функцію монопольного ретранслятора знань. За умов домінування параноїдної адаптації у вибірці, запит

Ольга Дячок ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ З УРАХУВАННЯМ ОСНОВНИХ ТИПІВ ОСОБИСТІСНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ 2026 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0007

студента до педагога трансформується з дидактичного на емоційно-етичний. Викладач має виступати як передбачуваний, етичний фасилітатор, здатний забезпечити безпечний інтерперсональний простір, де почуття студента не будуть травмовані.

В умовах воєнного стану та дистанційного навчання, можливе посилення психічної ригідності та активація захисних механізмів студентів, що властиві їм відповідно до їх індивідуальних стилів адаптації. Викладачу важливо враховувати такі особливості, оскільки це може сприяти підвищенню рівня ефективності процесу навчання. Далі пропонуємо методичні рекомендації, які сконструйовані на основі проведеного теоретико-емпіричного дослідження.

Здійснене в методології транзакційного аналізу чинне емпіричне дослідження демонструє, що у обстежених студентів, для більшості яких характерна адаптація виживання по параноїдному типу провідними механізмами захисту є інтелектуалізація та проекція, тому викладачу взаємодії з такими студентами слід чітко дотримуватись правил роботи, часових рамок, а його оцінювання має здійснюватись на основі об'єктивних критеріїв, які попередньо пояснені та доступні для ознайомлення студентам. Якщо навчальний семестр вже розпочався, не потрібно змінювати правила роботи, а ознайомити студентів з усіма важливими деталями ще на початку роботи та якомога чіткіше донести їм всю необхідну інформацію щодо організації та особливостей оцінювання і контролю навчальної успішності, надати методичні рекомендації.

Викладачу слід також уникати активної емоційності під час зворотнього зв'язку, щоб це не викликало супротиву та не провокувало студентів вважати, що викладач упереджений та заангажований. У той же час, адекватний зворотній зв'язок необхідний для підтримки контакту зі здобувачами освіти. Викладачу слід доносити таким студентам, що їх думки важливі, запитання цінні, спостереження та зауваження доцільні і т. д.. У межах понятійного апарату транзакційного аналізу це називається позитивним погляджуванням (Шлегель, 2025).

Відповідно до концепції П. Вейра, «відкриті двері» для осіб з таким типом адаптації – це мислення (Ware, 1983). Враховуючи це, навчальний процес слід планувати із застосуванням дедуктивних методів. Ефективними будуть методи критичного аналізу та верифікації джерел, що дозволить спрямувати підозрілість студентів у конструктивне русло. Завдання на пошук помилок, критичний аналіз текстів або виявлення суперечностей будуть викликати інтерес та заохочувати студентів бути активними під час занять. Окрім того, доцільно цікавитись думкою студентів та досліджувати аргументи, які вони використовують, зокрема, у процесі вивчення наукових концепцій та теорій. Натомість авторитарність та надмірна вимогливість викладача може бути сприйнята негативно цими студентами та

розцінюватись як тиск. Окрім того, це може викликати супротив, а деякі студенти можуть навіть саботувати пропозиції та вимоги викладача. Тому спілкування зі

здобувачами вищої освіти насамперед має здійснюватись за допомогою діалогу, також корисно буде надавати студентам можливість для вибору форм роботи та робіт для оцінювання (наприклад, есе, презентації, виконання практичних завдань та проектів). Окрім того, цим студентам можна надати можливість самостійно планувати черговість виступів та вибір груп, у яких вони хочуть працювати. Такий підхід дозволить студентам з параноїдною адаптацією відчувати, що вони мають вплив на процес навчання та контролюють те, що відбувається.

Працюючи з особами, яким властива параноїдна, а також пасивна-агресивна типи адаптації (остання виявилась у студентів найтиповішою серед варіацій стратегії адаптації схвалення), слід дотримуватись професійної дистанції, не намагатись затоваришувати зі студентами, оскільки зайва активні спроби емоційного зближення скоріше за все викличуть у таких осіб тривогу та захисні реакції. Створення викладачами безпечного середовища для вільного висловлення думок, а також повага та уникнення різких зауважень, категоричних оцінок сприятимуть тому, що у вказаних студентів не буде потреби захищатись. Саме такі дії допоможуть педагогу у процесі налагодженню контакту та організації навчальної взаємодії з цими студентами.

Запізнення, «забування» виконати завдання, присутність на заняттях із вимкненими камерами часто є способами студента висловити протест, при цьому не вступаючи у прямий конфлікт. У таких ситуаціях викладачу слід зберігати власну гідність, поважати студентів та претендувати на повагу від них. Дана стратегія поведінки має проявляти не через контроль та вимоги, а через готовність викладача з гідністю витримати провокації, зневажливу поведінку, які часом можуть проявляти особи з пасивно-агресивним типом адаптації. Спокійна та впевнена реакція викладача з часом призведе до того, що студенти припинять випробовувати та провокувати педагога на емоційні реакції, почнуть поважати компетентного педагога та дотримуватись особистісних кордонів.

Висновки

В результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що умови повномасштабної війни та дистанційна форма навчання сприяють трансформації системи вищої освіти в Україні. В епоху цифровізації та стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту викладач остаточно втрачає функцію монопольного ретранслятора знань, переходячи у позицію фасилітатора, ментора та психологічної опори. Ключовою проблемою сучасної вищої школи стає встановлення та утримання

якісного емоційного й дидактичного контакту між суб'єктами освітнього процесу в ситуації хронічного стресу та невизначеності.

Ольга Дячок ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ З УРАХУВАННЯМ ОСНОВНИХ ТИПІВ ОСОБИСТІСНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ 2026 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0007

Емпірично встановлено специфіку розподілу особистісних адаптацій (за моделлю В. Джойнса та Я. Стюарта) у студентської молоді. З'ясовано, що серед адаптаційних стратегій для виживання домінуючим є параноїдний тип («Блискучий скептик» — 62,7%), а серед адаптацій для схвалення — пасивно-агресивний тип («Грайливий опозиціонер» — 35,8%). Найменшу частоту вияву зафіксовано за антисоціальним типом (14,2%). Окрім того, спостерігається рівнозначна представленість істероїдного та обсесивно-компульсивного типів адаптацій, які охоплюють по 32,1 % респондентів вибірки. Поєднання виявлених домінантних адаптацій визначає схильність більшості студентів до формування ригідних когнітивних схем, прагнення до гіперконтролю як способу зниження тривоги, а також активації таких захисних механізмів, як інтелектуалізація, проєкція та пасивний супротив.

Досліджено специфіку особистісних адаптацій студентів, представників різних професій: за рівнем адаптацій «виживання» значущих відмінностей не виявлено ($p > 0,05$), що вказує на універсальність базових ранніх паттернів безпеки. Виявлено відмінності на рівні адаптацій для схвалення ($p < 0,001$): у психологів та економістів домінує пасивно-агресивна адаптація (47,1% і 35,5%), тоді як у географів — істероїдна (60,6%), що відображає особливості їхнього соціального функціонування та реалізації у професійному середовищі.

Психологічний зміст деструктивних проявів студентів у процесі навчання розкрито використанням методології транзакційного аналізу. Показано, що студенти з параноїдною адаптацією, яким властиві драйвери «Будь ідеальним» та «Будь сильним», схильні переживати тривогу в ситуаціях студенто-центрованого навчання через дефіцит уніфікованих критеріїв успіху. Свої навчальні труднощі вони схильні приховувати, дистанціюючись від міжособистісної взаємодії. Студенти з пасивно-агресивною адаптацією, під впливом драйвера «Старайся», зміщують фокус із результату на процес, який вимагає важких зусиль. Їхній протест проти вимог викладача є пасивним (вимкнені камери, запізнення, ігнорування дедлайнів), що може запрошувати викладача до участі у психологічних іграх.

Практичні рекомендації розроблені для викладачів ЗВО з використанням методології транзакційного аналізу на основі отриманих емпіричних даних спрямовані на оптимізацію взаємодії викладача та студентів у процесах дистанційного навчання в умовах воєнного стану.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні взаємозв'язку між типами стратегій особистісної адаптації не лише студентів, а й викладачів вищої школи та специфікою їхнього емоційного вигорання як основних суб'єктів організації та реалізації освітнього процесу.

Фінансування. Автор декларує, що дане дослідження не отримувало спеціального фінансування від жодної державної, комерційної або некомерційної організації. Автор висловлює щире подяку всім учасникам, які погодились взяти участь у дослідженні.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє про відсутність будь-яких конфліктів та інтересів.

Застереження: Автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не залежать від впливу жодних організацій.

Список використаних джерел

- Авер'янова, Г. М., Дембицька, Н. М., Москаленко, В. В. (2005). Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства : монографія. ПП.
- Берн, Е. (2020). Трансактний аналіз в психотерапії (пер. з англ. Т. Савченко). Клуб Сімейного Дозвілля.
- Бутузова, Л., Брайковська, А., Тімофєєва, К. (2024). Опитувальник особистісних адаптацій В. Джойнса JPAQ: адаптація україномовної версії. Наука і освіта, 4, 31–50.
<https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-4-6>
- Вайт, Т. (2020). Терапія перерішення сьогодні. ТОВ «НВП «Інтерсервіс».
- Власова, О. І. (2005). Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку : монографія. ВПЦ «Київський університет».
- Джойс, Ф., Сіллз, Ш. (2024). Навички в гештальт-терапії: консультування та психотерапія (пер. з англ. Р. Бурлаки, 4-те вид.). Видавництво Ростислава Бурлаки.
- Москаленко, В. В. (2013). Соціалізація особистості : монографія. Фенікс.
- Швалб, Ю., Вернік, О. (2025). Екологізація як системний принцип сучасного освітнього простору ЗВО. Соціалізація та розвиток людини, 7(2).
<https://doi.org/10.37096/SHDISJ-25-1.2-0005>
- Шлегель, Л. (2025). Короткий словник транзакційного аналізу. Інтроліга TOP.
- European Students' Union. (2018). Overview on student-centred learning in higher education in Europe. <https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2018/05/11.-Student-Centred-Learning.pdf>
- Hoidn, S. (2017). Student-centered learning environments in higher education classrooms. Palgrave Macmillan.
- Joines, V., Stewart, I. (2002). Personality adaptations: A new guide to human understanding in psychotherapy and counselling. Lifespace Publishing.
- Lau, H. S. (2020). Comparing the effectiveness of student-centred learning over teacher-centred learning of economic subjects in a private university in Sarawak. International

Ольга Дячок ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ З УРАХУВАННЯМ ОСНОВНИХ ТИПІВ ОСОБИСТІСНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ 2026 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0007

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Ольга ДЯЧОК

кандидат психологічних наук

асистент кафедри психології розвитку

Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-8948-8548

Електронна адреса: olhadiachok@knu.ua

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Ольга Дячок. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ З УРАХУВАННЯМ ОСНОВНИХ ТИПІВ ОСОБИСТІСНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ. 2026. Журнал «Socialization and Human Development / Соціалізація та розвиток людини» Т.-8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0007

Подано 10 липня 2026 р. / Переглянуто 12 вересня 2026 р. / Затверджено 15 вересня 2026 р. Опубліковано: 20 вересня 2026 р. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0007

Відповідальний редактор – Світлана ВАСЬКІВСЬКА

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2026. Ольга Дячок. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.

ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ АДАПТИВНОГО ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ В ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Марина ОСТАПЕНКО, Наталія ЧУГАЄВА

DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0008

Анотація

Метою статті є дослідження організованості як структурного компонента адаптивного перфекціонізму та емпіричне визначення її ролі як компонента адаптивного перфекціонізму у контексті освітньо-професійної соціалізації студентів.

Методи. Використано теоретичні та емпіричні методи дослідження: аналіз наукових джерел з теми дослідження, синтез та узагальнення наукових підходів. Емпіричне дослідження здійснено на вибірці студентів ($n = 50$) за допомогою психодіагностичних методик: опитувальника «Переглянута шкала перфекціонізму» Р. Слені та методики діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда. Статистичний аналіз даних проводився за допомогою кореляційного аналізу із використанням коефіцієнта Пірсона.

Результати. Встановлено, що організованість як компонент адаптивного перфекціонізму студентів пов'язана з вищими показниками їх соціально-психологічної адаптації, емоційного комфорту, прийняття себе та прийняття інших. Виявлено, що дезадаптивний перфекціонізм, який характеризується розбіжністю між власними стандартами та реальними результатами діяльності, супроводжується підвищеною внутрішньою напруженістю, зниженням рівня адаптації та ускладненням процесу освітньо-професійної соціалізації студентів. Обґрунтовано, що організованість сприяє впорядкуванню діяльності, розвитку самоконтролю та підвищенню ефективності інтеграції студентської молоді в освітньо-професійне середовище.

Висновки. Визначено, що організованість як структурний компонент адаптивного перфекціонізму особистості позитивно пов'язана з показниками ефективності освітньо-професійної соціалізації студентської молоді. Встановлено, що розвиток адаптивного перфекціонізму сприяє підвищенню рівня соціально-психологічної адаптації та зниженню внутрішньої напруженості студентів. Обґрунтовано доцільність розробки та впровадження тренінгових програм, спрямованих на розвиток організованості сучасного студента з використанням методології адаптивного перфекціонізму.

Ключові слова: психологія студентства, організованість; освітньо-професійна соціалізація; соціалізація; соціально-психологічна адаптація; адаптація; адаптивний перфекціонізм, студент.

Марина ОСТАПЕНКО, Наталія ЧУГАЄВА ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ АДАПТИВНОГО ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ В ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ 2026 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0008

Актуальність

Умови сьогодення сучасні викладачі ЗВО та науковці пов'язують із зростанням вимог до особистісної ефективності та самореалізації студентської молоді. Тому особливої актуальності набуває дослідження індивідуально-психологічних чинників, що забезпечують успішність її соціалізації.

Соціалізацію студентської молоді доцільно розглядати як процес підготовки особистості до включення в різні сфери суспільного життя, що здійснюється під впливом соціальних інститутів, зокрема освітніх закладів. Важливим результатом цього процесу є формування впевненості в собі, а також віра в себе, власні можливості і здатність до самореалізації (Чугаєва, 2017).

Однією з характеристик, що забезпечують успішність освітньо-професійної соціалізації, є організованість, адже вона визначає здатність до саморегуляції, планування та досягнення поставлених цілей. Водночас в сучасних психологічних дослідженнях вона тісно пов'язана зі структурою перфекціонізму, виступаючи важливим компонентом його адаптивних проявів.

Адаптивний тип перфекціонізму пов'язаний із гнучкою та адаптивною поведінкою, зазначає О. Лоза (2013, с. 122-125). Представники цього типу вміють планувати реалістичні завдання та змінювати їх відповідно до обставин, визнаючи як можливість успіху, так і перешкоди на шляху до нього. Їм притаманні організованість, оптимізм, толерантність і прагнення до самовдосконалення. Такі особистості зазвичай мають високу самооцінку, відчуття задоволеності життям і відповідальне ставлення до діяльності, що забезпечує їм стійкість до стресових впливів.

З огляду на таке актуальним стає дослідження ролі організованості у контексті адаптивного та дезадаптивного перфекціонізму, а також її зв'язку з ефективністю освітньо-професійної соціалізації студентської молоді. Представлене дослідження спрямоване на теоретичний аналіз зазначених феноменів і емпіричне дослідження особливостей їх взаємозв'язку.

Організованість виступає важливою рисою особистісної зрілості людини, адже відображає здатність особистості до впорядкування власної діяльності та підтримання стабільності соціальної життєдіяльності. У студентському віці значення цієї характеристики значно зростає, оскільки вчасне виконання завдань під час навчання за спеціальністю стає відповідальністю тільки здобувача освіти. Уміння студента планувати і ефективно розподіляти час є важливими чинниками досягнення результативності в різних сферах життя. Наголосимо, що у тлумачному словнику української мови організованість визначається не лише як створення, заснування або об'єднання з певною метою, а насамперед як введення порядку та

підпорядкування встановленим нормам (Гринчишин, ред., 1999).

І. І. Черемісова зазначає, що організованість характеризується усвідомленням і прийняттям норм, вимог та власних обов'язків, умінням обирати адекватні засоби

досягнення мети, передбачати результати своїх дій і нести відповідальність за них. Вона проявляється у відповідальній поведінці, дотриманні моральних орієнтирів і готовності до конструктивної взаємодії з іншими. Водночас організованість передбачає вимогливість до себе, здатність до самоконтролю та оцінювання власних дій. Ця риса також пов'язана із самостійністю, критичністю, внутрішньою свободою та рівнем самореалізації особистості (Черемісова, 2011).

Організованість проявляється у здатності до системного підходу в діяльності, що передбачає вміння структурувати складні завдання, визначати їх пріоритетність і ефективно діяти в умовах багатозадачності. На відміну від неорганізованості, така якість сприяє стабільності поведінки та кращій саморегуляції. В. Терещенко підкреслює, що організованість виявляється у здатності впорядковувати власну діяльність, що сприяє її ефективності, а також у вмінні планувати дії, доцільно їх поєднувати й прогнозувати результати. Важливими її проявами є раціональний розподіл часу з урахуванням умов ситуації, своєчасне реагування на зміни та гнучке коригування власної діяльності залежно від обставин (Терещенко, 2011).

Дану характеристику доцільно розглядати як складову адаптивного перфекціонізму, оскільки вона забезпечує ефективну саморегуляцію діяльності, планування та досягнення особистісно значущих цілей. Зокрема, у межах перфекціонізму організованість виступає одним із проявів регулятивного механізму. Як стверджує Л. Данилевич, «регулятивний механізм проявляється у високій організованості, самодисципліні та плануванні діяльності» (Данилевич, 2022, с. 99).

Н. Б. Лукіна запропонувала модель, що поєднує теоретичний і емпіричний підходи до розуміння зв'язку між перфекціонізмом і спрямованістю особистості на досягнення цілей. У її межах розкрито механізми формування різних різновидів перфекціонізму — орієнтованого на себе, на інших та соціально зумовленого. Водночас підкреслюється, що кожен із цих типів може набувати як конструктивних (адаптивних), так і деструктивних (дезадаптивних) проявів, що визначаються індивідуальними характеристиками та мотиваційною сферою особистості (Лукіна, 2020).

О. В. Петрунько, розглядаючи структуру перфекціонізму, наголошує, що зріла перфекціоністська особистість формується через усвідомлення себе в системі соціальних взаємодій та здатність до саморефлексії. У цьому контексті адаптивний перфекціонізм проявляється як уміння організовувати власну діяльність, відповідально ставитися до саморозвитку та вчасно змінювати поведінкові стратегії. Натомість дезадаптивний перфекціонізм пов'язаний із надмірними вимогами до себе, що можуть погіршувати емоційний стан і ускладнювати пристосування до

соціального середовища (Петрунько, 2020).

Реалістичні високі стандарти сприяють успішнішій інтеграції особистості в соціальне середовище, підтримують гнучкість її поведінки. Натомість надмірна

Марина ОСТАПЕНКО, Наталія ЧУГАЄВА ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ АДАПТИВНОГО ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ В ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ 2026 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0008

вимогливість як частина дезадаптивного перфекціонізму може ускладнювати процес соціалізації, посилюючи тривожність і знижуючи відчуття суб'єктивного благополуччя (Левченко та ін., 2025).

Для студентської молоді, яка перебуває на етапі активного входження в нові соціальні групи та ролі, це набуває особливої значущості. Відтак аналіз перфекціоністських тенденцій у контексті соціалізації дозволяє глибше зрозуміти чинники адаптації, міжособистісної взаємодії та психологічного благополуччя студентів.

Метою статті є дослідження організованості як структурного компонента адаптивного перфекціонізму та емпіричне визначення її ролі як компонента адаптивного перфекціонізму у контексті освітньо-професійної соціалізації студентів.

Методологія

Визначену у статті мету дослідження конкретизовано в наступних завданнях:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння організованості як структурного компонента адаптивного перфекціонізму та її зв'язку з ефективністю освітньо-професійної соціалізації студентів.

2. Визначити рівень вираженості адаптивного та дезадаптивного перфекціонізму у студентської молоді та встановити особливості їх прояву у досліджуваній вибірці.

3. Емпірично дослідити взаємозв'язок між організованістю як компонентом адаптивного перфекціонізму та показниками соціально-психологічної адаптації як індикатора ефективності освітньо-професійної соціалізації студентів.

4. Обґрунтувати доцільність розробки та впровадження тренінгових програм, спрямованих на розвиток організованості та адаптивних форм перфекціонізму, з метою підвищення ефективності освітньо-професійної соціалізації студентів.

Вибірка. У дослідженні взяли участь 50 студентів віком 17–28 років. Емпіричні дані збиралися дистанційно шляхом онлайн-анкетування із застосуванням сервісу Google Forms, що гарантувало добровільність участі та збереження анонімності респондентів. Гендерний склад вибірки характеризувався переважанням жінок (68%), тоді як чоловіки становили 32%. У вибірці домінували студенти спеціальності «Психологія» (58%), а іншу частину становила студентська молодь різних інших спеціальностей.

Більшість респондентів (84%) на момент проведення опитування перебували на території України. Варто також зазначити, що 86% учасників дослідження протягом останніх років здійснювали навчання в дистанційному форматі, що, як передбачається, могло вплинути на особливості їхньої освітньо-професійної

соціалізації. Також 66% респондентів зазначили, що мали досвід навчання на високому рівні (відмінні оцінки).

Методи. Для оцінки рівня перфекціонізму студентів застосовано методику

«Переглянута шкала перфекціонізму» Р. Слені (Slaney, 2001), яка дозволяє диференціювати адаптивні та дезадаптивні його прояви. Методика містить 23 твердження та включає три шкали: «високі стандарти», «прагнення до порядку» та «переживання невідповідності власним стандартам».

Шкала «високі стандарти» відображає орієнтацію на високі вимоги до власної діяльності та прагнення до досконалості. «Прагнення до порядку» характеризує схильність до впорядкованості, дисципліни та структурованості поведінки. Ця шкала за своїм змістом найбільш повно відображає прояви організованості. Шкала «переживання невідповідності власним стандартам» пов'язана з негативними емоційними реакціями у разі недосягнення поставлених цілей.

Для вивчення адаптивного виміру освітньо-професійної соціалізації студентів використано «Методику діагностики соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса і Р. Даймонда (Лемак & Петрище, 2011), оскільки соціально-психологічна адаптація є провідним механізмом соціалізації у студентському віці.

Методика містить 101 твердження та оцінює як адаптивні, так і дезадаптивні прояви, включаючи шкалу контролю достовірності відповідей. Вона передбачає оцінювання таких 6 інтегральних показників: «адаптивність», «прийняття себе», «прийняття інших», «рівень суб'єктивного контролю», «емоційний комфорт», «прагнення до домінування».

Обираючи методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда як операціональний інструмент вивчення ефективності освітньо-професійної соціалізації, вважаємо за необхідне теоретично обґрунтувати правомірність такого підходу.

У соціально-психологічній науці соціальна адаптація розглядається як структурний механізм соціалізації особистості, а не лише як самостійний феномен. В. В. Москаленко (2013) у монографії «Соціалізація особистості» доводить, що соціальна адаптація є інтегративним показником стану людини, який відображає її спроможність до повноцінного функціонування в соціальному середовищі, і виступає необхідною умовою успішного перебігу процесу соціалізації. Л. Е. Орбан-Лембрик (2010) розглядає адаптацію як один із провідних механізмів соціалізації, що свідчить про її роль не лише як результату, а й як активного процесуального компонента входження особистості у соціум. Отже, вимірювання адаптаційних показників є вимірюванням одного з ключових механізмів процесу соціалізації в цілому та освітньо-професійної соціалізації зокрема.

У студентському віці адаптація набуває особливої значущості як домінуючий механізм саме освітньо-професійної соціалізації. Цей період характеризується

інтенсивним входженням особистості в нові соціальні ролі — студента, майбутнього фахівця, члена академічної спільноти, — що передбачає пристосування до специфічних норм, вимог і умов функціонування освітньо-професійного середовища

Марина ОСТАПЕНКО, Наталія ЧУГАЄВА ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ АДАПТИВНОГО ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ В ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ 2026 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0008

(Орбан-Лембрик, 2010). Відтак соціально-психологічна адаптація студентів є не просто феноменом, пов'язаним із освітньо-професійною соціалізацією, а виступає її провідним емпіричним проявом на цьому етапі персоніфікації людини. Підтвердженням цього слугує позиція В. В. Москаленко, яка розглядає соціалізацію як єдність адаптації та суб'єктної активності особистості: засвоєння норм, цінностей і рольових моделей соціального середовища відбувається у нерозривному зв'язку з активністю самої особистості у нових соціальних ситуаціях (В. В. Москаленко, 2013).

Тайхриб К. А. (2013) зазначає, що до основних характеристик процесу соціалізації студентів закладу вищої освіти належать адаптація до соціального середовища, формування самосвідомості та системи соціальних орієнтацій як важливих умов її успішності. У період навчання відбувається завершення соціалізації в межах освітньої системи та закладаються передумови для подальшої професійної самореалізації. Відповідно до цього підходу, адаптація виступає не лише складовою соціалізації, а й її важливим механізмом, що забезпечує ефективне включення особистості в нові соціальні умови. Саме тому в даному дослідженні адаптація розглядається як ключовий процес, на який спирається аналіз освітньо-професійної соціалізації студентів.

З методологічної точки зору, обраний підхід відповідає дослідницькій традиції вимірювання ефективності процесу соціалізації через показники соціально-психологічної адаптації, що є одним із валідних операціональних індикаторів успішності соціалізації. Вибір саме адаптаційних показників у цьому дослідженні зумовлений специфікою студентського віку як періоду активного входження в нові соціальні ролі та освітньо-професійне середовище, коли адаптація виступає провідним і найбільш операціонально вимірюваним проявом процесу соціалізації.

Методика К. Роджерса і Р. Даймонда охоплює саме ті виміри, що є безпосередньо релевантними процесу освітньо-професійної соціалізації: прийняття норм і вимог соціального оточення («прийняття інших»), формування адекватного самоставлення у контексті нових рольових позицій («прийняття себе»), суб'єктність у прийнятті рішень в академічному та професійному середовищі («рівень внутрішнього контролю») та емоційне благополуччя як інтегральний індикатор успішності соціального включення («емоційний комфорт»). Зазначені параметри відповідають ключовим критеріям ефективності процесу соціалізації, виокремленим у сучасних теоретичних підходах (Москаленко, 2013).

Разом із тим необхідно визнати, що освітньо-професійна соціалізація є значно ширшим і більш багатовимірним процесом, ніж той, що відображається виключно через показники соціально-психологічної адаптації. Обраний інструментарій фіксує ефективність соціалізації в її адаптивному вимірі і не претендує на вичерпну

характеристику цього процесу в усій його повноті. Отримані результати слід інтерпретувати з урахуванням цього обмеження, а перспективи подальших досліджень передбачають розширення методологічної бази за рахунок інструментів,

що вимірюють інші аспекти освітньо-професійної соціалізації — зокрема, рольову ідентифікацію, інтеріоризацію професійних норм та ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця.

В якості статистичних методів у дослідженні використано описові статистики та кореляційний аналіз за Пірсоном.

Результати

Для дослідження зв'язків між адаптивними компонентами перфекціонізму та показниками соціально-психологічної адаптації студентів застосовано кореляційний аналіз (r-Пірсона).. Результати аналізу наведено в таблиці 1. Статистично значущі зв'язки виділено напівжирним шрифтом

Таблиця 1. Кореляційні зв'язки показників адаптивного перфекціонізму студентів з компонентами їх соціально-психологічної адаптації

	Прагнення до порядку
Адаптивність	<i>r = 0.74</i>
Деадаптивність	<i>r = -0.44</i>
Прийняття себе	<i>r = 0.6</i>
Неприйняття себе	<i>r = -0.41</i>
Прийняття інших	<i>r = 0.53</i>
Неприйняття інших	<i>r = -0.51</i>
Емоційний комфорт	<i>r = 0.44</i>
Емоційний дискомфорт	<i>r = -0.49</i>
Внутрішній контроль	<i>r = 0.44</i>
Зовнішній контроль	<i>r = -0.41</i>
Домінування	<i>r = 0.29</i>

Аналіз отриманих результатів дослідження показав, що компоненти адаптивного перфекціонізму переважно пов'язані з позитивними характеристиками адаптаційного процесу. Найбільш виражені зв'язки зафіксовано між шкалою «прагнення до порядку» та загальним рівнем адаптивності ($r = 0,74$; $p \leq 0,01$), а також із самоприйняттям ($r = 0,6$; $p \leq 0,01$). Це дозволяє припустити, що схильність опитаних студентів до впорядкованості, організованості та структурованості діяльності пов'язана з ефективністю соціально-психологічної адаптації та позитивним ставленням

особистості до себе.

Поряд із цим виявлено обернені статистично значущі зв'язки між показником «прагнення до порядку» та низкою дезадаптивних характеристик. Зокрема,

Марина ОСТАПЕНКО, Наталія ЧУГАЄВА ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ АДАПТИВНОГО ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ В ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ 2026 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0008

встановлено негативні кореляції з дезадаптивністю ($r = -0,44$; $p \leq 0,01$), неприйняттям себе ($r = -0,41$; $p \leq 0,01$) та емоційним дискомфортом ($r = -0,49$; $p \leq 0,01$). Отримані результати свідчать про те, що зростання організованості в діяльності студентів супроводжується зниженням у них проявів психологічної напруженості, внутрішнього дискомфорту та труднощів адаптації.

Отже, організованість виступає важливим особистісним чинником ефективності освітньо-професійної соціалізації студентів, оскільки сприяє гнучкості поведінки та успішності соціально-психологічної адаптації як її провідного механізму.

Наступним етапом було проведено дослідження зв'язків між дезадаптивними компонентами перфекціонізму та показниками соціально-психологічної адаптації. Статистично значущі зв'язки виділено напівжирним шрифтом. Результати аналізу наведено в таблиці 2.

Як видно з таблиці 2, дезадаптивний перфекціонізм (переживання невідповідності власним стандартам), діагностований у студентів, характеризується протилежною спрямованістю виявлених статистичних зв'язків. Він негативно пов'язаний із адаптивністю ($r = -0,47$; $p \leq 0,01$), самоприйняттям ($r = -0,6$; $p \leq 0,01$) та емоційним комфортом ($r = -0,42$; $p \leq 0,01$) обстежених осіб, водночас демонструючи позитивні кореляції з рівнем їх дезадаптивності ($r = 0,68$; $p \leq 0,01$), неприйняттям себе ($r = 0,66$; $p \leq 0,01$), неприйняттям інших ($r = 0,51$; $p \leq 0,01$) і показниками зовнішнього контролю ($r = 0,75$; $p \leq 0,01$). Також виявлено зв'язок дезадаптивного перфекціонізму з ескапізмом ($r = 0,5$; $p \leq 0,01$) і підлеглістю ($r = 0,45$; $p \leq 0,01$), що свідчить про схильність до уникнення труднощів та зниження автономності на тлі внутрішньої незадоволеності собою частини респондентів.

Таблиця 2. Кореляційні зв'язки показників дезадаптивного перфекціонізму студентів з компонентами їх соціально-психологічної адаптації

Шкали соціально-психологічної адаптації	Дезадаптивний перфекціонізм Переживання невідповідності власним стандартам
Адаптивність	$r = -0.47$
Дезадаптивність	$r = 0.68$
Прийняття себе	$r = -0.6$
Неприйняття себе	$r = 0.66$
Неприйняття інших	$r = 0.51$
Емоційний комфорт	$r = -0.42$

Емоційний дискомфорт	$r = 0.73$
Зовнішній контроль	$r = 0.75$
Підлеглість	$r = 0.45$
Ескапізм (уникнення проблем)	$r = 0.5$

Кореляційний аналіз засвідчив, що дезадаптивні прояви перфекціонізму студентів супроводжуються зниженням рівня їх соціально-психологічної адаптації, посиленням емоційного дискомфорту та формуванням негативного ставлення як до себе, так і до оточення. Це вказує на їхній несприятливий вплив дезадаптивних проявів перфекціонізму на процес освітньо-професійної соціалізації студентів, адже вони ускладнюють продуктивну взаємодію таких осіб з іншими, зменшують ступінь інтегрованості особистості в соціальні групи та уповільнюють встановлення нею конструктивних міжособистісних взаємин.

Отримані результати обґрунтовують доцільність розробки та впровадження тренінгових програм, спрямованих на розвиток організованості як компонента адаптивного перфекціонізму студентів, що сприятиме підвищенню ефективності їхньої соціально-психологічної адаптації до умов ЗВО як провідного механізму освітньо-професійної соціалізації студентів особливо на початковому етапі розгортання таких процесів.

Дискусія

Отримані результати доцільно розглянути у співвідношенні з науковими підходами до проблеми освітньо-професійної соціалізації студентської молоді.

В дослідженні Левіщенко М. С. та Шум О. В. (2024) акцентовано увагу на особливостях соціалізації студентської молоді в умовах сучасного інформаційного середовища, зокрема під впливом соціальних мереж. Автори зазначають, що активна включеність сучасного студента у цифрову комунікацію супроводжується посиленням у нього процесів соціального порівняння, орієнтації на зовнішню оцінку та залежності від соціального схвалення. Такі умови можуть спричиняти підвищення тривожності, емоційну напруженість і труднощі соціально-психологічної адаптації особи. У цьому контексті окреслені прояви співзвучні характеристикам дослідженого у статті дезадаптивного перфекціонізму, зокрема, переживанню невідповідності власним стандартам і залежності від зовнішніх критеріїв оцінювання.

Натомість результати нашого дослідження доповнюють окреслену проблематику, зосереджуючись на внутрішніх особистісних чинниках освітньо-професійної соціалізації. Зокрема, організованість як компонент адаптивного перфекціонізму розглядається як ресурс, пов'язаний із вищими показниками соціально-психологічної адаптації, емоційного благополуччя та позитивного самоствавлення, що свідчить про її значення у формуванні більш адаптивних стратегій освітньо-професійної соціалізації

студентів.

Водночас результати свідчать про протилежну роль дезадаптивних компонентів перфекціонізму, зокрема переживання невідповідності власним стандартам. Виявлені зв'язки цього показника з дезадаптивністю, неприйняттям себе, емоційним

Марина ОСТАПЕНКО, Наталія ЧУГАЄВА ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ АДАПТИВНОГО ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ В ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ 2026 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0008

дискомфортом, а також зовнішнім локусом контролю вказують на його деструктивний вплив на процес адаптації студента до умов навчання в ЗВО. Водночас позитивний зв'язок дезадаптивного перфекціонізму з ескапізмом (уникненням проблем) та підлеглістю може свідчити про тенденцію до зниження у опитаних респондентів суб'єктної активності й автономності поведінки, що є чинниками, які ускладнюють процес освітньо-професійної соціалізації студентів.

В сучасних наукових підходах підкреслюється, що важливим ресурсом професійної соціалізації студентів є толерантність до невизначеності (Варакута та ін., 2026). Умови навчання, зокрема, пов'язані з кризовими обставинами та поширенням онлайн-освіти, створюють ситуації підвищеного психологічного навантаження, дефіциту інформації та обмеження соціальної взаємодії. У таких умовах здатність особистості витримувати невизначеність, зберігаючи продуктивність діяльності, набуває особливого значення. Толерантність до невизначеності розглядається як інтегральна характеристика, що охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти й забезпечує ефективне функціонування в ситуаціях нестабільності. Вона сприяє активній позиції особистості студента, орієнтованій на самостійне конструювання власного професійного шляху, а також дозволяє переосмислювати складні життєві обставини як можливості для розвитку.

З огляду на це, поряд із організованістю як компонентом адаптивного перфекціонізму, толерантність до невизначеності може розглядатися як додатковий особистісний ресурс, що сприяє ефективності освітньо-професійної соціалізації студентів, зокрема, через здатність долати нормативні труднощі та внутрішні суперечності, які виникають у процесі професійного становлення.

На основі даних, отриманих в ході емпіричного дослідження авторами розроблено методичні рекомендації для роботи з дезадаптивним перфекціонізмом сучасної учнівської молоді, які передбачають комплексний вплив на когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти особистості студента. Передусім важливим є сприяння усвідомленню студентами власних перфекціоністських установок і переконань та поведінкових патернів, а також розмежування їх адаптивних і дезадаптивних проявів.

В межах когнітивного компонента доцільною є робота з ірраціональними переконаннями, зокрема такими, що пов'язані з вимогою досягнення ідеального результату або сприйняттям помилки як невдачі. Ефективними у цьому контексті є техніки когнітивної реструктуризації та аналіз альтернативних інтерпретацій подій (Egan et al., 2016).

Важливим напрямом є також зниження рівня надмірної самокритики та розвиток

більш підтримувального ставлення до себе, що передбачає формування навичок самоспівчуття і прийняття власних недосконалостей. У тісному зв'язку з цим розглядається розвиток толерантності до помилок, які мають сприйматися як природна складова процесу навчання та особистісного зростання, а не як показник

неуспішності (Масіч & Іванова, 2025).

Необхідною умовою подолання дезадаптивного перфекціонізму є стабілізація рівня домагань студентів і формування реалістичних, досяжних цілей, що передбачає розвиток навичок планування, визначення пріоритетів та дотримання збалансованого режиму діяльності й відпочинку таких осіб. Важливим є також спрямування прагнення до порядку студента в конструктивне русло, у межах якого організованість постає як адаптивний ресурс саморегуляції, а не як чинник надмірного контролю та ригідності його особистості. Поряд із цим доцільно розвивати навички емоційної регуляції, спрямовані на зниження рівня тривожності, зокрема шляхом застосування релаксаційних і дихальних технік, а також вправ, орієнтованих на усвідомлення, диференціацію та прийняття студентом власних емоційних станів.

Окрему увагу слід приділити актуалізації особистісних ресурсів студентської молоді, орієнтації на її індивідуальні сильні сторони та формуванню більш гнучкого й приймаючого ставлення до власних досягнень. Ефективним доповненням у роботі з дезадаптивними проявами перфекціонізму є використання групових форм роботи, які сприяють нормалізації емоційних переживань, зниженню відчуття ізольованості в учасників та розвитку у них соціальної підтримки шляхом обміну досвідом та організацією рефлексії.

Висновки

В авторському розумінні організованість доцільно розглядати як значущу особистісну рису, що відображає здатність людини до структурованості діяльності, планування та впорядкування поведінки, а також орієнтацію на порядок у різних сферах життєдіяльності. У контексті дослідження організованість виступає як один із компонентів перфекціонізму, зокрема його адаптивної частини, що підтверджується виявленими позитивними зв'язками з показниками соціально-психологічної адаптації студентів.

У статті також доведено, що соціально-психологічна адаптованість учнівської молоді виступає однією з ключових умов ефективності освітньо-професійної соціалізації студентів, оскільки саме у цьому віковому періоді відбувається активне входження особистості в нові соціальні ролі, вибір закладу вищої освіти та інтеграція в освітньо-професійне середовище ЗВО. Відтак, розвиток організованості студента як компонента адаптивного перфекціонізму набуває особливої значущості. Водночас

важливо враховувати, що організованість має бути реалістичною, тобто гнучкою, не супроводжуючись надмірною жорсткістю вимог до себе чи постійним переживанням невідповідності власним стандартам. Це підкреслює важливість не лише розвитку у сучасних студентів організованості, але й зниження вираженості у них

Марина ОСТАПЕНКО, Наталія ЧУГАЄВА ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ АДАПТИВНОГО ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ В ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ 2026 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0008

дезадаптивних проявів перфекціонізму. Враховуючи зазначене, доцільним, на думку авторів, є впровадження авторських рекомендацій, спрямованих на зниження проявів дезадаптивного перфекціонізму у студентів.

Засобами емпіричного дослідження встановлено, що прагнення студентів до порядку як прояв організованості корелює з вищим рівнем соціальної адаптивності, самоприйняття та емоційного комфорту таких респондентів. Це дає підстави трактувати організованість не лише як поведінкову рису особистості, а і як ресурс, що сприяє більш ефективному функціонуванню особи студента в соціальному середовищі. Відповідно, адаптивний перфекціонізм, до структури якого входить організованість, може розглядатися як особистісний чинник, що сприяє ефективності освітньо-професійної соціалізації студентів.

Практичне значення дослідження автори вбачають в публікації розроблених методичних рекомендацій, обґрунтуванні доцільності розробки та впровадження тренінгових програм, спрямованих на розвиток організованості як компонента адаптивного перфекціонізму студентів. Такі програми можуть включати формування навичок планування, управління часом і саморегуляції, а також розвиток реалістичних і гнучких стандартів учасників щодо власної діяльності. Наукова новизна отриманих результатів полягає в уточненні ролі організованості в розумінні складової адаптивного перфекціонізму як інтегративного особистісного ресурсу, що забезпечує регуляцію діяльності, підвищує рівень соціально-психологічної адаптації та сприяє ефективності процесу освітньо-професійної соціалізації студентів.

Разом із тим слід зазначити, що освітньо-професійна соціалізація є багатофакторним процесом, на який впливають не лише особистісні характеристики, але й соціальне середовище, міжособистісні взаємодії та рівень соціальної підтримки. У зв'язку з цим отримані результати не вичерпують усіх аспектів досліджуваної проблеми та потребують подальшого уточнення.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням інших психологічних і соціальних чинників освітньо-професійної соціалізації студентів, а також з розробкою та емпіричною перевіркою ефективності тренінгових програм, спрямованих на розвиток організованості студента як складової його адаптивного перфекціонізму та корекцію дезадаптивних проявів останнього.

Методичні рекомендації щодо роботи з дезадаптивним перфекціонізмом передбачають комплексний вплив на когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти особистості. Передусім важливим є сприяння усвідомленню студентами власних перфекціоністських установок і переконань та поведінкових патернів, а також розмежування їх адаптивних і дезадаптивних проявів.

У межах когнітивного компонента доцільною є робота з ірраціональними переконаннями, зокрема такими, що пов'язані з вимогою досягнення ідеального результату або сприйняттям помилки як невдачі. Ефективними у цьому контексті є техніки когнітивної реструктуризації та аналіз альтернативних інтерпретацій подій

(Egan et al., 2016).

Важливим напрямом є також зниження рівня надмірної самокритики та розвиток більш підтримувального ставлення до себе, що передбачає формування навичок самоспівчуття і прийняття власних недосконалостей. У тісному зв'язку з цим розглядається розвиток толерантності до помилок, які мають сприйматися як природна складова процесу навчання та особистісного зростання, а не як показник неуспішності (Масіч & Іванова, 2025).

Необхідною умовою подолання дезадаптивного перфекціонізму є стабілізація рівня домагань студентів і формування реалістичних, досяжних цілей, що передбачає розвиток навичок планування, визначення пріоритетів та дотримання збалансованого режиму діяльності й відпочинку таких осіб. Важливим є також спрямування прагнення до порядку студента в конструктивне русло, у межах якого організованість постає як адаптивний ресурс саморегуляції, а не як чинник надмірного контролю та ригідності його особистості. Поряд із цим доцільно розвивати навички емоційної регуляції, спрямовані на зниження рівня тривожності, зокрема шляхом застосування релаксаційних і дихальних технік, а також вправ, орієнтованих на усвідомлення, диференціацію та прийняття студентом власних емоційних станів.

Внесок авторів. Марина ОСТАПЕНКО – концептуалізація, формальний аналіз, написання (оригінальна чернетка); НАТАЛІЯ ЧУГАЄВА – методологія, написання (перегляд і редагування).

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність будь-яких конфліктів інтересів.

Застереження. Кожен автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не залежать від впливу жодних організацій.

Список використаних джерел

- Варакута, М., Поденко, А., & Скрипнік, Н. (2026). Теоретико-методологічний аналіз толерантності до невизначеності як чинника професійної соціалізації студентів. Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія, 74, 8–22. <https://doi.org/10.34142/23129387.2026.74.01>.
- Гринчишин, Д. Г. (Ред.). (1999). Тлумачний словник української мови (3-тє вид., перероб. і допов.). Освіта.

- Данилевич, Л. А. (2022). Перфекціонізм як особистий чинник академічної обдарованості студентів [Дисертація кандидата психологічних наук].
- Левіщенко, М. С., & Шум, О. В. (2024). Психологічні особливості соціалізації студентів в умовах сьогодення. У Психологічні предиктори соціального розвитку особистості в освітньо-професійній соціалізації студентів 2026 Журнал «Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0008
-
- сучасних умовах освітнього середовища. Київ: Політехніка. 85-86
- Левченко, В. В., Калюжна, Є. М., Матвієнко, Л. І., & Маценко, І. (2025). Прояви психологічного благополуччя особистості з різними типами перфекціонізму. Наукові перспективи, 10(64), 1510–1523. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/53643/1/V_Levchenko_%20Y_Kaliuzhna_L_%20Matviienko_I_Matsenko_NIPT_10%2864%29_KMUBG_%20KMUBG%20_%20KMUBG_%20KMUBG.pdf.
- Лемак, М. В., & Петрище, В. Ю. (2011). Психологу для роботи: Діагностичні методики. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші.
- Лоза, О. О. (2013). Диференціація типів прояву перфекціонізму. Вісник Дніпропетровського університету економіки та права ім. Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія, 1, 122–125.
- Лукіна, Н. Б. (2020). Психологічні особливості цільової спрямованості перфекційної особистості (дис. канд. психол. наук, 19.00.01). Одеса.
- Масіч, А. Ю., & Іванова, Т. В. (2025). Корекція перфекціонізму методами схема-терапії та терапії, сфокусованої на співчутті (CFT). Вчені записки, Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія 36(75), № 5, 166–173. https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/5_2025/5_2025.pdf#page=174.
- Москаленко, В. В. (2013). Соціалізація особистості [Монографія]. Фенікс.
- Орбан-Лембрик, Л. Е. (2010). Соціальна психологія: У 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Книги – XXI.
- Петрунько, О. В. (2020). Амбівалентний дискурс перфекціонізму. Вчені записки Університету «КРОК», 4(60), 233–247. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2020-60-233-247>.
- Тайхриб, К. А. (2013). Сутнісні характеристики соціалізації студентів вищого навчального закладу. Збірник наукових праць «Педагогічні науки», 1(64), 375–378.
- Терещенко, В. А. (2011). Організованість як риса особистості студента та її формування. Проблеми сучасної психології, 13, 304–307.
- Черемісова, І. І. (2011). Суть організованості як якості особистості. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школі, 86, 304–307.
- Чугаєва, Н. Ю. (2017). Психологічні особливості педагога-наставника як умова ефективної соціалізації студентів. Видавець ПП Лисенко М. М.
- Egan, S. J., Wade, T. D., & Shafran, R. (2016). Cognitive-behavioral treatment of perfectionism. Guilford Press.
- Slaney, R. (2001). The Almost Perfect Scale-Revised. Measurement and Evaluation in Counseling and Development, 34(3), 130–145.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Марина ОСТАПЕНКО

магістр психології

SOCIALIZATION & HUMAN
DEVELOPMENT
International Scientific Journal

2026 № 1, (Т.8) Кейс-стаді та пошукові дослідження

психолог у приватній практиці,

м. Кривий Ріг, Україна

ORCID ID: 0009-0007-6211-7625

e-mail: eedcrfv94@gmail.com

Наталія ЧУГАЄВА,

кандидат психологічних наук, доцент

доцент кафедри психології розвитку

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0003-0086-205X

e-mail: nchugaeva@knu

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Марина ОСТАПЕНКО Наталія ЧУГАЄВА ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ
АДАПТИВНОГО ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ В ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
СТУДЕНТІВ. 2026 Журнал «Socialization and Human Development /Соціалізація та
розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0008

Подано 27 липня 2026 р. / Переглянуто 12 грудня 2026 р. / Затверджено 15 вересня
2026 р. Опубліковано: 20 вересня 2026 р. DOI: 10.37096/SHDISJ-25-1.2-0008

Відповідальний редактор – Світлана ВАСЬКІВСЬКА

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2026. Марина ОСТАПЕНКО, Наталія ЧУГАЄВА. Це стаття з
відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією Creative Commons
Attribution License (CC BY 4.0), яка дозволяє необмежене використання,
розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та
джерело.

СЕРГІЙ КРИМСЬКИЙ: ВІД АРХЕТИПУ СОФІЙНОСТІ ДО «СВІТЛА СМISЛУ»

Ольга КОТОВСЬКА, Едуард АФОНІН

DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0009

Анотація

Актуальність. Мета публікації — концептуальне обґрунтування заснування Іменної медалі Наукового товариства «Українська школа архетипіки» «Сергій Кримський».

Методологія. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному поєднанні історико-філософського, герменевтичного, концептуального та порівняльного аналізу. Джерельну основу становлять праці Сергія Кримського, присвячені архетипам української культури, софійності та ціннісно-смісловому універсуму, праці Карла Густава Юнга, Жільбера Дюрана й Мішеля Маффесолі, а також установчі документи і матеріали обговорення Наукового товариства «Українська школа архетипіки» щодо заснування іменної медалі.

Результати. Постать видатного українського філософа і культуролога Сергія Борисовича Кримського (1930–2010) розглядається крізь призму його філософії софійності, концепції ціннісно-смісового універсуму культури та архетипного осмислення українського буття. Особливу увагу у статті приділено символічній «геолокації» життєвого шляху мислителя — від Бахмута як місця фізичного народження до Києва як духовного простору його інтелектуального становлення. Обґрунтовується значення спадщини С. Кримського для розвитку української школи архетипіки та символічне призначення нової наукової відзнаки як форми інтелектуальної спадкоємності. Запропоновано ключову метафору медалі — «Софія — світло смислу», що концентрує ідею перетворення культурного досвіду, архетипів і символів на духовний ресурс осмислення майбутнього.

Ключові слова: Сергій Кримський, архетип, софійність, світогляд, символ, смисл, ціннісно-смісловий універсум, українська культура, архетипіка, інтелектуальна спадкоємність.

Актуальність

Відродження української філософської культури та повернення до духовної спадщини Київської Русі були наскрізною темою творчого життя видатного українського філософа та культуролога Сергія Борисовича Кримського (1930–2010) (Кримський, 2008, 2009). Його інтелектуальна біографія формувалася не лише академічними текстами та університетськими дискусіями. Вона виростала також із

географії, родинного коріння, історичного досвіду та символічного значення місць, у яких формувалася особистість мислителя.

Сергій Кримський народився 2 червня 1930 року в Бахмуті. Сьогодні це місто, майже вщент зруйноване російською агресією, стало одним із символів українського спротиву. У цьому контексті життєвий шлях Кримського набуває особливого символічного звучання: із землі, яка нині переживає трагедію руйнування, походив мислитель, для якого культура була одним із найважливіших засобів знаходження смислу навіть у ситуаціях історичної катастрофи (Лукашук & Мелішкевич, 2010).

Якщо Бахмут став точкою фізичного народження, то Київ із його пагорбами, Дніпром і Софією Київською став духовним простором становлення Кримського.

У його осмисленні Київ поступово перетворюється із конкретного міста на своєрідний символічний мікрокосм. Дніпро постає життєдайним джерелом, київські пагорби — вісью світу, а Софія Київська — центром софійності, простором творення нових смислів та духовного протистояння хаосу.

Таким чином, символічна вісь Бахмут — Київ — Софія дозволяє побачити у спадщині Кримського одну з фундаментальних ідей його філософії: культура здатна перетворювати досвід катастрофи на джерело духовного відновлення та майбутнього смислотворення.

Мета статті — концептуальне обґрунтування заснування Іменної медалі Наукового товариства «Українська школа архетипіки» «Сергій Кримський».

Методологія

Методологічною основою статті є міждисциплінарний підхід, що поєднує історико-філософський аналіз для реконструкції інтелектуального контексту творчості Сергія Кримського; герменевтичний аналіз для інтерпретації понять софійності, архетипу, символу та смислу; концептуальний аналіз для визначення зв'язків між категоріями «архетип — символ — смисл»; порівняльний аналіз для співвіднесення ідей мислителя з аналітичною психологією Карла Ґустава Юнга, антропологією уявного Жільбера Дюрана та соціологією повсякденності Мішеля Маффесолі. Символічна вісь «Бахмут — Київ — Софія» розглядається як дослідницька інтерпретація життєвого шляху філософа, а не як відтворення авторської формули самого С. Кримського.

Джерельний корпус дослідження охоплює праці Сергія Кримського «Архетипи української культури», «Запити філософських смислів», «Під сигнатурою Софії» та «Ранкові роздуми»; праці К. Ґ. Юнга, Ж. Дюрана і М. Маффесолі, залучені для міждисциплінарного зіставлення; біобібліографічні матеріали про філософа; протокол спільного засідання Правління і Вченої ради НТ УША від 2 вересня 2026 року та Положення про відзнаки НТ УША. Аналіз має якісний характер і спрямований

на смислову реконструкцію спадщини мислителя та концептуальне обґрунтування символіки і призначення відзнаки.

Результати

Одним із ключових понять філософської спадщини Сергія Кримського є софійність — особливий спосіб світосприйняття, у якому реальність відкривається не лише через раціональне пояснення, а й через духовний, ціннісний та символічний досвід (Кримський, 2003, 2008).

У цьому контексті софійність може бути розглянута як своєрідний архетип гармонізації буття. Реальні речі постають не тільки у своєму безпосередньому статусі, а й як знаки глибших смислів культури.

Кримський наголошував на людиновимірності пізнання, розвиваючи ідею розширеної раціональності, у якій інтелектуальне пізнання пов'язується з переживанням, етосом, міфом і символізацією. Саме тому простір між ціннісно-смисловим універсумом, людською реальністю та невідомим може заповнюватися міфами, сновидіннями та поетичними метафорами. Цей підхід дає підстави для продуктивного діалогу з Карлом Густавом Юнгом, зокрема з його концепцією колективного несвідомого та архетипів (Кримський, 2003; Jung, 1969).

Водночас Кримський не просто переносить психологічну концепцію архетипу на український культурний матеріал, а формує власний простір його культурно-філософського осмислення. У цьому просторі особливого значення набувають такі архетипні образи, як Софійність, Дім, Поле, Храм, Слово (Кримський, 1998, 2008).

Саме тут відкривається важлива для сучасної архетипіки формула: архетип → символ → смисл.

Архетип задає глибинну структуру культурного досвіду; символ робить її доступною для переживання та комунікації; смисл перетворює цей досвід на орієнтир для людини й суспільства.

Для Наукового товариства «Українська школа архетипіки» постать Сергія Кримського є шанованою не лише як одного зі співзасновників школи (2008). Для членів Товариства він також є не лише об'єктом історико-філософського інтересу, а й одним із важливих концептуальних та етичних орієнтирів.

Його спадщина має принципове значення щонайменше у трьох вимірах.

По-перше, фундація соціетальної та культурної архетипіки.

Кримський заклав важливі методологічні передумови дослідження глибинних шарів української ментальності, пов'язуючи архетипи з мовною свідомістю та соціокультурними трансформаціями.

По-друге, міст між теорією та публічним управлінням.

Концепція ціннісно-смислового універсуму відкриває можливість застосування глибинного психосоціального інструментарію для осмислення державотворення, децентралізації, національної безпеки та інших суспільних процесів, у яких важливо

враховувати не лише раціонально декларовані, а й латентні мотиваційні структури суспільства.

По-третє, діалог української та європейської інтелектуальних традицій.

Через спадщину Кримського вибудовується природний міст між українською архетипною традицією та французькими дослідженнями уявного, повсякденності й соціальних форм. Для НТ УША цей діалог уже має тривалу історію співпраці з французькими науковими осередками (Durand, 1960; Maffesoli, 1988).

Саме в цьому контексті виникла ініціатива заснування Іменної медалі НТ УША «Сергій Кримський» як найвищої наукової відзнаки Товариства.

Її задум виходить за межі традиційного меморіального вшанування.

Медаль покликана виконувати водночас пам'ятну, наукову, ціннісну та символічну функції.

Передусім вона має увічнювати пам'ять про мислителя, чий життєвий шлях від Бахмута до Києва став прикладом служіння істині, людяності та надії.

Водночас медаль має маркувати наукову досконалість — відзначати українських та іноземних учених, дослідників і публічних інтелектуалів за вагомі теоретичні та фундаментальні здобутки у сфері філософії архетипів, софійності, ціннісно-смыслового універсуму культури, дослідження часових пластів та розвитку ціннісно орієнтованого публічного управління.

Третій вимір — стимулювання суспільної самоорганізації: підтримка досліджень живих форм солідарності, громадянської самоорганізації та відновлення суспільства в умовах подолання наслідків війни.

Таким чином, іменна медаль покликана бути не знаком завершеного минулого, а символом продовження інтелектуальної традиції.

«Дім — Поле — Храм»: український вимір спадщини

Особливе місце у концепції медалі може посісти кримська тріада «Дім — Поле — Храм» (Кримський, 2008).

У символічному прочитанні:

Дім — простір особистого буття, пам'яті та укоріненості;

Поле — простір історії, культури, спільноти та життєдіяльності;

Храм — духовна вертикаль, що поєднує земне буття з трансцендентним смыслом.

Ця тріада дозволяє побачити кримську філософію як рух від укоріненого людського існування до культурного досвіду і далі — до духовного смыслу.

Саме тому вона може стати одним із символічних елементів реверсу медалі.

«Софія — світло смыслу»

Пошук ключової метафори медалі приводить до поняття «світла смыслу».

Ця метафора є принципово важливою, оскільки медаль має не просто фіксувати ім'я Сергія Кримського, а передавати його спадщину як живий принцип.

У такому прочитанні Софія постає як джерело мудрості, світло — як метафора

осягнення, а смисл — як результат духовно-інтелектуального зусилля людини.

Відтак концептуальна формула медалі може бути представлена так:

СОФІЯ — СВІТЛО СМISЛУ

АРХЕТИП → СИМВОЛ → СМISЛ → МАЙБУТНЄ

Це дозволяє поєднати філософську, архетипну та меморіальну складові відзнаки.

«Світло смислу» в цьому контексті — не абстрактна метафора оптимізму. Це здатність людини та культури не втрачати смисл у ситуації історичного випробування, перетворювати пам'ять на досвід, досвід — на мудрість, а мудрість — на орієнтир майбутнього.

Запровадження медалі Сергія Кримського набуває особливої актуальності під час російсько-української війни. Символічний сенс медалі очевидно виявляється для авторів у наступних міркуваннях.

Бахмут — місто народження Сергія Кримського — стало одним із символів руйнування українського культурного та людського простору. Київ, навпаки, продовжує уособлювати історичну тяглість української культури, її духовну пам'ять і здатність до відновлення.

Між цими двома символічними полюсами — руїною та Софією, небуттям і смислом, катастрофою та відродженням — прочитується одна з найважливіших ідей Кримського.

Культура не лише зберігає пам'ять про катастрофи. Вона дає людині можливість перевести пережиту катастрофу в смисл, а смисл — у перспективу майбутнього.

Саме тому заснування Іменної медалі «Сергій Кримський» можна розглядати як символічний акт утвердження перемоги духу над небуттям — не як декларацію перемоги над історичною трагедією, а як утвердження незнищенності людської здатності творити смисл.

Дискусія

Концепція Кримського перегукується передусім з глибинною психологією Юнга. Вона також відкриває можливості для міждисциплінарного діалогу з антропологією уявного та соціологією повсякденності. У цьому сенсі особливо продуктивним є зіставлення його ідей із доробком Жільбера Дюрана та Мішеля Маффесолі.

Для Кримського, як і для Юнга, пізнання не зводиться до абстрактного інтелектуалізму. Воно пов'язане з глибинними структурами людського досвіду, символізацією та культурною пам'яттю.

Натомість маффесолівська соціологія уявного та повсякденності актуалізує інший аспект — живу соціальну тканину, органічну солідарність, емоційне співбуття та здатність спільнот до самоорганізації.

У цьому контексті особливо цікавою є ідея «третьої правди» Сергія Кримського та онтологічної діалогічності: мудрість не обов'язково нав'язується «згори», а може народжуватися у взаємодії з Іншим людьми (Кримський, 2003). Саме ця лінія створює

природний міст до діяльності На укового товариства «Українська школа архетипіки» та його багаторічного діалогу з французькими науковими школами. Спадщина Кримського органічно поєднується тут із антропологією уявного Жільбера Дюрана та соціологією повсякденного Мішеля Маффесолі.

2 вересня 2026 року концептуальне обґрунтування ініціативи щодо заснування Іменної медалі було винесене на спільне онлайн-обговорення та голосування членів Правління і Вченої ради Наукового товариства «Українська школа архетипіки».

У голосуванні взяли участь 29 із 37 членів Товариства. За заснування найвищої відзнаки НТ УША — Іменної медалі «Сергій Кримський» — висловилися 26 осіб, проти — 3, утриманих не було. За результатами голосування рішення про заснування медалі було прийнято (Наукове товариство «Українська школа архетипіки», 2026a).

Відповідно до Положення про відзнаки НТ УША, медаль визначається як вища наукова відзнака Наукового товариства «Українська школа архетипіки». Нею передбачається відзначати науковців, філософів, соціологів, експертів та публічних діячів за видатні теоретичні й фундаментальні здобутки у сфері філософії архетипів, софійності та дослідження ціннісно-смислового універсуму культури; вагомий внесок у дослідження української ментальності, ідентичності та культурно-історичної пам'яті; а також новаторські розробки на перетині глибинної психології, соціології уявного, публічного управління та державотворення (Наукове товариство «Українська школа архетипіки», 2026b).

Висновки

Заснування Іменної медалі НТ УША «Сергій Кримський» є закономірним продовженням інтелектуальної традиції, для якої архетипи, символи, культура та смисли становлять не периферійні, а фундаментальні виміри людського і суспільного буття.

Її призначення полягає не тільки у вшануванні пам'яті видатного українського філософа. Медаль покликана передавати естафету мислення — від одного покоління дослідників до іншого, від осмислення минулого до відповідального проектування майбутнього.

У цьому сенсі ім'я Сергія Кримського стає символом певного типу інтелектуальної позиції: бачити за фактом — смисл, за символом — архетип, за історичною катастрофою — можливість духовного відновлення.

Ключова метафора медалі — «Софія — світло смислу» — концентрує саме цю ідею.

У час, коли Бахмут — батьківщина Сергія Кримського — лежить у руїнах, а Україна виборює своє право на майбутнє, його софійна філософія набуває особливого звучання. Вона нагадує, що культура і мудрість є не лише формами збереження

минулого, а й ресурсами подолання катастроф, відновлення людської гідності та творення майбутнього.

Тому Іменна медаль «Сергій Кримський» — це не лише нагорода.

Це символ пам'яті.

Це знак інтелектуальної спадкоємності.

Це визнання служіння смислу.

Це — «світло смислу», яке передається далі.

Внесок авторів. Ольга КОТОВСЬКА – концептуалізація, формальний аналіз, написання (оригінальна чернетка)

Едуард АФОНІН – методологія, написання (перегляд і редагування).

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність будь-яких конфліктів інтересів.

Використання технологій штучного інтелекту. Під час підготовки статті автори використовували інструменти на основі генеративного штучного інтелекту (ChatGPT) для мовностилістичного редагування.

Застереження. Кожен автор заявляє, що його думки та погляди, висловлені в цьому рукописі, не залежать від впливу жодних організацій.

Список використаних джерел

- Кримський, С. Б. (1998). Архетипи української культури. Вісник Національної академії наук України, (7–8), 74–87.
- Кримський, С. Б. (2003). Запити філософських смислів. Парапан.
- Кримський, С. Б. (2008). Під сигнатурою Софії. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Кримський, С. Б. (2009). Ранкові роздуми. Майстерня Білецьких.
- Лукашук, О. Є., Мелішкевич, Л. В. (Уклад.). (2010). Сергій Борисович Кримський: Біобібліографічний показник. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.
- Наукове товариство «Українська школа архетипіки». (2026a, 2 вересня). Протокол спільного засідання Правління і Вченої ради щодо заснування Іменної медалі «Сергій Кримський» [Неопублікований внутрішній документ].
- Наукове товариство «Українська школа архетипіки». (2026b). Положення про відзнаки Наукового товариства «Українська школа архетипіки» [Неопублікований внутрішній документ].
- Durand, G. (1960). Les structures anthropologiques de l'imaginaire: Introduction à l'archétypologie générale. Presses universitaires de France.
- Jung, C. G. (1969). The archetypes and the collective unconscious (2nd ed., R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press. (Original work published 1959)
- Maffesoli, M. (1988). Le temps des tribus: Le déclin de l'individualisme dans les sociétés de

masse. Méridiens Klincksieck.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Ольга КОТОВСЬКА

кандидатка філософських наук, доцентка,
доцентка кафедри теоретичної
та прикладної психології
Національного університету
«Львівська політехніка»,
членкиня Наукового товариства
«Українська школа архетипіки»
м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8479-915X>
E-mail: olhakotovskalviv@gmail.com

Едуард АФОНІН

доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціально-гуманітарних
та біомедичних дисциплін
ПЗВО «Дніпровський інститут медицини
та громадського здоров'я»,
президент ГО «Наукове товариство
"Українська школа архетипіки"»,
м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7493-6907>
E-mail: bpafonin@gmail.com

ПРО ЦЮ СТАТТЮ

Цитувати цю статтю

Ольга КОТОВСЬКА, Едуард АФОНІН. СЕРГІЙ КРИМСЬКИЙ: ВІД АРХЕТИПУ СОФІЙНОСТІ
ДО «СВІТЛА СМISЛУ». 2026 Журнал «Socialization and Human Development
/Соціалізація та розвиток людини» Т.8. №1. DOI: 10.37096/SHDISJ-26-1.1-0009

Подано 3 вересня 2026 р. / Переглянуто 14 вересня 2026 р. / Затверджено 15 вересня
2026 р. Опубліковано: 20 вересня 2026 р.
DOI: 10.37096/SHDISJ-25-1.2-0009

Відповідальний редактор – Світлана ВАСЬКІВСЬКА

ПРАВА ТА ДОЗВОЛИ

Авторське право: © 2026. Ольга КОТОВСЬКА, Едуард АФОНІН. Це стаття з відкритим доступом, що розповсюджується за ліцензією **Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0)**, яка дозволяє необмежене використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії за умови посилання на автора та джерело.

Socialization & Human Development journal

Founded by the Ukrainian Association of Educational and Developmental Psychology

Socialization & Human Development is an open-access, peer-reviewed journal that focuses on the intricate relationship between socialization and human development. Our primary emphasis is on understanding the factors that influence human behavior and personality development within various social contexts, including family, education, culture, and more.

For further information on our activities and services, please visit our website <https://www.shdisj.com>

Contact us editor@shdisj.com

